

อภิธรรมมหาวิทยาลัย
ABHIDHAMMA UNIVERSITY
WATRAKHANG DHONBURI THAILAND.

หลักสูตร ปุจฉา-วิสัชนา ยมก

เล่ม ๑

ชั้น มหาอภิธัมมิกตริ
และสำหรับประชาชนทั่วไป

ฉบับกาญจนาภิเษก จลองค์ริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี
ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวบรวมโดย

พระศรีคัมภีรญาณ (ถวัลย์ ญาณจารี ป.ธ. ๙ อภิธรรมมหาบัณฑิต)

สำนักวัชรมังโมสิตารามวรมหาวิหาร

กรุงเทพมหานคร

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

หลักสูตร ปุจฉา-วิสัชนา ยมก

เล่ม ๑

และสำหรับประชาชนทั่วไป

ฉบับกาญจนาภิเษก ฉลองสิริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี
ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวบรวมโดย

พระศรีคัมภีรญาณ (ถวัลย์ ญาณจารี ป.ธ. ๙ อภิธรรมมหาบัณฑิต)

สำนักวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

กรุงเทพมหานคร

พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๕๐๐ ฉบับ

ราคาเล่มละ ๘๐ บาท

วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๔๑

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

กรม กษัตริย์-กมล วิทยาลัย

๓ ๒๕๖

ไปศึกษาและไปรับใช้คน

๒ ๐๕ ๒๕๖๓ ค.ศ. ๒๕๖๓-๒๕๖๔ ค.ศ. ๒๕๖๔-๒๕๖๕

ค.ศ. ๒๕๖๕-๒๕๖๖ ค.ศ. ๒๕๖๖-๒๕๖๗

๒๕๖๗-๒๕๖๘

(๒๕๖๘-๒๕๖๙) (๒๕๖๙-๒๕๗๐) (๒๕๗๐-๒๕๗๑)

๒๕๗๑-๒๕๗๒ ๒๕๗๒-๒๕๗๓

๒๕๗๓-๒๕๗๔

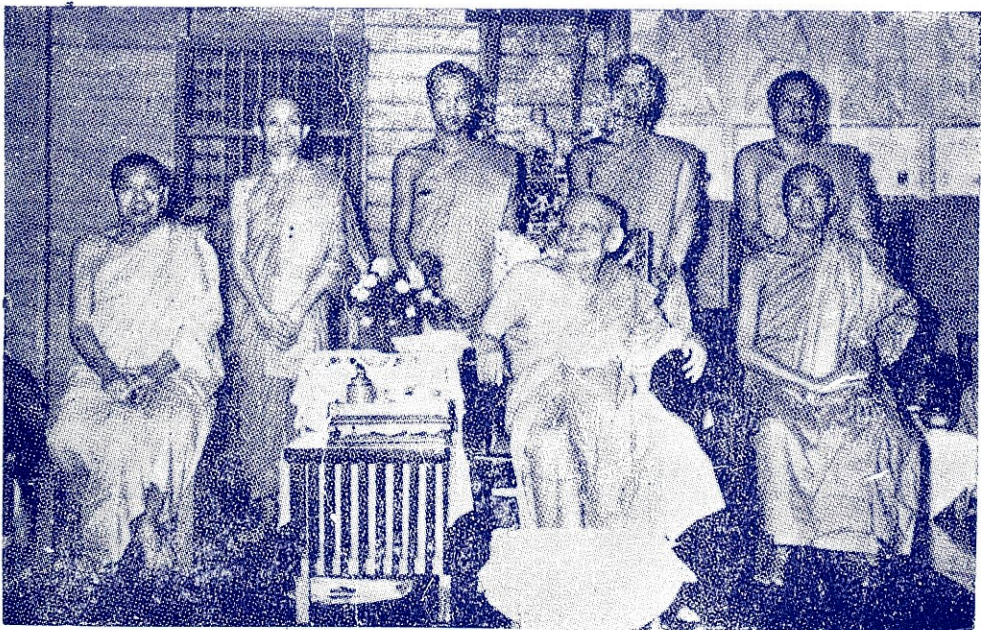
๒๕๗๔-๒๕๗๕ ๒๕๗๕-๒๕๗๖

๒๕๗๖-๒๕๗๗

๒๕๗๗-๒๕๗๘ ๒๕๗๘-๒๕๗๙

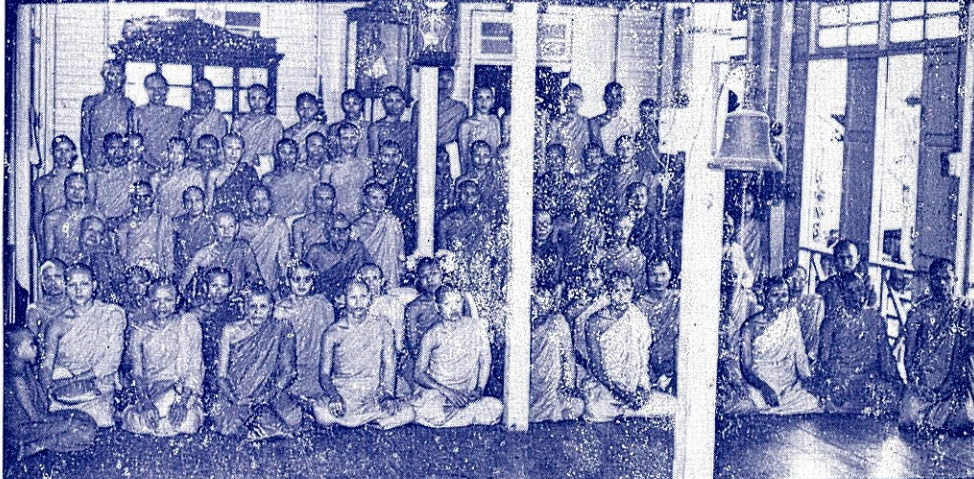
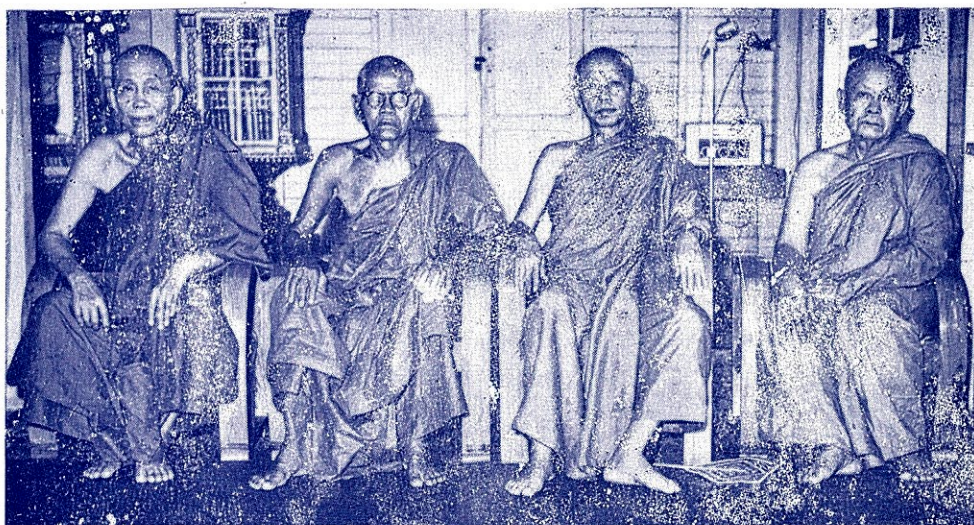
(๒๕๗๙-๒๕๘๐) (๒๕๘๐-๒๕๘๑)

ผู้ได้รับปริญญาบัตรเป็นอธิธรรมบัณฑิตรุ่นแรก ๔ รูป ที่ได้ถ่ายร่วมกับ
พระมหาเถระ ๓ ท่าน เมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๐๘

(แถวหน้า) พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ สมเด็จพระสังฆราช ฉาโนทดมมหาเถระ
พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ

(แถวหลัง) พระศรีคัมภีรญาณ พระอธิการประสาท สุปัญโญโต
พระอาจารย์หวด มงคลโต พระครูธรรมบาล อุกกจิตโต

รองพระสังฆราชพม่า เขี้ยวอักษรมหาวิทยาลัย
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

๓๐ มกราคม ๒๕๐๒

คำนำ

เนื่องด้วยหนังสือ ปุจฉา-วิสัชนา ในมูล-ชั้นมัธยมเล่ม ๑ ได้จัดพิมพ์ขึ้นครั้งที่ ๑ แล้วนั้น ได้จำหน่ายหมดไปนานแล้ว แต่ยังมีผู้สนใจที่จะศึกษาได้ติดต่อสอบถามมายังข้าพเจ้าเสมอ ข้าพเจ้าเห็นว่าหนังสือเล่มนี้มีสาระและประโยชน์มาก จึงได้จัดพิมพ์ขึ้นใหม่ จำนวนไม่มากนัก และได้จัดพิมพ์เนื่องในปี กาญจนนาภิเษก ฉลองสิริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำหรับใช้ประกอบการขยายความให้นักศึกษาพระอภิธรรมชั้นมหาภิธรรมมิกตวิ ได้เข้าใจในคำถามและคำตอบที่เรียกว่า ปุจฉา-วิสัชนา นั้นเอง ในเวลาจะเข้าสอบไล่ ได้แจ่มแจ้ง ก็จะได้เป็นการสะดวกสบายแก่นักศึกษาชั้นมหาภิธรรมมิกตวิ

ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเป็นหนังสือหลักสูตรเป็น ปุจฉา-วิสัชนา ในคัมภีร์มกปรกณเล่ม ๑ แต่เอามาเป็นบางส่วนเท่านั้น พอเป็นตัวอย่าง ส่วนที่เหลือ นอกนั้น ขอให้นักศึกษาทั้งหลายพึงเทียบเคียง โดยทำนองคำ ปุจฉา-วิสัชนา ที่มีอยู่ในหนังสือเล่มนี้เทอญ

อนึ่ง ส่วนบุญกุศลใด ๆ ซึ่งเกิดจากการพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศให้แก่บรรพบุรุษทั้งหลายและเจ้าบุญนายคุณ ตลอดถึงสรรพสัตว์ในอนันตจักรวาล ขอให้ได้รับส่วนกุศลอันนี้ แล้วได้ประสพความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปเทอญ

พระศรีคัมภีรญาณ

ผู้อำนวยการสอนพระอภิธรรมวัตรชั้นมัธยมศึกษา

วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๔๑

ตารางแสดงถึงปัญหา & วิสัยทัศน์ &

ปัญหา	ความหมาย	วิสัยทัศน์	ชื่อว่า
๑. ปัญหา	เป็นคำถามที่มีองค์ กรรมต่างกัน	ปาพิคตวิสัย	เป็นคำตอบที่ตรงกันข้าม กับบทถาม
๒. ปัญญาปัญหา	เป็นคำถามที่มีองค์ กรรมเหมือนกัน	ปฏิจณวิสัย	เป็นคำตอบที่รับรององค์ กรรมของสันนิฐานบท
๓. ปริปัญญปัญหา	เป็นคำถามที่มีองค์ กรรมต่างกันก็มีองค์ กรรมที่เหมือนกันก็มี	สรูปทสสนวิสัย	เป็นคำตอบที่ยกขึ้นแสดง โดยแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือโดยตรงและโดยอ้อม
๔. โฆษปัญหา	(๑) เป็นคำถามที่ ถามถึงองค์กรรมของ สันนิฐานบท ซึ่ง องค์กรรมของสัน- นิฐานบทนั้นไม่มี (๒) เป็นคำถามที่ ถามถึงองค์กรรมของ สันนิฐานบท แต่ สงสัยบทที่เป็นบท ถามนั้นไม่มีองค์ กรรม	ปฏิกเขปวิสัย (นตถิ) ปฏิสนวิสัย โน	เป็นคำตอบที่ห้ามองค์ กรรมของสันนิฐานบท เป็นคำตอบที่ปฏิเสธองค์ กรรมของสังสยบท

ปูจนาและวิชันนาในมุลยมกและบันธยมก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

๑. ปูจนา ให้แสดงข้อความเบื้องต้นใน ยมกะสฺตรูปัตถะนิสสยะ เฉพาะใน วจันตละ และคำอธิบายในคำว่า ยมกะด้วย ?

วิชันนา แสดงข้อความเบื้องต้นในยมกะสฺตรูปัตถะนิสสยะ เฉพาะในวจันตล และคำอธิบายในคำว่ายมกะ ดังต่อไปนี้คือ “เกณฺณเจฺน ยมกนฺติ ยุกพฺณเจฺน ยุกพฺณหิ ยมกนฺติ วุจฺจติ”

ยมกอรรตถกา

ที่เรียกว่ายมกะ เพราะอรรถว่าอะไร ? แก้วว่า ด้วยอรรถว่า เป็นคู่กัน, จริง ดังนั้น สิ่งที่เป็นคู่กัน ท่านจึงเรียกว่ายมกะ อธิบายว่า สิ่งที่เป็นคู่กันนั้น คือ อนุโลม, ปฏิโลม, คู่ ๑ สันนิฏฐาน, สังสย, คู่ ๑ ปูจนา, วิชันนา, คู่ ๑

คำว่า ยมกะ ในบทว่า ยมกปาฏิหาริย์ และในบทว่า ยมกศาลานมนฺตเร นั้น คำว่า ยมกะ ก็แปลว่า เป็นคู่ๆ เช่นเดียวกัน

วจันตละของยมกะ

ยมสฺส ราชสฺส วิสยํ กมฺติ อติกมฺติ เอเตนาติ=ยมกํ ปกฺรณฺชฺชวํ ยมกะ เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องกำล่งวิสัยของพยายมเสียได้

(กรณฺสาธน กิตฺตทวิภูคฺคห ยมสทฺทูปฺปท กมุชาตุ กุวิปฺจย)

หรือ ๑. นิพฺพานํ ยนฺติ กจฺจนฺติ เอเตนาติ=ยํ ปกฺรณฺชฺชวํ ยํ เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องบรรลुพระนิพพาน

(กรณฺสาธน กิตฺตทวิภูคฺคห ยธาตุ ญ ปฺจย)

๒. มนฺนํติ ขานนฺติ ปรมตฺถมมํ เอเตนาติ=มํ ปกฺรณฺชฺชวํ มํ เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องรู้ปรมัตถธรรมของเวไนยสัตว์

(กรณีสาธน์ กิตปทวิคฺคห มนฺธาคฺคฺวิปฺจย)

๓. กมติ อติกกมติ วิจิกฺขณฺเ อเตนาคฺคฺ=กํ ปกรณฺชฺวํ กํ เพราะอรรถวํ
เป็นก้าวล่งวิจิกฺขณฺของเวไนยสัตว์

(กรณีสาธน์ กิตปทวิคฺคห กมฺธาคฺคฺวิปฺจย)

๔. ยญฺจ ตํ มญฺจ กญฺจาคฺคฺ=ยมกํ ปกรณฺชฺวํ ยมกํ เพราะอรรถวํเป็น
เครื่องบรรลพพระนิพพาน เป็นเครื่องรู้ปรมาตมธรรม และเป็นเครื่องก้าวล่งวิจิกฺขณฺของ
เวไนยสัตว์

(ติปท กมฺมชารย สมาสวิคฺคห)

๒. ปุจฺฉา ในยมกปกรณฺนี้ ธรรมที่เป็นฝ่ายปัญหากดี ธรรมที่เป็นฝ่ายวิสัยชานกดี
อยากรบว่ามีอย่างละเท่าไร คืออะไร ให้แสดงพร้อมความหมายโดยละเอียด?

วิสัยชาน ธรรมที่เป็นฝ่ายปัญหามีอยู่ ๔ อย่าง คือ ๑ ปุเรปัญฺหา=หมายถึงเป็น
คำถามที่มีองค์ธรรมต่างกันคือ องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทนั้น ต่างกับองค์ธรรมของ
สังสยบท

๒. ปัจฉาปัญฺหา=หมายถึงเป็นคำถามที่มีองค์ธรรมเหมือนกันคือ องค์ธรรมของ
สันนิฏฐานบทกับองค์ธรรมของสังสยบทเหมือนกัน

๓. ปริปฺปนฺนปัญฺหา=หมายถึงเป็นคำถามที่มีองค์ธรรมต่างกันก็มี องค์ธรรมที่
เหมือนกันก็มี คือองค์ธรรมของสันนิฏฐานบางอย่าง ก็ต่างกับองค์ธรรมของสังสยบท
และ บางอย่าง ก็เหมือนกับ องค์ธรรม ของ สังสยบท หมายความว่า มีทั้ง ปุเรปัญฺหาและ
ปัจฉาปัญฺหาพร้อมอยู่ในปัญหานี้

๔. โมฆปัญฺหา=โฆฆปัญฺหานมีอยู่ ๒ ประการด้วยกัน คือ

๑. เป็น คำถาม ที่ถามถึง องค์ธรรม ของ สันนิฏฐานบท ซึ่ง องค์ ธรรม ของ
สันนิฏฐานบทนั้นไม่มี ฉะนั้นคำถามประเภทนี้จึงเป็นโฆฆะไป

๒. เป็นคำถามที่ถามถึงองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท แต่สังสยบทที่เป็นบทถาม
นั้น ไม่มีองค์ธรรม ฉะนั้นคำถามนี้ก็เป็นโฆฆะเช่นเดียวกัน

ข้อความเบื้องต้น

๓

ธรรมที่เป็นฝ่ายวิสัยก็มี ๕ อย่าง คือ

๑. สรูปทสสนวิสัย = หมายถึงเป็นคำวิสัยโดยการแสดงสรูปองค์ธรรมของ
ธรรมหมวดแรกและหมวดหลังทั้งสองไปด้วยกัน เช่น คำวิสัยในบทว่า ตีเณว กุส-

มูลานิ อวเสสา กุสลา ชมฺมา น กุสลมฺลภา

ตีเณว กุสลมฺลภา เป็น ปริณิโกฏฐิต

อวเสสา กุสลา ชมฺมา น กุสลมฺลภา เป็น ปัจฉิมโกฏฐิต ดังนี้ เป็นต้น

สรูปทสสนวิสัย มี ๒ อย่าง คือ

๑. สรูปทสสนวิสัย ที่มีวิภัคฺโดยตรง อย่างหนึ่ง

๒. สรูปทสสนวิสัย ที่มีวิภัคฺโดยอ้อม อย่างหนึ่ง

การแสดงวิสัย โดยยกธรรมที่เป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้บทเดียว
ขึ้นตั้งเป็นธรรมหมวดแรก แล้วยกธรรมที่เป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท และสังสยบท
ได้ทั้ง ๒ ขึ้นตั้งเป็นธรรมหมวดหลัง เรียกว่า สรูปทสสนวิสัยที่มีวิภัคฺโดยตรง เช่น
กุสลสมฺภูจํ รุปํ กุสลมฺลเณ เอกมฺลํ น กุสลํ เป็นธรรมหมวดแรก กุสลํ
กุสลมฺลเณ เอกมฺลญฺเฆว กุสลญฺจ เป็นธรรมหมวดหลัง ดังนี้

การแสดงวิสัย โดยยกธรรมที่เป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท และสังสยบท
ได้ทั้งสองขึ้นตั้งเป็นธรรมหมวดหลัง แล้วยกธรรมที่เป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้
บทเดียว ขึ้นตั้งเป็นธรรมหมวดหลัง เรียกว่า สรูปทสสนวิสัยที่มีวิภัคฺโดยอ้อม เช่น
มฺลภา นิ ยานิ เอกโต อุปฺปชฺชนฺติ กุสลมฺลภา นิ เอกมฺลภา นิ เฆว อญฺญมญฺญมฺลภา นิ จ
เป็นธรรมหมวดแรก

อวเสสา กุสลมฺลตฺทหาตา ชมฺมา กุสลมฺลเณ เอกมฺลภา น จ อญฺญมญฺญมฺล-
มฺลภา เป็นธรรมหมวดหลัง ดังนี้ เป็นต้น

๒. ปฏิจจวิสัย = หมายถึง เป็นคำวิสัยรับรององค์ธรรมของสันนิฏฐานบท
ได้แก่คำว่า อามนฺตา นั้นเอง

๓. ปาฬิตติวิสัยนา = หมายถึง เป็น คำวิสัยนา ที่กล่าว คำตอบ ตรงกันข้าม กับ คำถาม เช่นถามว่า ยตฺถ รูปกุขนุโธ นุปฺปชฺชติ ตตฺถ เวทนากุขนุโธ นุปฺปชฺชติตี? รูปขันธไม่ใช่กำลังเกิดในภุมิใด เวทนาขันธก็ไม่ใช่กำลังเกิดในภุมินั้นใช่ไหม?

ตอบว่า อูปฺปชฺชติ กำลังเกิด

๔. ปฏิกเขปวิสัยนา = หมายถึง เป็น คำวิสัยนา ที่กล่าว ห้าม คำถาม เพราะ คำถามนั้น ไม่มีมองค์ธรรมอยู่ในสันนิฐานฐานบท เช่นถามว่า ยตฺถ รูปกุขนุโธ นุปฺปชฺชติตฺถ ตตฺถ เวทนากุขนุโธ นุปฺปชฺชติตฺถาตี? รูปขันธไม่เคยเกิดแก่บุคคลใด เวทนาขันธก็ไม่เคยเกิดแก่บุคคลนั้นใช่ไหม?

ตอบว่า นตฺถิ ไม่มี ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่รูปขันธไม่เคยเกิดนั้น ไม่มีเลย ฉะนั้น คำถามอย่างนี้ จึงเป็นโมฆปัญหา เป็นปัญหาอย่างที่ไม่มีความคำตอบ

๕. ปฏิเสธวิสัยนา = หมายถึง เป็น คำวิสัยนา ที่กล่าว ปฏิเสธ สงฺสยบท เพราะ สงฺสยบนั้น ไม่มีมองค์ธรรม เช่นถามว่า โย รูปกุขนุโธ ปริชานาตี โส เวทนากุขนุโธ ปริชานิตฺถาตี? บุคคลใดกำลังรู้แจ้งรูปขันธ บุคคลก็เคยรู้แจ้งเวทนาขันธใช่ไหม?

ตอบว่า โน ไม่ใช่ ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่กำลังรู้แจ้งซึ่งรูปขันธนั้น จะได้เคยรู้แจ้งเวทนาขันธมาแล้วนั้นไม่มี ฉะนั้น คำถามอย่างนี้ ก็เป็นโมฆปัญหาเหมือนกัน แต่เป็นโมฆปัญหาที่ยังมีคำตอบได้

๓. ปุจฺฉา ให้แสดงเป็น ปุจฺฉา-วิสัยนา พอเป็นตัวอย่างในเบื้องต้น และให้บอก ด้วยว่าตั้งแต่ไหนถึงไหนเป็นการแสดงองค์ธรรม และตั้งแต่ไหนถึงไหนเป็นการ จำแนก โภคภูต ของ

ก. ปริปฺลณปัญหา กับ สรูปทสฺสนวิสัยนา

ข. บังฉาปัญหา กับ ปฏิวจฺจนวิสัยนา

ค. ปุเรปัญหา กับ ปาฬิตติวิสัยนา

ง. โมฆปัญหา กับ ปฏิกเขปวิสัยนา

จ. โมฆปัญหา กับ ปฏิเสธวิสัยนา

วิธัสนา ก. อนฺโถมปฺจนา เยเกจิ กุสลา ชมฺมา, สพฺเพ เต กุสลมฺมาติ ?
 ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นกุศลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดชื่อว่า กุศลมูลใช่ไหม ?
 วิธัสนา ตีเณว กุสลมฺมานิ, อวเสสา กุสลา ชมฺมา น กุสลมฺมา, อโโลกะ อโทสะ
 อโมหะ เพียง ๓ เท่านั้น ชื่อว่ากุศลมูล กุศลธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่ากุศลมูล

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนฺโถมปฺจนา เยเกจิ กุสลา ชมฺมา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต กุสลมฺมา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ องค์ธรรมของ
 สังสยบทได้แก่ กุศลมูล ๓ เท่านั้น (นี่เป็นการแสดงองค์ธรรม)

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริပ္เพณปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นกุศล
 มีอยู่ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดชื่อว่า กุศลมูลใช่ไหม ? พระองค์จึงแก้ด้วยการยกเอากุศลมูล ๓
 ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบท ได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส ไม่มี
 การปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า ตีเณว กุสลมฺมานิ แล้วทรงยก กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๕
 (เว้นกุศลมูล ๓) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้บทเดียวขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส
 มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อวเสสา กุสลา ชมฺมา น กุสลมฺมา คำวิธัสนาใน
 อนฺโถมปฺจนานี้เป็นสรุปทศสนวิธัสนาที่มีวิภังค์โดยอ้อม (นี่เป็นการจำแนกโกฏฐาส)

ปฏิโลมฺปจนา เย วา ปน กุสลมฺมมฺมลกกา, สพฺเพ เต ชมฺมา กุสลาติ ?
 หรือว่าธรรมเหล่าใดมีมูลที่เป็นกุศลมูลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศลใช่ไหม ?

วิธัสนา กุสลสมฺภูจฺานํ รูปํ กุสลมฺมมฺมลกํ น กุสลํ, กุสลํ กุสลมฺมมฺมลกญฺเจว
 กุสลญฺจ รูปํซึ่งมีกุศลเป็นสมฺภูฐาน มีมูลที่เป็นกุศลมูล แต่ไม่ใช่เป็นกุศล กุศลธรรม
 มีมูลที่เป็นกุศลมูลก็ใช่ เป็นกุศลก็ใช่

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมฺปจนา เย วาปน กุสลมฺมมฺมลกกา, เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต ชมฺมา กุสลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ และกุศลจิตตชรูป ๑๗

องค์ธรรมของสังสยบทได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ เท่านั้น (นี่เป็นการแสดงองค์ธรรม)

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปริပ္พณปัญหา ถามว่า หรือว่าธรรมเหล่าใด มีมูลที่เป็นกุศลมูลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศลใช่ไหม ?

พระองค์จึงแก้ด้วยการยกเอากุศลจิตตารูป ๑๗ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฐานบทได้บทเดียว ขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบทตั้งแสดงว่า กุศลสมุฏฐานีรูป กุศลมูลมูลกัมม กุสดี แล้วทรงยกเอากุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฐานบท และสังสยบทได้ทั้งสอง ขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ตั้งแสดงว่า กุสดี กุศลมูลมูลกณฺเฏว กุสลาญจ คำวิชันนาในปฏิโลมปุจฉานี้ เป็นสรูปทสสนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง (นี่เป็นการจำแนกโกฏฐาส)

ข. ปฏิโลมปุจฉา เย วา ปน กุศลมูลา, สพฺเพ เต ธมฺมา กุสลาติ? หรือว่าธรรมเหล่าใดชื่อว่า กุศลมูลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศลใช่ไหม ?

วิชันนา อามนฺตา ไซ

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปุจฉา เย วา ปน กุศลมูลา เป็นสันนิฐานบท

สพฺเพ เต ธมฺมา กุสลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฐานบท ได้แก่ กุศลมูล ๓

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

(นี่เป็นการแสดงองค์ธรรม)

ฉะนั้น คำถามนี้เป็นปัจฉาปัญหา ถามว่า หรือว่า ธรรมเหล่าใดชื่อว่ากุศลมูลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศลใช่ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิวจนวิชันนาว่า อามนฺตา ซึ่งเป็นคำวิชันนารับรององค์ธรรมของสันนิฐานบท เพราะว่ากุศลมูล ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฐานบท เหล่านี้ก็เป็นกุศลด้วย (นี่เป็นการจำแนกโกฏฐาส)

ค. อนุโลมปุจฉา ยตถ รูปกฺขณฺโห นุปฺปชฺชติ ตตฺถ เวทนากฺขณฺโห นุปฺปชฺชติ? รูปฉนฺธํไม่ใช้กำลังเกิดในภุมิใด เวทนาฉนฺธํก็ไม่ใช่กำลังเกิดในภุมินั้น ใช่ไหม?

วิสัชนา อุปฺปชฺชติ กำลังเกิด

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา ยตถ รูปกฺขณฺโห นุปฺปชฺชติ เป็นสันนิฏฐานบท

ตตฺถ เวทนากฺขณฺโห นุปฺปชฺชติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อรูปภูมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งนามฉนฺธ ๔ องค์ธรรมของสังสยบท ไม่มี (นี้เป็นการแสดงองค์ธรรม)

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปุระปัฏฐา ถามว่า รูปฉนฺธํ ไม่ใช่กำลังเกิดในภุมิใด เวทนาฉนฺธํก็ไม่ใช่กำลังเกิดในภุมินั้น ใช่ไหม? พระองค์จึงทรงแก้โดยปาฬิตวิสัชนาว่า อุปฺปชฺชติ ซึ่งเป็นคำวิสัชนาตรงกันข้ามกับบทถาม เพราะว่าอรูปภูมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งนามฉนฺธ ๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น แม้ว่ารูปฉนฺธไม่ใช่กำลังเกิดแต่เวทนาฉนฺธกำลังเกิด (นี้เป็นการจำแนกโกฏฐาส)

ง. อนุโลมปุจฉา ยตฺถ รูปกฺขณฺโห นุปฺปชฺชติ ตตฺถ เวทนากฺขณฺโห นุปฺปชฺชติ? รูปฉนฺธํไม่เคยเกิดแก่บุคคลใด เวทนาฉนฺธํก็ไม่เคยเกิดแก่บุคคลนั้น ใช่ไหม?

วิสัชนา นตฺถิ ไม่มี

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา ยตฺถ รูปกฺขณฺโห นุปฺปชฺชติ เป็นสันนิฏฐานบท

ตตฺถ เวทนากฺขณฺโห นุปฺปชฺชติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ไม่มี เมื่อ องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทไม่มีแล้ว องค์ธรรมของสังสยบทก็ไม่มีเหมือนกัน (นี้เป็นการแสดงองค์ธรรม)

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นโมฆปัฏฐา ถามว่า รูปฉนฺธํ ไม่เคยเกิดแก่บุคคลใด เวทนาฉนฺธํก็ไม่เคยเกิดแก่บุคคลนั้น ใช่ไหม? พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิกเชปวิสัชนาว่า

นตฺถิ ซึ่งเป็นคำวิเศษณ์ห้ามองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่าบุคคลที่รูปขันธ์
ไม่เคยเกิดในภพต่าง ๆ นั้นไม่มี มีแต่บุคคลที่รูปขันธ์เคยเกิดมาแล้วทั้งสิ้น

(นี่เป็นการจำแนกโกฏฐาส)

จ. อนฺโณปฺปจฺญา โย รูปกฺขณํ ปริขานาติ โส เวทนากฺขณํ ปริขานิตฺถาติ?

บุคคลใดกำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ บุคคลนั้นก็เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์ใช่ไหม?

วิเศษฺชา โน ไม่ใช่

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนฺโณปฺปจฺญา โย รูปกฺขณํ ปริขานาติ เป็นสันนิฏฐานบท

โส เวทนากฺขณํ ปริขานิตฺถ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อรหัตตมคคบุคคล ๑

องค์ธรรมของสังสยบท=ไม่มี

(นี่เป็นการแสดงองค์ธรรม)

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นโมฆปัญหา ถามว่า บุคคลใดกำลังแจ้งรูปขันธ์ บุคคลนั้นก็เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์ใช่ไหม? พระองค์ทรงแก้โดยปฏิเสธวิเศษชาว่า “โน” ซึ่งเป็นคำวิเศษณ์ปฏิเสธองค์ธรรมของสังสยบท เพราะว่าอรหัตตมคคบุคคล ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น แม้ว่า กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ แต่ไม่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์

(นี่เป็นการจำแนกโกฏฐาส)

จบปุจฉา-วิสัชนาในข้อความเบื้องต้น

มุลยมกะ

๔. ปุจฉา ยมกะปกรณํนี้ มียมกะ กี่อย่าง คืออะไรบ้าง? และยมกะปกรณํที่ใช้เป็น

หลักสูตรของชั้นมหาอภิธรรมิกตฺรํนี้ มีกี่ยมกะ คืออะไรบ้าง?

วิสัชนา ยมกะปกรณํนี้ มียมกะ ๑๐ อย่าง

คือ ๑. มุลยมกะ

๒. ขันธยมกะ

๓. อายตนยมกะ

๔. ธาตุยมกะ

๕. สัจจยมกะ

๖. สังขารยมกะ

มุลยมกะ

๐๕

๗. อนุสสยมกะ

๘. จิตตยมกะ

๙. ฐัมมยมกะ

๑๐. อินทริยมกะ

และยมกะปกรณที่ใช้เป็นหลักสูตรของชั้นมหาอาภิรรมิกตริมี ๒ ยมกะปกรณ
คือ

๑. มุลยมกะ

๒. ขันธยมกะ

๕. ปุณา กุสลติกนิทเทศ มีวาระก็อย่าง คืออะไรบ้าง ? อธิบายพร้อมทั้งยกหลักฐาน
ด้วย ?

วิสัยชา กุสลติกนิทเทศ มีวาระ ๑๐ อย่าง

คือ ๑. มุลวาระ

๒. เหตุวาระ

๓. นิทานวาระ

๔. สัมภววาระ

๕. ปกาวาระ

๖. สมุฏฐานวาระ

๗. อาหารวาระ

๘. อารัมมณวาระ

๙. ปัจจยวาระ

๑๐. สมุทยวาระ

มุติ เหตุ นิทานญจ สมภโว ปกเวนจ

สมุฏฐานาหารารมณญ์ ปัจจโย สมุทเยน จาติฯ

ในวาระ ๑๐ อย่างนี้ พระองค์ทรงแสดงมูลวาระก่อน แล้วทรงแสดงเหตุวาระ
เป็นต้นต่อไปตามลำดับ

ในมูลวาระ มีบท ๔ อย่าง คือ ๑. กุสลบท ๒. อกุสลบท ๓. อัปยาคตบท

๔. นามบท

ในบท ๔ อย่างนี้ พระองค์ทรงแสดงกุสลบทก่อน แล้วทรงแสดงอกุสลบท
เป็นต้นต่อไปตามลำดับ ในกุสลบท มีนัย ๔ อย่าง คือ

๑. มุลนัย

๒. มุลมุลนัย

๓. มุลกนัย

๔. มุลมุลกนัย

ในนัย ๔ อย่างนี้ พระองค์ทรงแสดงมุลนัยก่อน แล้วทรงแสดงมุลมุลนัยเป็นต้น
ต่อไปตามลำดับ

มุลนัย มียมก ๓ อย่าง คือ

๑. มุลยมกะ ๒. เอกมุลยมกะ ๓. อัญญมัญญมุลยมกะ

ในยมกะ ๓ อย่างนี้ พระองค์ทรงแสดงมุลยมกะก่อน แล้วทรงแสดงเอกมุลยมกะ
เป็นต้นต่อไปตามลำดับ

ในมุลยมกะนี้ มี ๒ อย่าง คือ

๑. อนุโลม

๒. ปฏิโลม

พระองค์ทรงแสดงอนุโลมก่อน แล้วทรงแสดงปฏิโลมต่อไป

อนุโลมมี ๒ อย่าง คือ

๑. ปจณา

๒. วิสัชนา

พระองค์ทรงแสดงปจณาก่อน แล้วทรงแสดงวิสัชนาต่อไป

ปจณา มี ๒ อย่าง คือ

๑. สันนิฏฐานบท

๒. สังสยบท

พระองค์ทรงแสดงสันนิฏฐานบทก่อน แล้วทรงแสดงสังสยบทต่อไป

๖. ปจณา ให้แสดงเป็น วิสัชนา พร้อมทั้งแปลแสดงองค์ธรรม และการจำแนก
โกฏฐาของ

ก. อนุโลมปจณา เขเกจิ อกุสลา ชมฺมา, สพฺเพ เต อกุสลมฺมาติ ? ธรรม

เหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นอกุศลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่าอกุศลมุลใช่ไหม ?

ข. เย วา ปน อกุสลมฺมา, สพฺเพ เต ชมฺมา อกุสลาติ ? หรือว่าธรรม

เหล่าใด ชื่อว่า อกุศลมุล มีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นอกุศลใช่ไหม ?

วิสัชนา ก. วิสัชนา ตีเฉว อกุสลมฺมานิ, อวเสสา อกุสลา ชมฺมา น
อกุสลมฺมา โลกะ โทสะ โมหะ เพียง ๓ เท่านั้น ชื่อว่า อกุศลมุล, อกุศลธรรมที่เหลือ
นอกนั้นไม่ชื่อว่า อกุศลมุล

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุลอมปจฺญา เยเกจิ อุกุสลา ฐมฺมา, เป็นสันนิฏฐานบท
สพฺเพ เต อุกุสลมฺมา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่อกุศลมูล ๓ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปริปัญหปัญฺหา ถามว่าธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่เป็น
อกุศลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดชื่อว่า อุกุศลมูลใช่ไหม? พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการ
ยกเอาอกุศลมูล ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท และสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ใน
ปริมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า ตีเณว อุกุสลมฺลานิ แล้วทรงยกเอา
อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๔ (เว้นอกุศลมูล ๓) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้
เป็นบทเดียว มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อวเสสา อุกุสลา ฐมฺมา น อุกุสลมฺมา
คำวิชันนาในอนุลอมปจฺญานี้ เป็นสรูปทสสนวิชันนา ที่มีวิภังค์โดยอ้อม

ข. วิชันนา อามนตา ไซ

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิลอมปจฺญา เย วาปน อุกุสลมฺมา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต ฐมฺมา อุกุสลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่อกุศลมูล ๓

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปัญาปัญฺหา ถามว่า หรือว่า ธรรมเหล่าใด ชื่อว่า
อกุศลมูลมีอยู่ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด เป็นอกุศลใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิจจนาวิชันนาว่า อามนตา ซึ่งคำวิชันนารับรององค์ธรรม
ของสันนิฏฐานบท เพราะว่า อุกุศลมูล ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น
ก็เป็นอกุศลด้วย

๑. ปจฺญา ให้ วิชันนา พร้อมทั้งแปล และแสดงองค์ธรรม ในข้อที่ว่า ก. ปฏิลอม
ปจฺญา เย วาปน อุกุสลมฺเลน เอกมฺมา, สพฺเพ เต ฐมฺมา อุกุสลาติ?

ข. อนุโลมปุจฉา เขเกจิ กุสลมูเลน เอกมูลา ฐมา, สฬเพ เต กุสลมูเลน
อญญมญญมูลาติ ?

วิสัชนา ก. กุสลมูฏฐาน รุป กุสลมูเลน เอกมูลี น กุสลํ, กุสลํ
กุสลมูเลน เอกมุลญจเว กุสลมุจ

รูปซึ่งมีกุศลเป็นสมุฏฐาน มีมูลเป็นอันเดียวกันกับกุศลมูล แต่ไม่ใช่เป็นกุศล
กุศลธรรม มีมูลเป็นอันเดียวกันกับกุศลมูลก็ใช่ เป็นกุศลก็ใช่

แสดงองค์ธรรม

ในปฏิโลมปุจฉา เป วาปน กุสลมูเลน เอกมูลา เป็นสันนิฏฐานบท
สฬเพ เต ฐมา กุสลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ และกุศลจิตชรูป ๑๗
องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ เท่านั้น

วิสัชนา ข. มุลานิ ยานิ เอกโต อุปุชชนติ กุสลมุลานิ เอกมุลานิ จเว

อญญมญญมุลานิ จ, อวเสสา กุสลมุลสหัสสาตา ฐมา กุสลมูเลน

เอกมูลา น จ อญญมญญมุลานิ

กุศลมูลเหล่าใดเกิดขึ้นคราวเดียวกัน กุศลมูลเหล่านั้น มีมูลเป็นอันเดียวกันก็ใช่
ชื่อว่า เป็นมูลซึ่งกันและกันก็ใช่ ธรรมที่เกิดพร้อมกันกับกุศลมูลที่เหลือนอกนั้น มีมูล
เป็นอันเดียวกันกับกุศลมูล แต่ไม่ชื่อว่า เป็นมูลซึ่งกันและกัน

แสดงองค์ธรรม

ในอนุโลมปุจฉา เขเกจิ กุสลมูเลน เอกมูลา ฐมา เป็นสันนิฏฐานบท

สฬเพ เต กุสลมูเลน อญญมญญมูลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ กุศลจิตชรูป ๑๗
องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ กุศลมูล ๓ เท่านั้น

๘. ปุจฉา เขเกจิ กุสลา ฐมา, สฬเพ เต กุสลมุลกาติ? อามนตา?

บาลีนี้ ท่านจะแปล พร้อมทั้งวิสัชนา และการจำแนกโกฏฐาสว่าอย่างไร?

วิสัชนา บาลีนี้แปลว่า

อนุโลมปุจฉา ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นกุศลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีมูลที่เป็นกุศลใช่ไหม?

วิสัชนา ใช่

การจำแนกโกฏฐาส

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปัญคาปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นกุศลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีมูลที่เป็นกุศลใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิวจนวิสัชนาว่า อามนุตา ซึ่งเป็นคำวิสัชนารับรององค์ธรรมของสันนิฐานานบท เพราะว่า กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฐานานบทเหล่านั้น ก็มีมูลที่เป็นกุศลด้วย

๕. ปุจฉา ให้แสดงเป็น ปุจฉา-วิสัชนา พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส และให้อธิบายด้วยว่า ตั้งแต่ไหนถึงไหนเป็นการแสดงองค์ธรรม และตั้งแต่ไหนถึงไหนเป็นการจำแนกของโกฏฐาส ของมุลยมกะ แห่งมุลกนัย ในอกุสลบท ทั้งอนุโลม และปฏิโลม?

วิสัชนา อนุโลมปุจฉา เปเกจิ อกุสลา ฆมฺมา, สฬฺหเต อกุสลมุลกาติ? ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นอกุศลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีมูลที่เป็นอกุศลมูลใช่ไหม?

วิสัชนา อเหตุกํ อกุสลํ น อกุสลมุลกํ, สเหตุกํ อกุสลํ อกุสลมุลกํ อกุศลที่เป็นอเหตุกะ ไม่มีมูลที่เป็นอกุศล, อกุศลที่เป็นสเหตุกะ มีมูลที่เป็นอกุศล

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา เปเกจิ อกุสลา ฆมฺมา เป็นสันนิฐานานบท

สฬฺหเต อกุสลมุลกา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฐานานบท ได้แก่อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ ทั้งหมด

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) เท่านั้น (นี้เป็นการแสดงองค์ธรรม)

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปฺปนปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นอกุศลอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีมูลที่เป็นอกุศลใช่ไหม? พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาสมีการปฏิเสธสังสยบทดังแสดงว่า อเหตุกํ อกุตฺตํ น อกุตฺตมุลกํ แล้วทรงยกเอาอกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท และสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า สเหตุกํ อกุตฺตํ อกุตฺตมุลกํ คำวิสันนาในอนุโลมปจฺจนนี้เป็นสรูปทสสนวิสันนาโดยตรง (นี่เป็นการจำแนกโกฏฐาส)

ปฏิโลมปจฺจา เ ย วาปน อกุตฺตมุลกา, สพฺเพ เต ธมฺมา อกุตฺตาติ? หรือว่า ธรรมเหล่าใด มีมูลที่เป็นอกุศล มีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด เป็นอกุศลใช่ไหม?

วิสันนา อกุตฺตสมุฏฺฐานํ รูปํ อกุตฺตมุลกํ น อกุตฺตํ, อกุตฺตํ อกุตฺตมุลกญฺเจว อกุตฺตญฺจ รูปํซึ่งมีอกุศลเป็นสมุฏฐาน มีมูลที่เป็นอกุศล แต่ไม่ใช่เป็นอกุศล, อกุศลธรรมมีมูลที่เป็นอกุศลก็ใช่ เป็นอกุศลก็ใช่

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปจฺจา เ ย วาปน อกุตฺตมุลกา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต ธมฺมา อกุตฺตา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) และอกุศลจิตชรูป ๑๗

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) เท่านั้น (นี่เป็นการแสดงองค์ธรรม)

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปฺปนปัญหา ถามว่า หรือว่า ธรรมเหล่าใดที่มีมูลที่เป็นอกุศลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นอกุศลใช่ไหม?

พระองค์จึง ทรงแก้ ด้วย การ ยกเอา อกุศลจิตชรูป ๑๗ ซึ่งเป็น องค์ธรรม ของ สันนิฏฐานบท ได้บทเดียว ขึ้น ไว้ ใน ปริมโกฏฐาส มี การ ปฏิเสธสังสยบท ดัง แสดง ว่า อกุตฺตสมุฏฺฐานํ รูปํ อกุตฺตมุลกํ น อกุตฺตํ แล้วทรงเอาอกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗

(เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฐานานบาทและสังสยบพได้ทั้งสองชั้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบพดังแสดงว่า อกุศล อกุศลมูล กณฺเฏจ อกุศลญจ

คำวิชันนาในปฏิโลมปจฺณานี้ เป็นสรูปทสสน วิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง (นี่เป็นการจำแนกโกฏฐาส)

๑๐. ปจฺณา ให้แปลและแสดงองค์ธรรมของบาลีที่ว่า ก. อเหตุกํ อกุศลํ อกุศลมูลเณ น เอกมูลมูลกํ

ข. สเหตุกํ อกุศลํ อกุศลมูลเณ เอกมูลมูลกํ

ค. อกุศลตมฺภุจฺจํ รุปํ อกุศลมูลเณ เอกมูลมูลกํ น อกุศลํ

ง. อกุศลํ อกุศลมูลเณ เอกมูลมูลกณฺเฏจ อกุศลญจ

วิชันนา ก. อกุศลที่เป็นอเหตุก ไม่มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับอกุศลมูล องค์ธรรม ได้แก่โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒

ข. อกุศลที่เป็นสเหตุก มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับอกุศลมูล องค์ธรรม ได้แก่อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

ค. รูปซึ่งมีอกุศลเป็นสมุฏฐาน มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับอกุศลมูล แต่ไม่ใช่เป็นอกุศล องค์ธรรมได้แก่อกุศลจิตตชรูป ๑๗

ง. อกุศลธรรม มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับอกุศลมูลก็ใช่ เป็นอกุศลก็ใช่

องค์ธรรมได้แก่อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

๑๑. ปจฺณา คำไทยว่า ถามโดยลำดับว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับอกุศลมูลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูล ซึ่งกันและกัน กับอกุศลมูลใช่ไหม ?

แก้ว่า อกุศลมูลเหล่าใดเกิดขึ้นคราวเดียวกันอกุศลมูลเหล่านั้น มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันก็ใช่ มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันก็ใช่ ธรรมที่เกิดพร้อมกัน

กับอกุศลมูลที่เหลือนอกนั้น มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับอกุศลมูล แต่ไม่มีที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกัน คำบาลีจะว่าอย่างไร ?

วิสันนา คำบาลีว่า อนุโลมปุจฺฉา เยเกจิ อุกุสฺสมูลเณ เอกมฺมูลกฺกา ชมฺมา สฬฺหฺเพ เต อุกุสฺสมูลเณ อญฺญมญฺญมฺมูลกฺกาติ ?

วิสัชชนา มูลานิ ยานิ เอกโต อุปฺปชฺชนฺติ อุกุสฺสมูลานิ เอกมฺมูลกฺกานิ เจว อญฺญมญฺญมฺมูลกฺกานิ จ, อวเสสา อุกุสฺสมูลสหชาตา ชมฺมา อุกุสฺสมูลเณ เอกมฺมูลกฺกา น จ อญฺญมญฺญมฺมูลกฺกา

๑๒. ปุจฺฉา ให้แปล แสดงองค์ธรรมของบาลีที่ว่า เยเกจิ อพฺยากตา ชมฺมา, สฬฺหฺเพ เต อพฺยากตมฺมูลเณ เอกมฺมูลาติ? อเหตุกํ อพฺยากตํ อพฺยากตมฺมูลเณ น เอกมฺมูลํ, สเหตุกํ อพฺยากตํ อพฺยากตมฺมูลเณ เอกมฺมูลํ

วิสันนา แปล แสดงองค์ธรรม ดังต่อไปนี้

อนุโลมปุจฺฉา ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นอพฺยากตมฺมูลอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอพฺยากตมฺมูลใช่ไหม ?

วิสันนา อพฺยากตที่เป็นอเหตุก ไม่มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอพฺยากตมฺมูล, อพฺยากตที่เป็นสเหตุก มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอพฺยากตมฺมูล

แสดงองค์ธรรม

ในอนุโลมปุจฺฉา เยเกจิ อพฺยากตา ชมฺมา เป็นสันนิฏฺฐาน

สฬฺหฺเพ เต อพฺยากตมฺมูลเณ เอกมฺมูลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฺฐานบท ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานาเจตสิก ๑๒ (เว้นจันตะ) อเหตุกจิตตชรูป อเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป กุศล อกุศลจิตตชรูป (ที่เกิดขึ้นเฉพาะในปญฺจโวการภุมิ)

พาหิรรูป อุตฺตชรูป อาหารชรูป อสัณฺญสตัดฺปฏิสนธิกัมมชรูป ปวตฺตติกัมมชรูป นิพพาน และ สเหตุกวิปากจิต ๒๑

สเหตุกกิริยาจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘ สเหตุกวิปากและสเหตุกกิริยาจิตตชรูป ๑๗

สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในปญฺจโลकारภุมิ

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

๑๓. ปุจฉา ให้แปลและแสดงองค์ธรรมของบาลีที่ว่า

ก. ตีเณว อพฺยากตมุลมุลานิ

ข. อวเสสา อพฺยากตา ฐมา น อพฺยากตมุลมุลานิ

วิสัชนา ก. อโลกะ อโทสะ อโมหะ เพียง ๓ เท่านั้น ชื่อว่ามูลที่เป็นอพฺยากตมุล
องค์ธรรมได้แก่อพฺยากตมุล ๓ นั้นเอง

ข. อพฺยากตธรรมที่เหลืออยู่นอกนั้น ไม่ชื่อว่ามูลที่เป็นอพฺยากตมุล องค์ธรรมได้
แก่วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

๑๔. ปุจฉา คำไทยว่า อพฺยากตที่เป็นอเหตุก ไม่มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอพฺยากตมุล
คำบาลีจะว่าอย่างไร องค์ธรรมได้แก่อะไร และคำว่า และ สเหตุกวิปากจิต ๒๑

สเหตุกกิริยาจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘ สเหตุกวิปากและสเหตุกิริยาจิตตชรูป ๑๗

สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในปญฺจโวการภูมิจึงนี้ หมายถึงอะไร
และคำบาลีที่ก่อนนี้จะว่าอย่างไร ?

วิสัชนา คำบาลีว่า อเหตุกํ อพฺยากตํ อพฺยากตมุลเลน น เอกมฺลํ องค์ธรรม
ได้แก่อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นฉันทะ) อเหตุกจิตตชรูป อเหตุก-
ปฏิสนธิกัมมชรูป กุศลอกุศลจิตตชรูป (ที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในปญฺจโวการภูมิ) พาหิรชรูป
อตุชรูป อาหารชรูป อสัณฺญสตัดฺปฏิสนธิกัมมชรูป ปวัตติกัมมชรูปนิพพาน

และคำว่าและสเหตุกวิปากจิต ๒๑ สเหตุกกิริยาจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘ นี้ หมายถึง
ธรรมหมวดหลัง คือปัจฉิมโกฏฐาสนั่นเอง และคำว่าสเหตุกวิปากและสเหตุกกิริยาจิต-
ชรูป ๑๗ สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูปที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในปญฺจโวการภูมิจึงนี้ หมายถึงรูป
เกิดขึ้นได้เฉพาะในปญฺจโวการภูมิเท่านั้น เป็นการปฏิเสธจตุโวการภูมิ คือภูมิที่มีแต่
นามขันธ์ ๔ และเอกโวการภูมิก็เป็นภูมิที่ไม่มีจิต รวมความว่าภูมิที่มีแต่จิต คืออรุปภูมิ ๔
แต่ทำให้รูปเกิดไม่ได้ ส่วนอัสัณฺญสตัดฺภูมิเป็นภูมิที่ไม่มีจิตอยู่แล้ว ฉะนั้น จิตตชรูปจึง
ไม่มี

และคำบาลีที่ก่อนนี้จะต้องว่าดังนี้ คือ สเหตุกํ อพฺยากตํ อพฺยากตมุลเลน เอกมฺลํ

๑๕. ปุจฉา ข้อสังเกตในการจำแนกโกฏฐาสที่อยู่ในการแสดงองค์ธรรมนั้น ท่านจะรู้ได้อย่างไรว่า ถ้ามอย่างนี้เป็นปัญหานี้ แก้อย่างนี้เป็นคำวิสัยหานี้ ให้อธิบายให้แจ่มแจ้งด้วย ?

วิสัชนา รู้ได้อย่างนี้ คือ

๑. เมื่อการแสดงองค์ธรรมมีคำว่าเท่านั้น ก็ต้องเข้าใจว่า ปัญหานี้เป็นปริปัญณปัญหา และคำวิสัยหานี้ก็ต้องเป็นสรูปทัสสนวิสัยนา เสมอไป

๒. เมื่อการแสดงองค์ธรรมมีคำว่า เหมือนกัน ก็ต้องเข้าใจว่า ปัญหานี้เป็นปัจฉาปัญหา และคำวิสัยนาก็ต้องเป็นปฏิจวนวิสัยนาเสมอไป

๓. เมื่อการแสดงองค์ธรรมมีคำว่า องค์ธรรมของสังสยบทไม่มี ก็ต้องเข้าใจว่าปัญหานี้เป็นปุเรปัญหา และคำวิสัยนาก็ต้องเป็นปาฬิตติวิสัยนาเสมอไป

๔. เมื่อการแสดงองค์ธรรมมีคำว่า องค์ธรรมของสังสยบทไม่มี ก็ต้องเข้าใจว่าปัญหานี้เป็นโมฆปัญหา และคำวิสัยนาต้องเป็นปฏิกเขปวิสัยนา หรือปฏิเสธวิสัยนาอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอไป

๑๖. ปุจฉา เยเกจิ นามา ธมฺมา, สพฺเพ เต นามมฺูลาติ? คำปุจฉานี้ ท่านจะวิสัชนาพร้อมทั้งการจำแนกโกฏฐาสว่าอย่างไร ?

วิสัชนา วิสัยนา นเวว นามมฺูลานิ, อวเสสา นามา ธมฺมา น นามมฺูลา กุสลมฺูล ๓ อกุสลมฺูล ๓ อพฺยาगतมฺูล ๓ รวม ๙ เท่านั้น ชื่อว่า นามมฺูล, นามธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่านามมฺูล

แสดงการจำแนกโกฏฐาส

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปริปัญณปัญหา ถ้ามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่ เป็นนามมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่านามมฺูลใช่ไหม? พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการ ยกเอานามมฺูล ๙ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองชั้นไว้ใน ปริมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบทดังแสดงว่า นเวว นามมฺูลานิ, แล้วทรงยกเอาจิต ๘๙

เจตสิก ๔๖ (เวณนามมูล ๙) นิพพาน ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียว มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อวเสสา นามา ธมฺมา น นามมูลา

คำวิชันานในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทศสนวิชันานที่มีวิภังค์โดยอ้อม

๑๗. ปุจฉา ก. เยเกจิ นามา ธมฺมา, สพฺเพ เต นามมูลมุลกาติ

ข. เววาปน นามมูลมุลกา, สพฺเพ เต ธมฺมา นามาติ?

คำบาลีนี้ ท่านจะวิชันาน ตลอดจนจนถึงการแสดงการจำแนกโกฏฐาสว่าอย่างไร ?
จึงจะถูกต้องตามหลักมุลยมก ? สำหรับข้อ ข. ให้วิชันานพร้อมทั้งแปล ?

วิชันาก. วิชันาอเหตุกํ นามํ น นามมูลมุลกํ, สเหตุกํ นามํ นามมูลมุลกํ
นามธรรมที่เป็นอเหตุก ไม่มีมูลที่เป็นนามมูล นามธรรมที่เป็นสเหตุก มีมูลที่เป็นนามมูล
แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา เยเกจิ นามา ธมฺมา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต นามมูลมุลกา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่อกุเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานเจตสิก ๑๒
(เวณฉันทะ) โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ นิพพาน และสเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒
(เวณโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

องค์ธรรมสังสยบท ได้แก่สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เวณโมหเจตสิก ที่ใน
โมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปัญณปัญญา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่เป็นนาม
มีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีมูลที่เป็นนามมูลใช่ไหม ? พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการ
ยกเอาเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมาน ๑๒ (เวณฉันทะ) โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ นิพพาน
ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ สันนิฏฐานบท ได้บทเดียว ขึ้นไว้ใน ปริมโกฏฐาส มีการ ปฏิเสธ-
สังสยบท ดังแสดงว่า อเหตุกํ นามํ น นามมูลมุลกํ แล้วทรงยกเอาสเหตุกจิต ๗๑
เจตสิก ๕๒ (เวณโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท และ

สังสยบตได้ทั้งสองชั้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบตดังแสดงว่า สเหตุกั นามิ นามมูลมูลกั

คำวิชันนาในอนุลอมปจฺจานี้ เป็นสรูปทัสสนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

ข. วิชันนา นามสมุฏฺฐานิ รูปิ นามมูลมูลกั น นามิ, นามิ นามมูลมูล กญฺเจว นามญฺจ รูปซึ่งมีนามเป็นสมุฏฐาน มีนามที่เป็นนามมูล แต่ไม่ใช่เป็นนาม นามธรรม มีนามที่เป็นนามมูลก็ใช่ เป็นนามก็ใช่

๑๘. ปุจฺจา เยเกจิ นามา ฐมฺมา, สฬฺเพ เต นามมูลกาติ?

อเหตุกั นามิ น นามมูลกั, สเหตุกั นามิ นามมูลกั คำบาลีนี้ท่านจะแปล ตลอดจนถึงการจำแนกโกฏฐาสว่าอย่างไร?

วิชันนา แปลตลอดจนถึงการจำแนกโกฏฐาสว่า อนุลอมปจฺจา ธรรมเหล่าใด เหล่าหนึ่งที่เป็นนามมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีนามมูลใช่ไหม?

วิชันนา นามที่เป็นอเหตุก ไม่มีนามมูล นามธรรมที่เป็นสเหตุก มีนามมูล แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ในอนุลอมปจฺจา เยเกจิ นามา ฐมฺมา เป็นสันนิฏฐานบท

สฬฺเพ เต นามมูลกา เป็นสังสยบต

องค์ ธรรม ของ สันนิฏฐานบท ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญฺมานเจตสิก ๑๒ (เว้น จันท) โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ นิพพาน และสเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้น โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

องค์ ธรรม ของสังสยบต ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้น โมหเจตสิกที่ใน โมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปฺลเนปฺปฺภา ถาว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่เป็น นามมีอยู่ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีนามมูลใช่ไหม? พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอา อเหตุกจิต ๑๘ อัญญฺสมานเจตสิก ๑๒ (เว้นจันท) โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ นิพพาน ขึ้นไว้ในปฺริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบต ดังแสดงว่า อเหตุกั นามิ น นามมูลกั

แล้วทรงยกเอา สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) ขึ้นไว้ใน
ปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า สเหตุกั นามิ นามมูลกั
คำวิชันนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทศสนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

๑๕. ปุจฉา อัญญมัญญมุลยมก ของมุลมุลกนัยแห่งนามบท ท่านจะแสดงอย่างไร
จึงจะถูกต้งตามหลักของมุลยมก จงแสดงมาโดยละเอียด ?

วิสัชนา อัญญมัญญมุลยมกะ

อนุโลมปุจฉา เปเกจิ นามมุลเลน เอกมุลมุลกา ธมฺมา, สฬเพ เต นามมุลเลน
อญฺญมญฺญมุลมุลกาติ ?

ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับนามมุลมีอยู่, ธรรม
เหล่านั้นทั้งหมดมีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งเรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันกับนามมุลใช่ไหม ?

วิสัชนา มุลานิ ยานิ เอกโต อุปฺปชฺชนฺติ นามมุลนานิ เอกมุลมุลกานิ เจว
อญฺญมญฺญมุลมุลกานิ จ, อวเสสา นามมุลสหชาตา ธมฺมา นามมุลเลน เอกมุลมุลกา
น จ อญฺญมญฺญมุลมุลกา นามธรรมเหล่าใดเกิดขึ้นคราวเดียวกัน นามธรรมเหล่านั้น
มีมูลที่เรียกว่ามีมูลเป็นอันเดียวกันก็ใช่ มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันก็ใช่, ธรรม
ที่เกิดพร้อมกันกับนามมุลที่เหลือนอกนั้น มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับนามมุล
แต่ไม่ใช่ มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกัน

แสดงองค์ธรรม และการแสดงโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา เปเกจิ นามมุลเลน เอกมุลมุลกา ธมฺมา เป็นสันนิฐฐานบท

สฬเพ เต นามมุลเลน อญฺญมญฺญมุลมุลกา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฐฐานบท ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นนามมุล ๙)
สเหตุกจิตตชรูป ๑๗ ที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในปัจจุโวการภูมิ ปัจจุโวการสเหตุกปฏิสนธิ-
กัมมชรูป และนามมุล ๙ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) องค์ธรรมได้แก่นามมุล ๙
(เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริပ္พณปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับนามมูลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันกับนามมูลใช่ไหม? พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอา นามมูล ๙ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้น ไว้ ใน ปริมโกฏฐาส ไม่มีการ ปฏิเสธ สังสยบท ดังแสดงว่า มูลานิ ยานิ เอกโตอุปชชนฺติ นามมูลานิ เอกมุลมุลกานิเจว อญฺญมญฺญมุลมุลกานิ จ, แล้วทรงยกเอาสเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นนามมูล ๙) สเหตุกจิตตชรูป ๑๗ ที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ใน ปัญจโวการ ภูมิ ปัญจโวการ สเหตุกปฏิสนธิ กัมมชรูป ซึ่งเป็น องค์ ธรรม ของ สันนิฏฐานบท ได้บทเดียว ขึ้น ไว้ ใน ปัจฉิมโกฏฐาส มีการ ปฏิเสธ สังสยบท ดังแสดงว่า อวเสธา นามมูลสทสาตา ชมฺมา นามมูเลน เอกมุลมุลกา น จ อญฺญมญฺญมุลมุลกา คำวิสัยนาในอนุลอมปุจฉานี้ เป็นสรูปทัสสนวิสัยนาที่มีวิภังค์โดยอ้อม

ปฏิโลมปุจฉา เขวาปน นามมูเลน อญฺญมญฺญมุลมุลกา, สทฺเพ เต ชมฺมา นามาติ? หรือว่า ธรรมเหล่าใด มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันกับนามมูลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด เป็นนามใช่ไหม?

วิสัยนา อามนฺตา ไซ

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปุจฉา เขวาปน นามมูเลน อญฺญมญฺญมุลมุลกา เป็นสันนิฏฐานบท สทฺเพ เต ชมฺมา นามา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่นามมูล ๙ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปัจฉาปัญหา ถามว่า หรือว่าธรรมเหล่าใด มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันกับนามมูลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นนามใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิวจนวิสัยนาว่า อามนฺตา ซึ่งเป็นคำวิสัยนารับรอง องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะวามมูล ๙ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้นก็เป็นนามด้วย

๒๐. ปุจฉา ในวาระที่เหลือ ๔ มีเหตุวาระเป็นต้น จนถึง สมุทวาระ เป็นที่สุด ก็เหมือนกันกับมูลวาระ คงเปลี่ยนแต่ชื่อไปตามวาระนั้น ๆ เท่านั้น ดังนี้ก็พอเข้าใจ แต่หาก นักศึกษา บางท่าน ไม่ได้ศึกษา บาลี ไวยากรณ์ มาเป็น ต้นทุน แล้ว ยากที่จะ ประกอบ คำบาลี ให้ถูกต้อง เหมือนกัน กับ มูลวาระได้ ฉะนั้น จึงขอให้ท่านแสดง เฉพาะสมุทวาระ เทียบกับ ก. มุลนัย ๑ มุลยมกะ โดยละเอียด?

วิธัชนา สมุทวาระ

กุตสลบท

ก. สมุทยนัย

๑. สมุทยยมกะ

อนุลอมปุจฉา เยเกจิ กุตลา ฐมฺมา, สฬฺเพ เต กุตลสมุทยาติ?

ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่เป็นกุตลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่า กุตลสมุททัย ใช่มั้ย?

วิธัชนา ตีฉเนว กุตลสมุทยานิ, อวเสสา กุตลา ฐมฺมา น กุตลสมุทยา

อลุเก อโทสะ อโมหะ เพียง ๓ เท่านั้น ชื่อว่า กุตลสมุททัย, กุตลธรรมที่เหลือ นอกนั้น ไม่ชื่อว่า กุตลสมุททัย

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุลอมปุจฉา เยเกจิ กุตลา ฐมฺมา เป็นสันนิฏฐานบท

สฬฺเพ เต กุตลสมุทยา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ กุตลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ กุตลสมุททัย ๓ เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปนธปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่เป็น กุตลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่า กุตลสมุททัยใช่มั้ย? พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอา กุตลสมุททัย ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท และสังสยบทได้ทั้งสอง

ขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า ตีเณว กุศลสมุทธานิ แล้ว
ทรงยกเอากุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๕ (เว้นกุศลสมุทัย ๓) ขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส มีการ
ปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อวเสธา กุสลา ฐมมา น กุศลสมุททา

คำวิชันนาในอนุลอมปจฺจนานี้เป็นสรูปทัสสนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยอ้อม

ปฏิโลมปจฺจา เยวปน กุศลสมุททา, สฬเพ เต ฐมมา กุสลาติ ฯ

หรือว่า ธรรมเหล่าใด ชื่อว่ากุศลสมุทัยมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศล

ใช่ไหม ?

วิชันนา อามนฺตา ไซ

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปจฺจา เย วา ปน กุศลสมุททา เป็นสันนิฏฐานบท

สฬเพ เต ฐมมา กุสลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่กุศลสมุทัย ๓ องค์ธรรมของสังสยบทเหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปัจฉาปัญหา ถามว่า หรือว่า ธรรมเหล่าใด ชื่อว่า กุศล
สมุทัยมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด เป็นกุศลใช่ไหม ? พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิวจนะ
วิชันนาว่า อามนฺตา ซึ่งเป็นคำวิชันนารับรององค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่า
กุศลสมุทัย ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น ก็เป็นกุศลด้วย

หมายเหตุ อโลภ, อโทส, อโมห เรียกชื่อได้ ๑๐ อย่าง

คือ ๑ กุศลมูล ๓ ๒ กุศลเหตุ ๓

๓ กุศลนิทาน ๓ ๔ กุศลสมภว ๓

๕ กุศลปภว ๓ ๖ กุศลสมุฏฐาน ๓

๗ กุศลอาหาร ๓ ๘ กุศลอารมณ์ ๓

๙ กุศลปัจจัย ๓ ๑๐ กุศลสมุทัย ๓

โลภ, โทส, โมห, ก็เป็นเรียกชื่อได้ ๑๐ อย่างเหมือนกัน คงเปลี่ยน กุศลเป็น
อกุศล เท่านั้น

จบปจฺจา-วิชันนา ในมูลวาระ

ขันธมกะ

ในบัณฑิตตวาระ

๒๑. ปจณา ในขันธมกะนี้ มีวาระก้อย่าง คืออะไรบ้าง พร้อมทั้งอธิบาย?

วิธีขนา ในขันธมกะนี้ มีวาระ ๓ อย่าง คือ

๑. ปณตตวาระ อธิบายว่า เป็นวาระที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงโดยการจำแนกข้อของ ขันธ. อายตนะ. ธาตุ เป็นต้น เป็นวาระที่ทรงแสดงเพื่อจะใหรู้ถึงปริยัตติญาณ

๒. ปวัตตวาระ อธิบายว่า เป็นวาระที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงถึงความเป็นไปของขันธ, อายตนะ, ธาตุ เป็นต้น โดยความเกิดดับ (อุปปาทะ, นิโรธ) เป็นวาระที่ทรงแสดงเพื่อจะใหรู้ถึงวิปัสสนาญาณ

๓. ปริณญาวาระ อธิบายว่า เป็นวาระที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงถึงการกำหนดรู้ขันธ, อายตนะ, ธาตุ เป็นต้น

โดยปริณญาสาม คือ ๑. ญาตปริณญา ๒. ตีรณปริณญา

๓. ปหานปริณญา เป็นวาระที่ทรงแสดงเพื่อจะใหรู้ถึงมคคญาณ

๒๒. ปจณา ใหอธิบายในปริณญาทั้ง ๓?

วิธีขนา ๑. ญาตปริณญา อธิบายว่า การกำหนดรู้ ลักษณะ รส บัจจุปฏิฐานปทัญฐาน ของรูปนามขันธ ๕ เป็นต้น ตามความเป็นจริง

๒. ตีรณปริณญา อธิบายว่า กำหนดรู้ รูป นาม ขันธ ๕ เป็นต้น โดยความเป็นอนิจจะ ทุกขะ อนัตตะ

๓. ปหานปริณญา อธิบายว่า การประหานฉันทราคะ คือความพอใจในรูปนามขันธ ๕ เป็นต้น โดยอหัตตมคคญาณ

๒๓. ปจณา ใหอธิบายนยวาระทั้ง ๔ มีบทโสธนะวาระ เป็นต้น

วิธีขนา ๑. ปทโสธนะวาระ เป็นวาระที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงโดยการชำระบทแห่งขันธ ๕ เป็นต้น

๒. ปทโสทรณมูลจักกวาร เป็นวาระที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโดยการชำระบทแห่งขันธ ๕ แล้วหมั่นไปโดยความเป็นมูล, มูล

๓. สุทธขันธวาระ เป็นวาระที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแยกขันธ ๕ ออกเป็นบทๆ แล้ว ทรงแสดงโดยเจาะ ไม่ปะปนกับขันธอื่น

๔. สุทธขันธมูลจักกวาร เป็นวาระที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแยกขันธ ๕ ออกมาเป็นบทหนึ่งๆ ไว้โดยเฉพาะๆ แล้ว ก็ทรงยกเอาขันธอื่น ๆ มาจำแนกหมั่นไปโดยความเป็นมูล, มูล

๒๔. ปุจฉา ให้แปลและแสดงองค์ธรรมของบาลี ที่ว่า

ก. ปิยรูปี สาทรูปี รูปี น รูปุขนุโร

ข. รูปุขนุโร รูปุญเภา รูปุขนุโรจ

วิสัชนา ก. ปิยรูป สาทรูป ชื่อว่ารูป แต่ไม่ชื่อว่า รูปขันธ องค์ธรรมได้แก่ ปิยรูป สาทรูป คือ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่รวมกันอยู่ ซึ่งเป็นที่น่ารัก น่ายินดีและเป็น อารมณ์ของตัณหา อีกนัยหนึ่ง องค์ธรรมได้แก่ปิยรูป สาทรูป คือ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดี และเป็นอารมณ์ของตัณหาได้

ข. รูปขันธ ชื่อว่ารูปก็ใช่ ชื่อว่ารูปขันธก็ใช่ องค์ธรรมได้แก่รูปขันธคือรูป ๒๘ ที่อยู่โดยเฉพาะซึ่งมีลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผันไป (รูปปนลักษณะ)

อีกนัยหนึ่งได้แก่รูปขันธ คือรูป ๒๘ ที่มีลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผันไป (รูปปนลักษณะ)

๒๕. ปุจฉา อนุโลมปุจฉา สญญา, สญญาทุขนุโรติ?

วิสัชนา ทิฏฐิสญญา สญญา น สญญาทุขนุโร, สญญาทุขนุโร ทุขนุโรจ สญญาทุขนุโร ท่านจะแปลและแสดงองค์ธรรมว่าอย่างไร?

วิสัชนา แปลและแสดงองค์ธรรมดังต่อไปนี้ว่า

อนุโลมปุจฉา ธรรมที่ชื่อว่า สัญญา ชื่อว่าสัญญาขันธใช่ไหม?

วิธานา ทิฏฐิสัญญา ชื่อว่า สัญญา แต่ไม่ชื่อว่า สัญญาขันธ สัญญาขันธ
ชื่อว่าสัญญาภิไช ชื่อว่า สัญญาขันธภิไช

แสดงองค์ธรรม

ในอนโลมปุจฉา สัญญา เป็นสันนิฏฐานบท

สญญากุขนุโธ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่สัญญา คือทิจฐิเจตสิก และสัญญาเจตสิกที่มี
สัญชานนลักษณะ

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่สัญญาเจตสิกที่เป็นสัญชานนลักษณะเท่านั้น

๒๖. ปุจฉา ให้แปลบาลีดังต่อไปนี้ว่า

ก. สงฺขารกุขนุโธ จเปตฺวา อวเสสา สงฺขารา น สงฺขารกุขนุโธ,
สงฺขารกุขนุโธ สงฺขาราเจว สงฺขารกุขนุโธ จ

ข. น สงฺขารา, น สงฺขารกุขนุโธติ?

วิธานา ก. ยกเว้นสังขารขันธเสียแล้ว ธรรมที่เหลือนอกนั้น ชื่อว่าสังขาร
แต่ไม่ชื่อว่า สังขารขันธ สังขารขันธ ชื่อว่าสังขารภิไช ชื่อว่าสังขารขันธภิไช

ข. ธรรมที่ไม่ชื่อว่าสังขาร ไม่ชื่อว่า สังขารขันธใช่ไหม?

๒๗. ปุจฉา ปทโสทรณมูลจกการะอนโลม อยากทราบว่า ในวาระนี้มีมูลเท่าไร และ
ในมูลหนึ่งๆมีมูลกี่อย่าง และเป็นการแสดงโดยอะไร ทำไมจึงว่าอย่างนั้น อธิบาย
ให้ละเอียดด้วย?

วิธานา ปทโสทรณมูลจกการะ อนโลมในวาระนี้มีมูละ ๔ และในมูละหนึ่งๆก็มี
มูลี ๔ อย่าง เป็นการแสดงโดยพัทธจักกะ หมายความว่าขันธทั้ง ๕ มีสิทธิเป็นมูล-มูลี
ได้ทั้ง ๕

เช่น ยกูปขันธขึ้นเป็นมูล แล้วขันธที่เหลือ ๔ ก็เป็นมูลี

เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญานขันธ ก็มีมูลีขันธละ ๔ เหมือนกัน
เพราะฉะนั้นในปณณัตติวารันดังกล่าวแล้ว จึงเป็นการแสดงโดยพัทธจักกะ

๒๘. ปุจฉา ก. ปฏิโลมปุจฉา น ขนฺธ, น เวทนากุขนฺโธติ? วิสัชนา อามนฺตา
ท่านจะแปล แสดงธรรม พร้อมทั้งจำแนกโกฏฐาสว่าอย่างไร?

วิสัชนา แปลว่า ปฏิโลมปุจฉา ธรรมที่ไม่ชื่อว่าขันธ ไม่ชื่อว่าเวทนาขันธใช่ไหม
วิสัชนา อามนฺตา ใช่

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในปฏิโลมปุจฉา น ขนฺธ เป็นสันนิฏฐานบท

น เวทนากุขนฺโธ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่นิพพาน บัญญัติ

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปุจฉาปัญหา

ถามว่า ธรรมที่ไม่ชื่อว่าขันธ ไม่ชื่อว่าเวทนาขันธ ใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิวจนาวิสัชนาว่า อามนฺตา ซึ่งเป็นคำวิสัชนารับรอง
องค์ธรรมเพราะว่านิพพาน บัญญัติ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น ก็ไม่
ชื่อว่าเวทนาขันธด้วย

๒๙. ปุจฉา ค่ำว่า อนฺโถมปุจฉา สงฺขาร, ขนฺโธติ? วิสัชนา อามนฺตา ท่านจะแปล
พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรมว่าอย่างไร?

วิสัชนา แปลและแสดงองค์ธรรมว่า อนฺโถมปุจฉา ธรรมที่ชื่อว่าสังขาร ชื่อว่า
ขันธ ใช่ไหม?

วิสัชนา อามนฺตา ใช่

แสดงองค์ธรรม ในอนฺโถมปุจฉา สงฺขาร เป็นสันนิฏฐานบท

ขนฺโธ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่อจิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

๓๐. ปุจฉา ก. น วิญญาณํ, น ขนฺโหติ? คำปุจฉานี้ ท่านวิสัชนา พร้อมทั้งแปล
แสดงการจำแนกโกฏฐาสว่าอย่างไร

วิสัชนา วิสัชนา วิญญาณํ จเปตฺวา อวเสสา ขนฺธา น วิญญาณํ ขนฺโห,
วิญญาณญฺจ ขนฺธเจ จเปตฺวา อวเสสา น เจว วิญญาณํ จ น ขนฺโห

ยกเว้นวิญญาณเสียแล้ว ขันท์ที่เหลือนอกนั้นไม่ชื่อว่าวิญญาณ แต่ชื่อว่าขันท์
ยกเว้นวิญญาณและขันท์ทั้งหลายเสียแล้ว ธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่าวิญญาณ
และไม่ชื่อว่า ขันท์

แสดงการจำแนกโกฏฐาส

ฉะนั้น คำถามบทนี้ เป็นปริပ္พลปัญหา

ถามว่า ธรรมที่ไม่ชื่อว่า วิญญาณ ไม่ชื่อว่าขันท์ ใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาเจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ
สันนิฏฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า วิญญาณํ ฐเปตฺวา อวเสสา ขนฺธา น วิญญาณํ ขนฺโห แล้วทรง
เอานิพพาน บัญญัติ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท และสังสยบทได้ทั้ง ๒ ขึ้นไว้
ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า วิญญาณญฺจ ขนฺธเจ ฐเปตฺวา อวเสสา น เจว วิญญาณํ น จ
ขนฺโห

คำวิสัชนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทสสนวิสัชนาที่มีวิภังค์โดยตรง

จบปุจฉา-วิสัชนาในปัณณัตติวาระ

ปวัตติวาระ

๓๑. ปุจฉา ให้แสดงอนุสนธิในปวัตติวาระแห่งอุปาทวาร ตั้งแต่คำว่า เมื่อพระองค์ทรงแสดงปณัตติวาระจบลงแล้ว ทรงแสดงปวัตติวาระต่อไป จนถึงคำว่าปุจฉานี้มี ๒ อย่างคือ สันนิฎฐานปะทะสังสยปะทะ พระองค์ทรงแสดงสันนิฎฐานปะทะก่อน แล้วทรงแสดงสังสยปะทะต่อไป

วิสัชนา หลักสูตรหน้า ๑๓๔-๑๓๕

๓๒. ปุจฉา ในปวัตติวาระนี้ มีมูละกี่อย่าง คืออะไรบ้าง และในมูละนั้น ๆ มีมูลีอย่างละเท่าไร เป็นการแสดงโดยอะไร ทำไมจึงได้ชื่ออย่างนั้น

วิสัชนา ในปวัตติวาระนี้มีมูละ ๔ อย่าง คือรูปักขันธมูละเป็นต้น จนถึงสังขารักขันธมูละ เป็นที่สุด

ในรูปักขันธมูละ มีมูลี ๔

ในเวทนากขันธมูละ มีมูลี ๓

ในสัญญาขันธมูละ มีมูลี ๒

ในสังขารักขันธมูละ มีมูลี ๑

เป็นการแสดงโดยชั้นตักก ที่ได้ชื่ออย่างนี้ก็เพราะว่าในปวัตติวาระเป็นต้นไป จนถึงปริณญาวาระ เมื่อยกชั้น ๕ ชั้นใดชั้น ๑ ขึ้นมาเป็นมูลแล้ว เป็นมูลีไม่ได้

๓๓. ปุจฉา ให้แปลและแสดงองค์ธรรมของบาลีที่ว่า

ก. อสณฺณสตฺถํ อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโห อุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนากฺขณฺโห อุปฺปชฺชติ

ข. ปญฺจโวการํ อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโห จ อุปฺปชฺชติ เวทนากฺขณฺโห จ อุปฺปชฺชติ

ปวัตติวาระ

๓๑

วิชันนา ก. เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังเกิดในอสังขยัตตภูมิในภุมินั้น รูปขันธ์ กำลังเกิด แต่เวทนาขันธ์ไม่ใช้กำลังเกิดแก่บุคคลเหล่านั้นในภุมินั้น องค์กรรมได้แก่ สุกตือเหตุบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในอสังขยัตตภูมิ ที่เรียกว่า อุปปาทขณะสมังคีของชีวิต นวกกาลปที่เกิดขึ้นครั้งแรก กับอสังขยัตตภูมิ ๑

ข. เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังเกิดในปัญจโวการภูมิในภุมินั้น รูปขันธ์ก็กำลังเกิด เวทนาขันธ์ก็กำลังเกิด

องค์กรรมได้แก่บุพเพ ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่าอุปปาทขณะสมังคี ของ ปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชลาป ๓-๗-๔

๓๔. ปุจฉา ให้อธิบายในกัมมชลาป ๓, ๗, ๔

วิชันนา คำว่า กัมมชลาป ๓ นั้น คือ

๑. กายทสกกลาป หมายถึงกลาปที่มีจำนวนรูป ๑๐ มีกายปสาทเป็นประธาน ได้แก่อวินิพโคตรูป ๘ ชีวิตรูป ๑ กายปสาท ๑
 ๒. ภาวทสกกลาป หมายถึงกลาปที่มีรูป ๑๐ มีภาวรูปเป็นประธาน ได้แก่อวินิพโคตรูป ๘ ชีวิตรูป ๑ ภาวรูป ๑
 ๓. วัตถุทสกกลาป หมายถึงกลาปที่มีรูป ๑๐ มีทหวัตถุรูปเป็นประธาน ได้แก่อวินิพโคตรูป ๘ ชีวิตรูป ๑ ทหวัตถุรูป ๑
- ได้แก่ปฏิสนธิขณะของคัพภเสยยบุคคล

คำว่า กัมปชลาป ๗ นั้น

๑. จักขุทสกกลาป.....
๒. โสตทสกกลาป.....
๓. ฆานทสกกลาป.....
๔. ชิวหาทสกกลาป.....
๕. กายทสกกลาป.....

๖. ภาวทสกกลาป.....

๗. วัตถุทสกกลาป.....

ได้แก่ปฏิสนธิขณะของสังเสทชะและโอปปาติกะบุคคล

๘. คำว่า กัมมชกาลาป ๔ นั้นคือ

๑. จักขุทสกกลาป.....

๒. โสททสกกลาป.....

๓. วัตถุทสกกลาป.....

๔. ชีวิตกกลาป.....

ได้แก่ปฏิสนธิขณะของรูปาวจรบุคคล (เว้นอสังขยัตตะ)

๓๕. ปุจฉา บุคคล ที่เกี่ยวกับ ปุคคลวาระ ที่ใช้ใน อุปปาทวาระ กิติ นิโรธวาระ กิติ อุปปาทนิโรธวาระ กิติ มีกี่จำพวก คืออะไรบ้าง ? และเพราะเหตุไร จึงได้แก่นั้น ?

วิสัชนา มี ๘ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ถ้าในปฏิสนธิขณะก็ได้แก่ ปุถุชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ถ้าภังคขณะของจุติจิต ก็ได้แก่ปุถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ส่วนมัคคบุคคล ๔ นั้น ไม่มีจิตและปฏิสนธิ จึงไม่เกี่ยวกับ อุปปาทวาระ นิโรธวาระ อุปปาทนิโรธวาระนี้ เพราะฉะนั้นจึงได้เฉพาะบุคคล ๘ จำพวก ดังกล่าวแล้ว

๓๖. ปุจฉา ให้แสดงเป็นปุจฉา-วิสัชนา พร้อมทั้งแปล แสดงองค์ธรรมและการจำแนก โกฎฐาส เจเพาะอนุโลมปุจฉา ของรูปักขันธมุล เวทนากขันธมุลียมก ในโอกาสวาระ แห่งอุปปาทวาระ ปัจจุบันนวารอนุโลม

วิสัชนา อนุโลมปุจฉา ยตถ รูปกขณโร อุปปชชติ ตตถ เวทนากขณโร อุปปชชติตีติ รูปขันธกัลลังเกิดในภุมิได เวทนากขันธกัลลังเกิดในภุมินั้นไซ้ไหม

วิสัชนา อตถลลสตเต ตตถ รูปกขณโร อุปปชชติ โน จ ตตถ เวทนากขณโร อุปปชชติ ปญจโวการะ ตตถ รูปกขณโร จ อุปปชชติ เวทนากขณโร จ อุปปชชติ

ในอสังขยัตตภูมิจึง รูปขันธ์กำลังเกิด แต่เวทนาขันธ์ไม่ใช่กำลังเกิดในภูมิจึง
ในปัญจโวการภูมิจึง รูปขันธ์ก็กำลังเกิด เวทนาขันธ์ก็กำลังเกิด

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนโลมปุจณา ยตถ รูปกฺขนฺโห อุปฺปชฺชติ เป็นสันนิฏฐานบท

ตตถ เวทนา กฺขนฺโห อุปฺปชฺชติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่อสังขยัตตภูมิจึง ๑ ซึ่งเป็นที่เกิดของรูปขันธ์
อย่างเดียว และปัญจโวการภูมิจึง ๒๖ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งขันธ์ ๕

องค์ธรรมของสังสยบทได้แก่องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

ฉะนั้น คำถาม บทนี้เป็น ปริပ္พลนปัญหา ถามว่า รูปขันธ์ กำลังเกิด ในภูมิใด
เวทนาขันธ์ก็ไม่ใช่กำลังเกิดในภูมิจึง ใช่ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาอสังขยัตตภูมิจึง ๑ ซึ่งเป็นที่เกิดของรูปขันธ์อย่าง
เดียวขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาสมีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อตถสยตฺเต ตตถ
รูปกฺขนฺโห อุปฺปชฺชติ โน จ ตตถ เวทนา กฺขนฺโห แล้วทรงยกเอาปัญจโวการภูมิจึง ๒๖
ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งขันธ์ ๕ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท และสังสยบทได้ทั้งสองขึ้น
ไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า ปญฺจโวการเ ตตถ รูปกฺขนฺโห
จ อุปฺปชฺชติ เวทนา กฺขนฺโห จ อุปฺปชฺชติ

คำวิชันนาในอนโลมปุจณานี้ เป็นสรูปทัสสน วิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

๓๓. ปุจณา อรูป อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ เวทนา กฺขนฺโห อุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ
รูปกฺขนฺโห อุปฺปชฺชติ

บาลีนี้ให้แปลเป็นไทย และแสดงองค์ธรรมพร้อมให้ชี้ด้วยว่าตอนไหนเป็นธรรมา
ธิฏฐาน ตอนไหนเป็นบุคคลาธิฏฐาน

วิชันนา แปลว่า เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในอรูปภูมิ เวทนาขันธ์กำลังเกิด
แต่รูปขันธ์ไม่ใช่กำลังเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น

องค์ธรรมได้แก่ ตีเหตุกุปฺพชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในอรูปภูมิที่
เรียกว่าอุปาทกษณะสมังคีของอรูปปฏิสนธิจิต ๔ เจตสิก ๓๐

ตั้งแต่ตีเหตุกุปฺพชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในอรูปภูมิ

ตอนนี้เป็นปฏิกูลาธิฐาน คือเทศนาโดยทรงยกบุคคลขึ้นเป็นที่ตั้ง

ตั้งแต่ที่เรียกว่าอุปาทกษณะสมังคีของอรูปปฏิสนธิจิต ๔ เจตสิก ๓๐

ตอนนี้เป็นธรรมาธิฐาน คือเทศนาโดยทรงยกธรรมล้วน ๆ ขึ้นเป็นที่ตั้ง

หมายเหตุ ในวาระอื่น ๆ ก็พึงทราบโดยนัยนี้

๓๘. ปุจฉา ยสฺส รูปกฺขนโร นุปฺปชฺชติ ตตฺถ เวทนากฺขนโร นุปฺปชฺชตีติ
คำปุจฉานี้ ท่านจะวิสัชนาพร้อมทั้งแปล แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส
ว่าอย่างไร ?

วิสัชนา วิสัชนา อรูป อุปฺปชฺชนฺตานํ ฯลฯ

๓๙. ปุจฉา ให้แปลแสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส ของบาลีที่ว่า ยตฺถ
รูปกฺขนโร นุปฺปชฺชติ ตตฺถ เวทนากฺขนโร นุปฺปชฺชตีติ, อุปฺปชฺชติ
วิสัชนา อนฺโหลมปุจฉา รูปขันธ์ไม่ใช่กำลังเกิดในภูมิใด เวทนาขันธ์ก็ไม่ใช่กำลัง
เกิดในภูมินั้น ใช่ไหม ?

วิสัชนา อุปฺปชฺชติ กำลังเกิด

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนฺโหลมปุจฉา ยตฺถ รูปกฺขนโร นุปฺปชฺชติ เป็นสันนิฏฐานบท

ตตฺถ เวทนากฺขนโร นุปฺปชฺชติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่อรูปภูมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งนามขันธ์ ๔

องค์ธรรมของสังสยบทไม่มี

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปฏิปุจฉา ถามว่า รูปขันธ์ ไม่ใช่ กำลังเกิด ในภูมิใด
เวทนาขันธ์ก็ไม่ใช่กำลังเกิดในภูมินั้นใช่ไหม พระองค์จึงทรงแก้โดยปาฬิตวิสัชนาว่า

อุปฺปชฺชติ ซึ่งคำวิเศษนาตรงกันข้ามกับคำถาม เพราะว่าอุปฺปฏฺมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดของนามขันธ์ ๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิษฐานบทเหล่านั้น แม้ว่ารูปขันธ์ไม่ใช่กำลังเกิด แต่เวทนาขันธ์กำลังเกิด

๔๐. ปุณฺณาย ยสฺส รูปกฺขณโร นุปฺปชฺชติ ตสฺส เวทนามกฺขณโร นุปฺปชฺชติ นตฺถิ

ให้ท่านแปลแสดงองค์ธรรม จำแนกโกฏฐฐาสมาโดยละเอียด

วิเศษนา อนฺโถมปุณฺณาย รูปขันธ์ไม่เคยเกิดแก่บุคคลใด เวทนาขันธ์ก็ไม่เคยเกิดแก่บุคคลนั้นใช้ไหม

วิเศษนา นตฺถิ ไม่มี

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐฐา

ในอนฺโถมปุณฺณาย ยสฺส รูปกฺขณโร นุปฺปชฺชติ เป็นสันนิษฐานบท ตสฺส เวทนามกฺขณโร นุปฺปชฺชติ เป็นสงสยบท

องค์ธรรมของสันนิษฐานไม่มี

เมื่อดองค์ของสันนิษฐานบทไม่มีแล้ว องค์ธรรมของสงสยบท ก็ไม่มีเหมือนกัน ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นไม่สมปัญหา

ถามว่า รูปขันธ์ ไม่เคยเกิดแก่บุคคลใด เวทนาขันธ์ ก็ ไม่เคยเกิดแก่บุคคล นั้น ใช้ไหม พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิเสธวิสัชนาว่านตฺถิ ซึ่งเป็นคำวิสัชนาถามองค์ธรรมของสันนิษฐานบท เพราะว่าบุคคลที่รูปขันธ์ไม่เคยเกิดในภพต่าง ๆ นั้นไม่มี มีแต่บุคคลที่รูปขันธ์เคยเกิดมาแล้วทั้งสิ้น

๔๑. ปุณฺณาย ให้แปลและแสดงองค์ธรรมของบาลีที่ว่า

ก. อรูปานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณโร นุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนามกฺขณโร นุปฺปชฺชติ

ข. สุตฺถาวตฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณโร จ นุปฺปชฺชติ เวทนามกฺขณโร จ นุปฺปชฺชติ

(นาคฐฐิยตตตตตตตตตตตต) กภพหิโรภัก

วิธัชนา ก. เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในอรูปภูมิในภุมินั้น รูปขันธ์ไม่เคยเกิดแก่บุคคลเหล่านั้นในภุมินั้น แต่เวทนาขันธ์เคยเกิด

องค์ธรรมได้แก่ ติเหตุกปฏุชน ๑ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิด (อุปฺปชฺชุนฺต) และกำลังตาย (จวนฺต) ในอรูปภูมิ กับอรูปภูมิ ๔

ข. เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในสุทธาวาสภูมิในภุมินั้น รูปขันธ์ก็ไม่เคยเกิด เวทนาขันธ์ก็ไม่เคยเกิด

องค์ธรรมได้แก่ พระอนาคามิบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในสุทธาวาสภูมิ ๕ และกำลังตายในสุทธาวาสภูมิ ๔ พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในสุทธาวาสภูมิ กับสุทธาวาสภูมิ ๕

๔๒. ปุจฉา ปฏิโลมปุจฉา ยสฺส วาปน เวทนาภฺขนฺโห อุปฺปชฺชิสฺสตี ตสฺส รูปภฺขนฺโห อุปฺปชฺชิสฺสตีตี คำปุจฉานี้ ท่านจะวิสัชนา พร้อมแสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาสวอย่างไร ?

วิธัชนา วิสัชนาว่า เป อรูป อุปฺปชฺชิตฺวา ปรีนิพฺพายิสฺสณฺตี เตสํ เวทนาภฺขนฺโห อุปฺปชฺชิสฺสตี โน จ เตสํ รูปภฺขนฺโห อุปฺปชฺชิสฺสตี อิตเรสํ เตสํ เวทนาภฺขนฺโห จ อุปฺปชฺชิสฺสตี รูปภฺขนฺโห จ อุปฺปชฺชิสฺสตี

บุคคลเหล่าใดจักเกิดในอรูปภูมิแล้วจักปรินิพพาน บุคคลเหล่านั้น เวทนาขันธ์จักเกิด แต่รูปขันธ์จักไม่เกิดแก่บุคคลเหล่านั้น บุคคลที่นอกจากนั้น เวทนาขันธ์ก็จักเกิด รูปขันธ์ก็จักเกิด

แสดงองค์ธรรม

ในปฏิโลมปุจฉา ยสฺส วาปน เวทนาภฺขนฺโห อุปฺปชฺชิสฺสตี เป็นสันนิฏฐานบท ตสฺส รูปภฺขนฺโห อุปฺปชฺชิสฺสตี เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่ติเหตุกปฏุชน ๑ ซึ่งกำลังเกิดในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๔ (เว้นจตุตถฌาม ๗) แล้วจักได้มรรคเบื้องต่ำ แล้วจักเกิดในอรูปภูมิ แล้วจักปรินิพพาน (นี้เรียกว่าบุคคลาธิฏฐาน)

ที่เรียกว่าอุปาทกสมังคีของปัญจโวการติเหตุกปฏิสนธิจิต ๙ (เว้นปัญจมณ-
วิปากจิต ๑) เจตสิก ๓๕ กัมมชกลาป ๓-๗-๔

ข. ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตาย ในกามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๙
(เว้นจตุตถตถมานภูมิ) แล้วจักเกิดในอรุปรภูมิแล้วจักปรินิพพาน

ค. ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอรุปรภูมิ และจักเกิดใน
อรุปรภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งอีก (เว้นภูมิที่ต่ำกว่า) แล้วจักปรินิพพาน

ปฏชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปัญจโวการภูมิ และ
จักเกิดในปัญจโวการภูมิอีก สุตตือเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปฏชน ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลัง
ตายในอสัญญสัจตภูมิ และอรุปรภูมิ

องค์ธรรมสังสยบทได้แก่องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

๔๓. ปุจฉา ให้แสดงเป็นวิสัยนา พร้อมทั้งแปล และการจำแนกโกฏฐาสของปุจฉา
ที่ว่า ยสฺส ยตฺถ รูปกฺขนฺโธ นุปฺปชฺชิสฺสตี ตสฺส ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ
นุปฺปชฺชิสฺสตี?

วิสัชนา วิสัชนา อรูปานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขนฺโธ นุปฺปชฺชิสฺสตี โน จ เตสํ
ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชิสฺสตี, ปจฺฉิมภวิกานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขนฺโธ
นุปฺปชฺชิสฺสตี เวทนากฺขนฺโธ จ นุปฺปชฺชิสฺสตี เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในอรุปรภูมิ
ในภูมินั้น รูปขันธ์จักไม่เกิด แต่เวทนาขันธ์จักเกิดแก่บุคคลเหล่านั้นในภูมินั้น บุคคล
ที่เป็นปัจฉิมภวิกเหล่านั้นในภูมินั้น รูปขันธ์จักไม่เกิด เวทนาจักไม่เกิด

แสดงการจำแนกโกฏฐาส

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปัญณปัญหา ถามว่า รูปขันธ์จักไม่เกิดแก่บุคคลใด
ในภูมิใด เวทนาขันธ์จักไม่เกิดแก่บุคคลนั้นในภูมินั้นใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอา ติเหตุกปฏชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิด
และกำลังตายในอรุปรภูมิ และจักเกิดในภูมิที่ตนกำลังเกิดอยู่อีกกับอรุปรภูมิ ๔ ขึ้นไว้ใน

ปริมโกฐฐาส มีการปฏิเสฐสังสยบทดังแสดงว่า อรูปานัน เตสํ ตตฺถ รูปกฺขนฺโธ
นุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชติ

แล้วทรงยกเอา ตีเหตุกปฏิชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ที่เป็นปัจฉิมภวีก ซึ่งกำลังเกิด
ใน จตฺตวการภุมิ ปญฺจวการภุมิ ที่เรียกว่า อุปปาทขอสมังคี ของ ตีเหตุกปฏิสนธิจิต ๑๓
เจตสิก ๓๕ กัมมชกฺลาป ๓-๗-๔

พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานใน จตฺตวการภุมิ ปญฺจวการภุมิ ที่
เรียกว่า ภักขณสมังคี ของ ตีเหตุจิต ๑๓ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับ ครั้งสุดท้าย กับ
จตฺตวการภุมิ ๕ ปญฺจวการภุมิ ๒๒ (เว้นอบายภุมิ ๕)

ปฏิชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายใน ๓๐ ภุมิ (เว้น
อกนิฏฐาภุมิ) และจักไม่เกิดในภุมิที่ตนกำลังเกิดอยู่อีก กับ ๓๐ ภุมิ (เว้นอกนิฏฐาภุมิ)
ขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฐฐาสไม่มีการปฏิเสฐสังสยบทดังแสดงว่า ปจฺฉิมภวีกานํ เตสํ ตตฺถ
รูปกฺขนฺโธ จ นุปฺปชฺชติ เวทนากฺขนฺโธ จ นุปฺปชฺชติ

คำวิสันนาในอนุลอมปจฺฉานเป็นสรูปทสสนวิสันนา ที่มีวิภังค์โดยตรง

๔๔. ปจฺฉา ให้แปลบาลีดังต่อไปนี้

ก. อรูป อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขนฺโธ นุปฺปชฺชติ
โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชติ

ข. อรูปานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขนฺโธ นุปฺปชฺชติ
โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชติ

วิสันนา ก. เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในอรูปภุมิในภุมินั้น รูปขันธ์ไม่
กำลังเกิด แต่เวทนาขันธ์กำลังเกิดแก่บุคคลเหล่านั้นในภุมินั้น

ข. เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิด อยู่ใน อรูปภุมิ ใน ภุมินั้น รูปขันธ์จัก ไม่เกิด แต่
เวทนาขันธ์จักเกิดแก่บุคคลเหล่านั้นในภุมินั้น

๔๕. ปจฺฉา คำดังต่อไปนี้ว่า

ก. อุปฺปชฺชนฺตานํ อุปฺปชฺชติ

๓๖. อุปปชชนตานํ อุปปชชิตวา

คำไหนถูก คำไหนผิด เพราะเหตุไร

วิธัชนา ข้อ ก. ถูก ข้อ ข. ผิด

เพราะข้อ ก. ทั้ง ๒ คำ ท่านหมายเอาเฉพาะอุปาทกณะของปฏิสนธิจิต มิได้
มุ่งหมายเอาอุปาทกณะของอดีตกาล ฉะนั้นเวลาอ่านให้เอา ตรงที่ได้ตัว ป ต้นออกเสีย

ข้อ ข. ไม่ถูก เพราะผิดจากพุทธประสงค์ ฉะนั้นนักศึกษาทั้งหลาย พึงอ่านให้
ต้องตามข้อ ก. ทุกแห่งไปเทอญ

๔๖. ปุจฉา ให้ตั้งเป็น ปุจฉา-วิธัชนา เฉพาะภาษาบาลีไม่ต้องแปลของรูปกษณมุล
เวทนา กษณมุลียมก บัจจุบันนาคิตวารบัจจนิก ปุคคโลกาสวาสในอุปาทวาร ?

วิธัชนา รูปกษณมุล เวทนา กษณมุลียบพ

อนุลมปุจฉา ยสฺส ยตฺถ รูปกฺขนฺโธ นุปฺปชฺชติ, ตตฺส ตตฺถ เวทฺนากฺขนฺโธ
นุปฺปชฺชติเตติ ?

วิธัชนา ปญจโวการา จวนฺตานํ อรูปานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขนฺโธ
นุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ ตตฺถ เวทฺนากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชติ สุตฺถาวาเส ปรีนิพฺพนฺตานํ
อสลฺยสฺส ตตา จวนฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขนฺโธ จ นุปฺปชฺชติ เวทฺนากฺขนฺโธ จ
นุปฺปชฺชติ

ปฏิลมปุจฉา ยสฺส วาปน ยตฺถ เวทฺนากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชติ, ตตฺส ตตฺถ
รูปกฺขนฺโธ นุปฺปชฺชติเตติ ?

วิธัชนา สุตฺถาวาสํ อุปฺปชฺชนฺตานํ อสลฺยสฺส ตตํ อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ
ตตฺถ เวทฺนากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขนฺโธ นุปฺปชฺชติ
สุตฺถาวาเส ปรีนิพฺพนฺตานํ อสลฺยสฺส ตตา จวนฺตานํ เตสํ ตตฺถ เวทฺนากฺขนฺโธ
จ นุปฺปชฺชติ รูปกฺขนฺโธ จ นุปฺปชฺชติ

๔๗. ปุจฉา ให้แปลบาลีดังต่อไปนี้ พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรม

ก. ปญจโวการา ปจฺฉนิภวีกานํ อสลฺยสฺส ตตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขนฺโธ
อุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ ตตฺถ เวทฺนากฺขนฺโธ อุปฺปชฺชติ

ข. ปญจโวการานํ เตสํ ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ จ อุปฺปชฺชิสฺสตี รุปกฺขนฺโธ

จ อุปฺปชฺชิตถ

วิสัยนา ก. เมื่อปัจฉิมภิกขุบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในปญจโวการภุมิ และบุคคลที่เกิดอยู่ในอสัญญสัจตภุมิในภุมินั้น รูปขันธ์เคยเกิดแต่เวทนาขันธ์จักไม่เกิดแก่บุคคลเหล่านั้นในภุมินั้น

องค์ธรรมได้แก่ ติเหตุกปฏฺชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ที่เป็นปัจฉิมภิกขุซึ่งกำลังเกิดในปญจโวการภุมิ พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในปญจโวการภุมิ (ปัจฉิมภิกขุแท้) กับปญจโวการ ๑๗ (เว้นสุทธาวาสภุมิ ๕ อบายภุมิ ๔)

ปฏฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปญจโวการภุมิ และจะไม่เกิดในภุมิที่ตนเกิดอยู่อีก (ปัจฉิมภิกขุเทียม) กับปญจโวการภุมิ ๒๑ (เว้นสุทธาวาสภุมิ ๕)

สัคคิอเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอสัญญสัจตภุมิ กับอสัญญสัจตภุมิ ๑

ข. เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในปญจโวการภุมิในภุมินั้น เวทนาขันธ์จักเกิดรูปขันธ์ก็เคยเกิด

องค์ธรรมได้แก่ ติเหตุกปฏฺชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปญจโวการภุมิ และจักเกิดในภุมิที่ตนเกิดอยู่อีกกับปญจโวการ ๒๑ (เว้นสุทธาวาสภุมิ ๕)

๔๘. ปุจฺฉา คำว่า ปัจฉิกแท้และปัจฉิมภิกขุเทียม และคำว่า เว้นสุทธาวาสภุมิ ๕ อบายภุมิ ๔ แห่งปุคฺคโลกาสวาร์ อตีตานาคตวาร์อนุโลม อุปฺปาทวาร์ แห่งรूपีกขมฺมุล เวทนากขันธมฺมุลียมกะ นั้น หมายถึงอะไร ขอให้อธิบายให้ชัดเจนด้วย ?

วิสัยนา คำว่าปัจฉิมภิกขุแท่นั้น หมายถึงอรหันต์โดยเฉพาะ และติเหตุกปฏฺชน ผลเสกขบุคคล ๓ ที่จะได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในชาตินั้นแน่นอน หรือแปลตามศัพท์ ปัจฉิมภิกขุว่า ผู้มีภพเป็นครั้งสุดท้าย ก็จะต้องนิพพานแน่นอนนั่นเอง

ส่วนคำว่า บัจฉิมภวีกเทียม เป็นผู้จะได้เป็นอรหันต์ด้วยกันทั้งนั้น แต่ไม่จำกัดลงไปว่าจะสำเร็จในชาติไหน ภพไหนเท่านั้นเอง

และการเว้นสุทธาวาสภูมิ ๕ ก็เพราะสุทธาวาสภูมิ ๕ นั้น ขันธ์อะไร ๆ ไม่เคยเกิดแก่บุคคลนั้น ในภพภูมินั้นเลย

เว้นอบายภูมิ ๔ นั้น บัจฉิมภวีกแท้ เกิดไม่ได้นั่นเอง

๔๙. ปุจฉา คำว่า ภวักคภูมิ ที่ใช้อยู่ในชั้นมหาภิณัมมิกตริณีนีมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง วิธัชนา มี ๓ อย่างคือ

๑. เวทปผลาภูมิเรียกปฤชชนภวักคภูมิ

๒. อภินิฏฐาภูมิ เรียกว่า อริยภวักคภูมิ

๓. เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ เรียกว่า สัพพภวักคภูมิ

๕๐. ปุจฉา ยสฺส วาปน ยตฺถ สลฺลวากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชิสฺสตี, ตสฺส ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชิตฺถาตี?

คำปุจฉานี้ ท่านจะวิธัชนาพร้อมทั้งแสดงองค์ธรรมว่าอย่างไร ?

วิธัชนา วิธัชนาว่า ปัจฉิมภวีกานํ เตสํ ตตฺถ สลฺลวากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชิตโน จ เตสํ ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชิตล สุตฺถาวาสานํ อสฺสยสฺสตาณํ เตสํ ตตฺถ สลฺลวากฺขนฺโธ จ นุปฺปชฺชิสฺสตี เวทนากฺขนฺโธ จ นุปฺปชฺชิตล เมื่อ บัจฉิมภวีกบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในจตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิในภพภูมินั้น สัณญาขันธ์จักไม่เกิด แต่เวทนาขันธ์เคยเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น ในภพภูมินั้น เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในสุทธาวาสภูมิ และอัสสัณญาสัตตภูมิ ในภพภูมินั้น สัณญาขันธ์ก็จักไม่เกิด เวทนาขันธ์ก็ไม่เคยเกิด

แสดงองค์ธรรม

ในปฏิโลมปุจฉา ยสฺส วาปน ยตฺถ สลฺลวากฺขนฺโธ นุปฺปชฺชิสฺสตี เป็น สันนิฏฐานบท

ตสฺส ตตฺถ เวทนากุขนโร นุปฺปชฺชิตฺถ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ติเหตุกปฏฺชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ที่เป็นปัจจัยภวีกะซึ่งกำลังเกิดในจตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในจตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ กับจตุโวการภูมิ ๔ ปัญจโวการภูมิ ๑๗ (เวณีสุทธาวาสภูมิ ๕ อบายภูมิ ๔)

ปฏฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในจตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ และจะไม่เกิดในภูมิที่ตนเกิดอยู่อีก กับจตุโวการภูมิ ๔ ปัญจโวการภูมิ ๒๑ (เวณีสุทธาวาสภูมิ ๕)

และพระอนาคามีบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในสุทธาวาสภูมิ ๕ และกำลังตายในสุทธาวาสภูมิ ๕ (เวณอกนิฏฐานภูมิ) พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในสุทธาวาสภูมิ กับสุทธาวาสภูมิ ๕ สกตติเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอสังญสัจตภูมิกับอสังญสัจตภูมิ ๑

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

จบปจฺญา-วิสัณฺหา ในอุปปาทวาระ

นิโรธวาระในปวัตตวาระ

๕๑. ปุจฉา รูปักขันธมุล วิญญาณักขันธมุลียมก บุคคลวาระ ปัจจุบันนวาร-
อนุโลม นิโรธวาระ ให้ท่านตั้งเป็น ปุจฉา-วิสัชนา เฉพาะอนุโลมปุจฉา พร้อม
แสดงองค์ธรรมด้วย ?

วิสัชนา รูปักขันธมุล วิญญาณักขันธมุลียมก
อนุโลมปุจฉา ยสฺส รูปกฺขนฺโธ นิรุชฺชติ, ตสฺส วิญญาณกฺขนฺโธ
นิรุชฺชติตี ?

รูปขันธ์กำลังดับแก่บุคคลใด วิญญาณขันธ์ก็กำลังดับแก่บุคคลนั้นใช่ไหม ?
วิสัชนา อตฺถสฺส ตฺตา จวนฺตานํ เตสํ รูปกฺขนฺโธ นิรุชฺชติ โน จ เตสํ
วิญญาณกฺขนฺโธ นิรุชฺชติ ปญฺจวาทา จวนฺตานํ เตสํ รูปกฺขนฺโธ จ นิรุชฺชติ
วิญญาณกฺขนฺโธ จ นิรุชฺชติ

เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังจุติจากอสังขยสัตตภูมิ รูปขันธ์กำลังดับ แต่เวทนาขันธ์
ไม่ใช่กำลังดับ แก่บุคคล นั้น เหล่านั้น เมื่อ บุคคล เหล่า นั้น กำลัง จุติจากปัญจวาทภูมิ
รูปขันธ์กำลังดับ วิญญาณขันธ์ก็กำลังดับ

แสดงองค์ธรรม

ในอนุโลมปุจฉา ยสฺส รูปกฺขนฺโธ นิรุชฺชติ เป็นสันนิฏฐานบท
ตสฺส วิญญาณกฺขนฺโธ นิรุชฺชติ เป็นสังสยบท
องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่สุคติเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังจุติจากอสังขย-
สัตตภูมิ ที่เรียกว่าภังคขณะสมังคีของชีวิตนวกกาลาปีที่ดับครั้งสุดท้าย

และปุจฉา ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังจุติจากปัญจวาทภูมิ ที่เรียกว่าภังคขณะสมังคี
ของปัญจวาทจุติจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

๕๒. ปุจฉา ยตถ รูปกุขนุโธ น นิรุชฌติ, ตตถ เวทนากุขนุโธ น นิรุชฌตีติ ?

นิรุชฌติ, ให้ท่านแปล แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาสมาโดยละเอียด

วิสัชนา อนุโลมปุจฉา รูปขันธ์ไม่ใช่กำลังดับในภุมิใด เวทนาขันธ์ก็ไม่ใช่กำลังดับในภุมินั้น ใช่ไหม ?

วิสัชนา กำลังดับ

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา ยตถ รูปกุขนุโธ น นิรุชฌติ เป็นสันนิฏฐานบท

ตตถ เวทนากุขนุโธ น นิรุชฌติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่รูปภูมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งนามขันธ์ ๔

องค์ธรรมของสังสยบทไม่มี

ฉะนั้น คำถาม บทนี้เป็น ปุเรปัญหา ถามว่า รูปขันธ์ไม่ใช่ กำลังดับ ในภุมิใด เวทนาขันธ์ไม่ใช่กำลังดับในภุมินั้นใช่ไหม

พระองค์จึงทรงแก้โดยปาฬิตวิสัชนาว่า นิรุชฌติ ซึ่งเป็นคำวิสันนาตรงกันข้ามกับบทถาม เพราะว่ารูปภูมิ ๔ ซึ่งเป็นเกิดแห่งนามขันธ์ ๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท บทเหล่านั้น แม้ว่ารูปขันธ์ไม่ใช่กำลังดับ แต่เวทนาขันธ์กำลังดับ

๕๓. ปุจฉา คำไทยว่า อนุโลมปุจฉา เวทนาขันธ์ไม่ใช่ กำลังดับ แก่บุคคลใด สัญญาขันธ์ก็ไม่ใช่กำลังดับแก่บุคคลนั้นใช่ไหม ?

วิสัชนา ถูกแล้ว คำบาลีจะว่าอย่างไร

วิสัชนา บาลีว่า อนุโลมปุจฉา ยตถ เวทนากุขนุโธ น นิรุชฌติ, ตตถ สลยกากุขนุโธ น นิรุชฌตีติ ?

วิสัชนา อามนตา

๕๔. ปุจฉา จตุโวการํ ปญจโวการํ อุปชชนฺตานํ เตสํ ตตถ สลยกากุขนุโธ นิรุชฌิสฺสตีติ โน จ เตสํ ตตถ เวทนากุขนุโธ นิรุชฌติ

คำบาลีนี้ แปลว่าอย่างไร องค์ธรรมได้แก่อะไร

วิตัสนา เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในจุตโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ ในภุมินั้น สัญญาขันธ์จักดับ แต่เวทนาขันธ์ไม่ใช่กำลังดับแก่บุคคลเหล่านั้น ในภุมินั้น

องค์ธรรมได้แก่ปฐม ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในจุตโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่าอุปปาทสมังคีของปฏิสนธิจิต ๑๙ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูป ๓-๗-๔ กับจุตโวการภูมิ ๔ ปัญจโวการภูมิ ๒๖

๕๕. ปุจฉา ให้แปลบาลีดังต่อไปนี้

ก. ยตฺส ยตฺถ รูปกฺขนฺโห น นිරุชฺชติ, ตตฺส ตตฺถ เวทนา กฺขนฺโห น นිරุชฺชติสฺสตีติ?

ข. อรูปํ ปรินิพฺพนํ อสยสฺส ตตฺตํ อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขนฺโห จ น นිරุชฺชติ เวทนา กฺขนฺโห จ น นिरุชฺชติสฺสตี

วิตัสนา ก. อนฺโลมปุจฉา รูปขันธ์ ไม่ใช่กำลังดับแก่บุคคลใด ในภุมิใด เวทนาขันธ์ก็จักไม่ดับแก่บุคคลในภุมินั้น ใช่ไหม

ข. เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังปรินิพพานในอรุณภูมิ และบุคคลที่กำลังเกิดในอสังขยัตตภูมิ ในภุมินั้น รูปขันธ์ก็ไม่ใช่กำลังดับ เวทนาขันธ์ก็จักไม่ดับ

๕๖. ปุจฉา ให้แปลบาลีดังต่อไปนี้

ก. อุปฺปชฺชติ

ข. นฺอุปฺปชฺชติ

ค. อุปฺปชฺชติตฺถ

ฌ. นฺอุปฺปชฺชติตฺถ

ง. นินฺรุชฺชติ

จ. น นินฺรุชฺชติตฺถ

ฉ. นินฺรุชฺชติสฺสตี

ช. น นินฺรุชฺชติสฺสตี

วิตัสนา ก. กำลังเกิด

ข. ไม่ใช่กำลังเกิด

ค. เคยเกิด

ฌ. ไม่เคยเกิด

ง. กำลังดับ

จ. ไม่เคยดับ

ฉ. จักดับ

ช. จักไม่ดับ

๕๓. ปุจฉา ยตถ รูปกฺขนโร น นีรฺขมฺมิตฺถ, ตตฺถ เวทนากฺขนโร น นีรฺขมฺมิตฺถตีติ?
 นีรฺขมฺมิตฺถตีติ? ท่านจะแปลแสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาสว่าอย่างไร?
 วิตฺชันนา อนฺุโลมปุจฉา รูปขันธ์ไม่เคยดับในภุมิใด เวทนาขันธ์ก็จักไม่ดับในภุมิ
 นั้นใช่ไหม?

วิตฺชันนา วิตฺชันนา จักดับ

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนฺุโลมปุจฉา ยตถ รูปกฺขนโร น นีรฺขมฺมิตฺถ เป็นสันนิฏฐานบท

ตตฺถ เวทนากฺขนโร น นีรฺขมฺมิตฺถ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อรูปภุมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดของนามขันธ์ ๔

องค์ธรรมของสังสยบทไม่มี

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปุเรปัญหา ถามว่า รูปขันธ์ไม่เคยดับในภุมิใด เวทนาขันธ์
 ก็จักไม่ดับในภุมินั้นใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปาฬิตวิตฺชันนาว่า นีรฺขมฺมิตฺถ ซึ่งเป็นคำวิตฺชันนาตรง
 กันข้ามกับบทถาม เพราะว่าอรูปภุมิ ๔ ซึ่งเป็นเกิดของนามขันธ์ ๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรม
 ของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น แม้ว่ารูปขันธ์ไม่เคยดับ แต่เวทนาขันธ์จักดับ

๕๔. ปุจฉา ให้ตอบเป็นบาลีของคำดังต่อไปนี้

ก. เคยดับ

ข. ไม่เคยดับ

ค. เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังปรินิพพานในปัญจโวการภุมิ

ฌ. เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในสุทธาสภุมิ

ง. เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังปรินิพพานในจตุโวการภุมิ ปัญจโวการภุมิ

วิตฺชันนา ก. นีรฺขมฺมิตฺถ

ข. น นีรฺขมฺมิตฺถ

ค. ปญฺจโวการเ ปริณิพฺพตํ เต

ฌ. สุตฺถาวาตี อปฺปชฺชนฺตํ เต

ง. ปริณิพฺพตํ เต

๕๕. ปุจฉา เวทนาขันธไม่เคยดับในภุมิได สัมมัญชัญธก็จักไม่ดับในภุมินั้นใช่ไหม ?
ท่านจะวิสัชนา พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรม จำแนกโกฏฐาสว่าอย่างไร ?

วิสัชนา วิสัชนาว่า อามนตา ใช่

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา ยตถ เวทนาภขนุโ น นิรุชฌิตถ เป็นสันนิฏฐานบท

ตตถ สลยาภขนุโ น นิรุชฌิสสตี เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่อกัสมัญญสัตตภูมิ ๑ ซึ่งเป็นที่เกิดของรูปขันธ์
อย่างเดียว

องค์ธรรมของสังสยบทเหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปัญจปัญหา ถามว่า เวทนาขันธ ไม่เคยดับในภุมิได
สัมมัญชัญธ ก็จักไม่ดับในภุมินั้นใช่ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิภาณวิสัชนาว่า อามนตา ซึ่งเป็นคำวิสัชนารับรอง
องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่าอกัสมัญญสัตตภูมิ ๑ ซึ่งเป็นที่เกิดของรูปขันธ์
อย่างเดียว ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น สัมมัญชัญธก็จักไม่ดับ

๖๐. ปุจฉา ในนิโรธวาระนี้แบ่งออกเป็นกี่อย่าง คืออะไรบ้าง ?

วิสัชนา แบ่งออกเป็น ๖ อย่าง คือ

ปัจจุบันนวาระ อตีตวาระ อนาคตวาระ

ปัจจุบันนาตีตวาระ ปัจจุบันนนานาคตวาระ อตีตนาคตวาระ

จบปุจฉา-วิสัชนา ในนิโรธวาระ

อุปาทนโรธวาระ

๖๑. ปุจฉา รุปักขันธมุต วิญญูณักขันธมุตียมก ปุคคถวาร์ ปัจจุบันนวาร-
อนุโลม อุปาทนโรธวาระ ให้แต่งเป็น ปุจฉา-วิสัชนา พร้อมทั้งแสดง
องค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส ?

วิสัชนา อนุโลมปุจฉา ยสฺส รูปกฺขณฺโห อุปฺปชฺชติ, ตสฺส เวทนากฺขณฺโห
นिरุชฺฌตีติ ? รูปขันธํกำลังเกิดแก่บุคคลใด เวทนาขันธํกำลังดับแก่บุคคลนั้นใช่ไหม ?

วิสัชนา โน ไม่ใช่

แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา ยสฺส รูปกฺขณฺโห อุปฺปชฺชติ เป็นสันนิฏฐานบท

ตสฺส เวทนากฺขณฺโห นิรุชฺฌตีติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ปุถุชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิด
ปัญจโวการภูมิ สุกตือเหตุก บุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในอสังญัสตตภูมิ ที่เรียกว่า อุปาท-
ขณะสมังคีของปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกฺลาป ๓-๗-๔ ชีวิตนวกฺลาป ที่เกิด
ในขณะแรก

องค์ธรรมของสังสยบทไม่มี

ฉะนั้น คำถาม บทนี้เป็น โหมขปัญหา ถามว่า รูปขันธํ กำลังเกิดแก่บุคคลใด
เวทนาขันธํกำลังดับแก่บุคคลนั้น ใช่ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิทฺเทวิสัชนาว่า โน ซึ่งเป็นคำวิสัชนาปฏิเสธองค์ธรรม
ของสังสยบท เพราะว่า ปุถุชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจโวการภูมิ
สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในอสังญัสตตภูมิ ที่เรียกว่าอุปาทขณะสมังคีของ
ปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกฺลาป ๓-๗-๔ ชีวิตนวกฺลาปที่เกิดในขณะแรก ซึ่ง
เป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น แม้ว่ารูปขันธํกำลังเกิด แต่เวทนาขันธํไม่ใช่
กำลังดับ

๖๒. ปุจฉา ให้แปล และ แสดง องค์ธรรม ของ บาลีที่ว่า ยสฺส ยตฺถ รุปกฺขนฺโธ
อุปฺปชฺชติ, ตสฺส ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ นิรุชฺฌติ โน?

วิสัชนา อนุโลมปุจฉา รูปขันธ์ กำลังเกิดแก่บุคคลใดในภุมิใด, เวทนาขันธ์
ก็กำลังดับแก่บุคคลนั้นในภุมินั้นใช่ไหม?

วิสัชนา ไม่ใช่

แสดงองค์ธรรม

ในอนุโลมปุจฉา ยสฺส ยตฺถ รุปกฺขนฺโธ อุปฺปชฺชติ เป็นสันนิฏฐานบท
ตสฺส ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ นิรุชฺฌติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ปุฏฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดใน
ปัญจโวการภุมิ ที่เรียกว่า อุปาทนขณะสมังคีของปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕
กัมมชกาลาป ๓-๗-๔ กับปัญจโวการภุมิ ๒๖ สุกตือเหตุบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดใน
อสังญสัจตภุมิ ที่เรียกว่า อุปาทนขณะสมังคีของชีวิตนชกาลาปที่เกิดในขณะแรก กับ
อสังญสัจตภุมิ ๑

องค์ธรรมของสังสยบทไม่มี

๖๓. ปุจฉา ให้แปลและแสดงองค์ธรรมของบาลีดังต่อไปนี้

ก. จตุโวการา ปญฺจโวการา จวนฺตานํ เตสํ รุปกฺขนฺโธ อนุปฺปชฺชติ ใน จ
เตสํ เวทนากฺขนฺโธ น นิรุชฺฌติ

ข. อรูปํ อุปฺปชฺชนฺตานํ อสณฺณสตฺตา จวนฺตานํ เตสํ รุปกฺขนฺโธ จ
อนุปฺปชฺชติ เวทนากฺขนฺโธ จ น นิรุชฺฌติ

วิสัชนา ก. เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลัง จุตติ จาก จตุโวการภุมิ ปัญจโวการภุมิ
รูปขันธ์ไม่ใช่กำลังเกิด แต่เวทนาขันธ์กำลังดับแก่บุคคลเหล่านั้น

องค์ธรรมได้แก่ปุฏฺชน ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังจุตติจากจตุโวการภุมิ ปัญจโวการภุมิ
ที่เรียกว่าภังคขณะสมังคีของจุตติจิต ๑๙ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย

อุปาทนโรธวาระ

ข. เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังเกิดในอรุณภูมิ และกำลังจุติจากอสังขยัตตภูมิ
รูปขันธ์ก็ไม่ใช่กำลังเกิด เวทนาขันธ์ก็ไม่ใช่กำลังดับ

องค์ธรรมได้เกิดเหตุกปฏชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในอรุณภูมิ ที่
เรียกว่า อุปาทนขณะสมังคีของอรุณปฏิสนธิจิต ๔ เจตสิก ๓๐ สุกตือเหตุกบุคคล ๑
ซึ่งกำลังจุติจากอสังขยัตตภูมิ ที่เรียกว่า อุปาทนขณะสมังคี ของชีวิตนเวลาปที่เกิดขึ้น
ในขณะแรก

๖๔. ปุจฉา ยสฺส เวทนาภวนฺโห อุปฺปชฺชิตฺถ, ตสฺส สลฺลภากฺขณฺโห นิร์ชฺชมิสฺสตีติ?
คำปัญหานี้ ให้ท่านวิชันหา พร้อมทั้งแปลแสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส
มาโดยละเอียด ?

วิชันหา วิชันหาว่า ปรีนิพฺพณฺตานํ เตสํ เวทนาภวนฺโห อุปฺปชฺชิตฺถ โน จ
เตสํ สลฺลภากฺขณฺโห นิร์ชฺชมิสฺสตี, อิตเรสํ เตสํ เวทนาภวนฺโห จ อุปฺปชฺชิตฺถ
สลฺลภากฺขณฺโห จ นิร์ชฺชมิสฺสตี เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังปรีนิพพานในจุตฺวาการภูมิ
ปัญจโวการภูมิ เวทนาขันธ์เคยดับ แต่สัญญาขันธ์จักไม่ดับแก่บุคคลเหล่านั้น บุคคลที่
นอกจากปรีนิพพันต์เหล่านั้น เวทนาขันธ์ก็เคยดับ สัญญาขันธ์ก็จักดับ

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุลอมปุจฉา ยสฺส เวทนาภวนฺโห อุปฺปชฺชิตฺถ เป็นสันนิฏฐานบท

ตสฺส สลฺลภากฺขณฺโห นิร์ชฺชมิสฺสตี เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่

พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรีนิพพานในจุตฺวาการภูมิ ปัญจโวการภูมิ ที่
เรียกว่า ภังคขณะสมังคีของติเหตุกจิต ๑๓ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย และ
ปฏชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดใน ๓๑ ภูมิ และกำลังตายใน ๓๐ ภูมิ (เว้น
อกนิฏฐาภูมิ)

องค์ธรรมของสังสยบทได้แก่องค์ธรรมหมวดเท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปัญณปัญหา ถามว่า เวทนาขันธ์เคยเกิดแก่บุคคลใด,
สัญญาขันธ์ก็จักดับแก่บุคคลนั้นใช่ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาพระอรหันตบุคค ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานใน จตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่า ภังคขณะสมัคคีของติเหตุกัจจิต ๑๓ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับ ครั้งสุดท้าย ซึ่งเป็น องค์กรรม ของ สันนิฏฐานบท ได้ บทเดียว ขึ้น ไว้ ใน ปริณิโกฏฐาตมการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า ปรีนิพพตานิ เตสึ เวทนาภวนุโธ อุปปชชิตถ โน จ เตสึ สญญาภวนุโธ นิรุชฌิสสตี แล้วทรงยกเอาบุตชน ๔ ผลเสกขบุคค ๓ ซึ่งกำลังเกิด ใน ๓๑ ภูมิ และกำลังตายใน ๓๐ ภูมิ (เว้นอกนิฏฐาภูมิ) ซึ่งเป็นองค์กรรมของ สันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้ง ๒ ขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า อิตเรสึ เตสึ เวทนาภวนุโธ จ อุปปชชิตถ สญญาภวนุโธ จ นิรุชฌิสสตี คำวิสันนาในอนุลอมปจนา เป็นสรุบทสนวิสันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

๖๕. ปจนา ให้แปลและแสดงองค์กรรมของบาลีที่ว่า

ก. สุตทวาเส ปรีนิพพตานิ อสญญสตตตานิ เตสึ ตตถ สญญาภวนุโธ
จ น นิรุชฌิสสตี เวทนาภวนุโธ จ น อุปปชชิตถ

ข. สุตทวาตี อุปปชชนตานิ เตสึ ตตถ เวทนาภวนุโธ น อุปปชชิตถ
โน จ เตสึ ตตถ สญญาภวนุโธ น นิรุชฌิสสตี

วิสันนา ก. เมื่อบุคคเหล่านี้กำลังปรินิพพานในสุททวาสภูมิ ในภูมินั้น และ บุคคที่เกิดอยู่ในอัสญญสตตตภูมิ ในภูมินั้น สันญชาขันธ์ก็จักไม่ดับ เวทนาขันธ์ก็ไม่เคยดับ

องค์กรรมได้แก่ พระอรหันตบุคค ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในสุททวาสภูมิ ๕ พระอนาคามีบุคค ๑ ซึ่งกำลังจุติจากสุททวาสภูมิ ที่เรียกว่าภังคขณะสมัคคีของรูปาวจร ปัญจมณานัจจิต ๑ เจตสิก ๓๐ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย กับสุททวาสภูมิ ๕ สุกติ-อเหตุกบุคค ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอัสญญสตตตภูมิ กับอัสญญสตตตภูมิ ๑

ข. เมื่อบุคคเหล่านี้ กำลังเกิดในสุททวาสภูมิ ในภูมินั้น เวทนาขันธ์ไม่เคยเกิด แต่สันญชาขันธ์จักดับกับบุคคเหล่านั้น ในภูมินั้น

องค์ธรรมได้แก่ พระอนาคามิบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในสุทธาวาสกมมิต ที่เรียกว่า
อุปาทกขณสมังคีของรูปาวจรปัญญาจนฉานปฏิสนธิจิต ๑ เจตสิก ๓๐ กัมมชกฺลาป ๔ กับ
สุทธาวาสกมมิต ๕

จบปจฺจนา-วิสัยฺจนา ในอุปปาทนิโรธวาระ

ปริญญาวาระ

๖๖. ปุจฉา ให้แสดงอนุสนธิ ในปริญญาวาระมาโดยลำดับ ?

ตอบ อนุสนธิ เมื่อพระองค์ทรงแสดงปวัตติวาระจบลงแล้ว พระองค์ทรงแสดงปริญญาท่อไป ปริญญาวาระนี้ แบ่งออกเป็น ๖ อย่าง คือ

๑. ปัจจุบันวาระ
๒. อดีตวาระ
๓. อนาคตวาระ
๔. ปัจจุบันนาคีตวาระ
๕. ปัจจุบันนาคตวาระ
๖. อดีตนาคตวาระ

ในวาระหนึ่ง ๆ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. อนุโลม
๒. ปัจฉิก

ในปริญญาวาระนี้ พระองค์ทรงแสดงแต่ปุกคลวาระอย่างเดียว การที่พระองค์ทรงแสดงแต่ปุกคลวาระ อย่างเดียวนั้น ก็เพราะว่าคำวิสัยในปุกคลวาระเป็นอย่างไร คำวิสัยในโอกาสวาระก็จะเป็นเช่นเดียวกัน ไม่พิเศษออกไปแต่อย่างใด การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ธรรมดาการรู้แจ้งในรูปนามขั้น ๕ นี้ มิได้เกี่ยวกับภูมิ คงเกี่ยวกับบุคคลเท่านั้น ที่จะมีการรู้แจ้งในรูปนามขั้น ๕ ได้ ด้วยเหตุนี้ในปริญญาวาระนี้ จึงทรงแสดงแต่ปุกคลวาระ

๖๗. ถ้าม บุคคล ๑๐ จำพวก ที่แสดงในปริญญาวาระนั้น ท่านแสดงหลักฐานไว้ว่าอย่างไร?

ตอบ บุคคล ๑๐ จำพวก ที่แสดงในปริญญาวาระ ท่านแสดงหลักฐานไว้ดังนี้ คือ
เอตถ จ ปุณฺณชน อฏฺฐ จ อริยาตี นว ปุคฺคตา เตสุ ปุณฺณชน ภพฺพา
ภพฺพวาเสน ทฺวิโร

ในปริณวาระนี้ มีบุคคล ๙ จำพวก คือ ปุถุชน ๑ อริยบุคคล ๘ ในบรรดาบุคคล ๙ จำพวกนั้น ปุถุชนมี ๒ พวก คือ ภัพพปุถุชน ๑ อภัพพปุถุชน ๑ ฉะนั้นจึงรวมเป็นบุคคล ๑๐ จำพวก

๖๘. ปุจฉา ให้แสดงความแตกต่างกันระหว่างในหัวข้อที่ว่า การจำแนกบุคคล ๑๐ จำพวก โดยกาล ๓ กับการจำแนกกาลทั้ง ๓ โดยบุคคล ๑๐

วิสัชนา แสดงความต่างกันมีดังนี้ คือ การจำแนกบุคคล ๑๐ จำพวก โดยกาล ๓ นั้น ท่านยกบุคคลขึ้นตั้งไว้ก่อน แล้วแสดงกาลในภายหลัง เช่น :-

๑. อรหัตตมัคคบุคคล = กำลังรู้แจ้งรูปนามขันธ์ ๕ เท่านั้น (ปริชานาติ) ไม่ใช่เคยรู้แจ้ง และไม่ใช้จะรู้แจ้ง (น ปริชานิตถ น ปริชานิสฺสติ)

๒. อรหัตตผลบุคคล = เคยรู้แจ้งรูปนามขันธ์ ๕ เท่านั้น (ปริชานิตถ) ไม่ใช่กำลังรู้แจ้ง และไม่ใช้จะรู้แจ้ง (น ปริชานาติ น ปริชานิสฺสติ)

๓. ภัพพปุถุชน ๑ มัคคบุคคลเบื้องต้นสาม และผลบุคคลเบื้องต้นสาม = จะรู้แจ้งรูปนามขันธ์ ๕ เท่านั้น (ปริชานิสฺสติ) ไม่ใช่กำลังรู้แจ้ง และไม่เคยรู้แจ้ง (น ปริชานาติ น ปริชานิตถ)

๔. อภัพพปุถุชน ๑ = ไม่ใช่กำลังรู้แจ้ง ไม่เคยรู้แจ้ง ไม่ใช้จะรู้แจ้ง รูปนามขันธ์ ๕ (น ปริชานาติ, น ปริชานิตถ น ปริชานิสฺสติ)

ส่วนการจำแนกกาลทั้ง ๓ โดยบุคคล ๑๐ ท่านยกกาลทั้ง ๓ ขึ้นแสดงก่อนแล้วแสดงบุคคลในภายหลัง เช่น :-

๑. ผู้ที่กำลังรู้แจ้งรูปนามขันธ์ ๕ (ปริชานาติ) นั้น ได้แก่ = อรหัตตมัคคบุคคล จำพวกเดียว

๒. ผู้ที่เคยรู้แจ้งรูปนามขันธ์ ๕ (ปริชานิตถ) นั้น ได้แก่ = อรหัตตผลบุคคล จำพวกเดียว

๓. ผู้ที่จะรู้แจ้งรูปนามขันธ์ ๕ (ปริชานิสฺสติ) นั้น ได้แก่ ภัพพปุถุชน ๑ มัคคบุคคลเบื้องต้น ๓ ผลบุคคลเบื้องต้น ๓

๔. ผู้ที่ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (น ปริชานาติ) นั้น ได้แก่=บุคคล ๙ จำพวก (เว้นอรหัตตมคคบุคคล)

๕. ผู้ที่ไม่ใช่เคยรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (น ปริชานิตถ) นั้น ได้แก่=บุคคล ๙ จำพวก (เว้นอรหัตตผลบุคคล)

๖. ผู้ที่จะไม่ใช่จะรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (น ปริชานิสฺสติ) นั้น ได้แก่=อภัพพ-
ปฺภุชน ๑ อรหัตตมคคบุคคล ๑ อรหัตตผลบุคคล ๑

๖๕. ปุจฉา ให้อธิบายในอภัพพปฺภุชน มาโดยละเอียด ?

วิสัชนา อธิบายอภัพพปฺภุชนนั้นมีดังนี้คือ ในที่นี้ อภัพพปฺภุชน ๑ นั้นหมายความว่า
ปฺภุชนใดจะไม่ได้มรรคผลในชาตินี้ บุคคลนั้นเรียกว่า อภัพพปฺภุชน นับตั้งแต่ภพที่สอง
เป็นต้นไปนั้น จะได้มรรคผล หรือจะไม่ได้มรรคผลนั้น ก็ไม่มีการเรียกว่า อภัพพปฺภุชน
แต่ประการใด คงกำหนดหมายเอาเฉพาะแต่ในปัจจุบันภพ ภพนี้ภพเดียวเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้ ในคำว่า “เย ปฺภุชชนา มกฺกํ น ปฏฺฐิภิสฺสณฺติ” ปฺภุชนเหล่าใด
จะไม่ได้มรรคผลนั้น ก็ได้แก่อภัพพปฺภุชน คือปฺภุชนที่ไม่มีโอกาสจักได้มรรคผลในภพ
ปัจจุบันนั่นเอง โดยทำนองเดียวกันนี้ คำว่า เย ปฺภุชชนา มกฺกํ ปฏฺฐิภิสฺสณฺติ ปฺภุชน
เหล่าใดจะได้มรรคผลนั้น ก็คงได้แก่อภัพพปฺภุชน คือปฺภุชนที่จะได้มรรคผลในภพปัจจุบัน
นั่นเอง มิได้กำหนดหมายเอาว่าจะได้มรรคผลต่อไปในภพหน้า

๗๐. ปุจฉา โย รูปกุขนฺโห ปริชานาติ, โส เวทนากุขนฺโห ปริชานาตีติ, อามนฺตา
คำบาลีนี้จะแปลตลอดจนถึงการจำแนกโกฏฐาสว่าอย่างไร ?

วิสัชนา อนฺโหลมปุจฉา บุคคลใด กำลังรู้แจ้งรูปขั้น, บุคคลนั้น ก็กำลังรู้แจ้ง
เวทนาขั้นใช่ไหม ?

วิสัชนา ใช่

แสดงองค์กรธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนฺโหลมปุจฉา โย รูปกุขนฺโห ปริชานาติ เป็นสันนิฏฐานบท

โส เวทนากุขนฺโห ปริชานาติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อรหัตตมคคบุคคล ๑

องค์ธรรมของสังสยบท เหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปัญาปัญหา ถามว่า บุคคลใดกำลังรู้แจ้งรูปขันธ, บุคคลนั้นก็กำลังรู้แจ้งเวทนาขันธใช่ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิภาณวิสัชนาว่า อามนตา ซึ่งเป็นคำวิสัชนารับรององค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่าอรหัตตมคคบุคคล ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น ก็กำลังรู้แจ้งเวทนาขันธด้วย

๓๑. ปุจฉา รูปักขันธมุล วิญญาณักขันธมุลียมก ปุคคลวาร แห่งปัจจุบันนวาร ปัจจนิก ในปริญญาวาระ เฉพาะอนุลอมปุจฉา ท่านจะแสดงให้ถูกต้องตามหลักของขันธมกแล้ว จะแสดงอย่างไร ?

วิสัชนา แสดงว่า ปัจจุบันนวาระ ปัจจนิกะปุคคลวาร

รูปักขันธมุละ วิญญาณักขันธมุลียมกะ

อนุลอมปุจฉา โย รูปุกขนธิ น ปริขานาติ

โส วิญญาณุกขนธิ น ปริขานาตีติ ?

บุคคลใดไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ บุคคลนั้น ก็ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งวิญญาณขันธใช่ไหม ?

วิสัชนา ใช่

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุลอมปุจฉา โย รูปุกขนธิ น ปริขานาติ เป็นสัณนิษฐานบท

โส วิญญาณุกขนธิ น ปริขานาติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่ ภัพพปุลุขน ๑ อภัพพปุลุขน ๑ อริยบุคคล ๗ (เว้นอรหัตตมคคบุคคล ๑)

องค์ธรรมของสังสยบทเหมือนกัน

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปัญาปัญหา ถามว่า บุคคลใดไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ? บุคคลนั้นก็ไม่ใช่กำลังรู้แจ้ง วิญญาณขันธใช่ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิจนวิสัยเห็นว่า อามนตา ซึ่งเป็นคำวิสัยนารองรับ
องค์ธรรมของสันนิฐานบท เพราะว่า ภัพพบุตฺต ๑ อภัพพบุตฺต ๑ อริยบุคคล ๗
(เว้นอรหัตตมคฺคบุคคล ๑) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฐานบทเหล่านั้น ก็ไม่ใช่กำลัง
รู้แจ้งวิญญาณชั้นนี้ด้วย ?

๓๒. ปุจฉา ให้แปลและแสดงองค์ธรรมของบาลีที่ว่า

ก. โย วาปน วิญญาณกฺขณํ ปริชานิตฺต

โส รูปกฺขณํ ปริชานิตฺตาติ? อามนตา?

ข. โย วาปน เวทนากฺขณํ ปริชานิตฺต?

โส รูปกฺขณํ น ปริชานิตฺตาติ? อามนตา?

วิสัชนา ก. ปฏิโลมปุจฉา หรือว่าบุคคลใดเคยรู้แจ้งวิญญาณชั้นนี้? บุคคลนั้น
ก็เคยรู้แจ้งรูปชั้นนี้ใช่ไหม ?

วิสัชนา ใช่

แสดงองค์ธรรม

ในอนุปุจฉา โย วาปน วิญญาณกฺขณํ ปริชานิตฺต เป็นสันนิฐานบท

โส รูปกฺขณํ ปริชานิตฺต เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฐานบท ได้แก่ อรหัตตผลบุคคล ๑

องค์ธรรมของสังสยบทเหมือนกัน

ข. ปฏิโลมปุจฉา หรือว่าบุคคลใดไม่เคยรู้แจ้งเวทนาชั้นนี้? บุคคลนั้นก็ไม่เคย
รู้แจ้งรูปชั้นนี้ ใช่ไหม ?

วิสัชนา ใช่

แสดงองค์ธรรม

ในปฏิโลมปุจฉา โย วาปน เวทนากฺขณํ น ปริชานิตฺต เป็นสันนิฐานบท

โส รูปกฺขณํ น ปริชานิตฺต เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ภัพพปุถุน ๑ อภัพพปุถุน ๑ อริยบุคคล ๗
(เว้นอรหัตตผลบุคคล ๑)

องค์ธรรมของสังสยบทเหมือนกัน

๓๓. ปุจฉา โย รูปกุขนุธิ์ ปริชานิสฺสตี, โส เวทนากุขนุธิ์ ปริชานิสฺสตีติ
อามนฺตา? บาลีจะแสดงการจำแนกโกฏฐาสว่าอย่างไร?

วิสัชนา แสดงการจำแนกโกฏฐาสว่า

จะนั้น คำถามบทนี้เป็นปัญาปัญหา ถามว่า บุคคลใดจักรู้แจ้งรูปขันธ์, บุคคลนั้น
ก็จักรู้แจ้งวิญญาขันธ์ใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิภาณวิสัชนาว่า อามนฺตา ซึ่งเป็นคำวิสัชนารับรอง
องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่า ภัพพปุถุน ๑ มัคคบุคคลเบื้องต่ำสาม ผลบุคคล
เบื้องต่ำสาม ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น ก็จักรู้แจ้งเวทนาขันธ์ ด้วย

๓๔. ปุจฉา อนฺุโลมปุจฉา บุคคลใดกำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ บุคคลก็เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์
ใช่ไหม?

วิสัชนา ไม่ใช่

จะแสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่าตั้งแต่ไหนถึงไหน
เป็นการแสดงองค์ธรรมและแต่ไหนถึงไหน เป็นการจำแนกโกฏฐาส?

วิสัชนา แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส ดังต่อไปนี้ คือ

ในอนฺุโลมปุจฉา โย รูปกุขนุธิ์ ปริชานาติ เป็นสันนิฏฐานบท

โส เวทนากุขนุธิ์ ปริชานิตฺถ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อรหัตตมัคคบุคคล ๑

องค์ธรรมของสังสยบทไม่มี (นี่เป็นการแสดงองค์ธรรม)

จะนั้น คำถามบทนี้เป็นโมฆปัญหา ถามว่า บุคคลใดกำลังรู้แจ้งรูปขันธ์, บุคคล
นั้นก็เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์ใช่ไหม?

ปริณญาวาระ

๕๕

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิเสธวิสัยว่า โน ซึ่งเป็นคำวิสัยนาปฏิเสธองค์ธรรมของสังสยบท เพราะว่า อรหัตตมัคคบุคคล ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฐานานาทิเหล่านี้ แม้ที่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ แต่ไม่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์ (นี่เป็นการจำแนกโกฏฐาส)

๑๕. ปุจฉา ให้แปลและแสดงองค์ธรรมของบาลีที่ว่า

ก. อรหา รูปกขณฺหํ น ปริหานาติ โน จ เวทนา กขณฺหํ น ปริหานิ ตถ

ข. อคฺคมกฺกตมํ กิณฺจ อรหตฺตญฺจ สเปตฺวา อวเสสา ปุคฺคลา รูปกขณฺหตฺตญฺจ น ปริหานนฺติ เวทนา กขณฺหตฺตญฺจ น ปริหานิ ตถ

วิสัชนา ก. อรหัตตผลบุคคล ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ แต่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์ องค์ธรรมได้แก่ อรหัตตผลบุคคล ๑

ข. ยกเว้นอรหัตตมัคคบุคคล และอรหัตตผลบุคคลเสียแล้ว บุคคลที่เหลือ นอกนั้นไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ และไม่ใช่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์

องค์ธรรมได้แก่ ภัพพปุุชน ๑ อภัพพปุุชน ๑ มัคคบุคคลเบื้องต้น ๓ ผลบุคคลเบื้องต้น ๓

๑๖. ปุจฉา เวทนา กขณฺหตฺตญฺจ สญฺญา กขณฺหตฺตญฺจ มกฺกปุคฺคลวาร แห้งปัจจุบันนา นาควาร อนฺุโลมในปริณญาวาระ ท่านจะแต่งเป็นบาลีและไทย พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรมว่าอย่างไร ?

วิสัชนา แต่งดังนี้ คือ

อนฺุโลม ปุจฉา โย เวทนา กขณฺหํ ปริหานาติ, โส สญฺญา กขณฺหํ ปริหานิสฺสตีติ ?

บุคคลใดกำลังรู้แจ้งเวทนาขันธ์ บุคคลนั้นก็จักรู้แจ้งสญฺญาขันธ์ใช้ไหม ?

วิสัชนา โน ไม่ใช่

แสดงองค์ธรรม

ในอนฺุโลมปุจฉา โย เวทนา กขณฺหํ ปริหานาติ เป็นสันนิฐานานาทิ

โส สลฺลาภุขณฺธิ ปริหานิสฺสตี เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อรหัตตมัคคบุคคล ๑

องค์ธรรมของสังสยบทไม่มี

ปฏิโลมปจฺญา โย วาปน สลฺลาภุขณฺธิ ปริหานิสฺสตี, โส เวทนาภุขณฺธิ
ปริหานาตีติ

หรือว่า บุคคลใดจักรู้แจ้งสัญญาขันธ์ บุคคลนั้นก็กำลังรู้แจ้งเวทนาขันธ์ใช่ไหม?

วิธัชนา โน ไม่ใช่

แสดงองค์ธรรม

ในปฏิโลมปจฺญา โย วาปน สลฺลาภุขณฺธิ ปริหานิสฺสตี เป็นสันนิฏฐานบท

โส เวทนาภุขณฺธิ ปริหานาตี เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ภัพพปุณฺชน ๑ มัคคบุคคลเบื้องต่ำ ๓

ผลบุคคลเบื้องต่ำ ๓

๗๗. ปจฺญา บุคคลเหล่าใด จักได้มรรค บุคคลเหล่านั้น ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์

แต่จักรู้แจ้งเวทนาขันธ์ อรหัตตผลบุคคลก็ดี ปุณฺชนเหล่าใดจักไม่ได้มรรค ปุณฺชน

เหล่านั้นก็ดี ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ และไม่ใช่จักรู้แจ้งเวทนาขันธ์

คำไทยที่ว่ามานี้ ท่านจะตอบเป็นภาษาบาลี พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรมว่าอย่างไร?

วิธัชนา คำบาลีที่ว่า เย มกฺกํ ปฏฺธิกิสฺสณฺติ เต รูปภุขณฺธิ น ปริหานนฺติ

โน จ เวทนาภุขณฺธิ น ปริหานิสฺสณฺติ อรหา เย จ ปุณฺชชนา มกฺกํ น ปฏฺธิกิสฺสณฺติ

เต รูปภุขณฺธญฺจ น ปริหานนฺติ เวทนาภุขณฺธญฺจ น ปริหานิสฺสณฺติ

องค์ธรรมได้แก่ ภัพพปุณฺชน ๑ มัคคบุคคลเบื้องต่ำ ๓ ผลบุคคลเบื้องต่ำ ๓ และ

อรหัตตผลบุคคล ๑ อภัพพปุณฺชน ๑

๗๘. ปจฺญา โย รูปภุขณฺธิ ปริหานิตฺถ โส เวทนาภุขณฺธิ ปริหานิสฺสตีติ?

คำปจฺญานี้ ท่านจะวิสัชนา พร้อมทั้งจำแนกโกฏฐาสวอย่างไร?

ปริณญาวาระ

๖๑

วิธัชนา วิธัชนาว่า โน ไม่ใช่ จำแนกโกฏฐาสว่า ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็น
โมฆปัญหา ถามว่า บุคคลใดเคยรู้แจ้งรูปขันธ์ บุคคลนั้นก็จักรู้แจ้งเวทนาขันธ์ใช่ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิเสธวิธัชนา โน ซึ่งเป็นคำวิธัชนาปฏิเสธองค์ธรรมของ
สังสยบท เพราะว่า อรรถัตตผลบุคคล ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น
แม้ว่าเคยรู้แจ้งรูปขันธ์ แต่จักไม่รู้แจ้งเวทนาขันธ์

๗๕. ปุจฉา ให้เพิ่มคำที่ ฯลฯ ไว้ให้เต็มจำนวน ดังต่อไปนี้

ในปฏิโลมปุจฉา โย วาปน สยวาทกขณํ ปริหานิสุตติ เป็นสันนิฏฐานบท
โส เวทนาขณํ ปริหานิตถ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ฯลฯ

วิธัชนา ให้เพิ่มให้เต็มตามจำนวนดังต่อไปนี้

คือ ในปฏิโลมปุจฉา โย วาปน สยวาทกขณํ ปริหานิสุตติ เป็นสันนิฏฐานบท
โส เวทนาขณํ ปริหานิตถ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ภัพพปุณฺณ ๑ มัคคบุคคลเบื้องต่ำ ๓
ผลบุคคลเบื้องต่ำ ๓

องค์ธรรมของสังสยบทไม่มี

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นโมฆปัญหา ถามว่า หรือว่าบุคคลใดจักรู้แจ้งสัญญาขันธ์
บุคคลนั้นก็เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์ใช่ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิเสธวิธัชนาว่า โน ซึ่งเป็นคำวิธัชนาปฏิเสธองค์ธรรม
ของสังสยบท เพราะว่า ภัพพปุณฺณ ๑ มัคคบุคคลเบื้องต่ำ ๓ ผลบุคคลเบื้องต่ำ ๓
ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น แม้ว่าจะรู้แจ้งสัญญาขันธ์ แต่ไม่เคยรู้แจ้ง
เวทนาขันธ์

๗๖. ปุจฉา รุกขกัณฺธมฺม วิญญานกัณฺธมฺมตฺถมก ปุคฺคาวาระ แห่งอดีตานาคต-
วาระ ปัจจุบันิกในปริณญาวาระ ท่านจะตั้งเป็น ปุจฉา-วิธัชนา พร้อมแปลว่า
อย่างไร ? (เฉพาะอนุลอมปุจฉา)

วิสัยชา จะตั้งเป็น ปุจฉา-วิสัยชา พร้อมทั้งคำแปลว่า

อนุโลมปุจฉา โย รูปกุณฺฐํ น ปริหานิตฺถ, โส เวทนากุณฺฐํ น ปริหานิสฺสตีติ?

บุคคลใด ไม่เคยรู้แจ้งรูปขันธ์ บุคคลนั้นก็จะไม่รู้แจ้งเวทนาขันธ์ ใช่ไหม?

วิสัยชา เย มคฺคํ ปฏิภิสฺสณฺตี เต รูปกุณฺฐํ น ปริหานิตฺถ โน จ เวทนากุณฺฐํ น ปริหานิสฺสณฺตี, อคฺคมกฺคสมํกฺคี เป จ ปุตุชฺชนา มคฺคํ น ปฏิภิสฺสณฺตี เต รูปกุณฺฐนฺธจ น ปริหานิตฺถ เวทนากุณฺฐนฺธจ น ปริหานิสฺสณฺตี

บุคคลเหล่าใดจักได้มรรค บุคคลเหล่านั้นไม่เคยรู้แจ้งรูปขันธ์ แต่จักแจ้งรู้เวทนาขันธ์, อรหัตตมคคบุคคลก็ดี ปุถุชนเหล่าใดจักได้มรรค ปุถุชนเหล่านั้นก็ดี ไม่ใช่ไม่รู้แจ้งรูปขันธ์ และไม่ใช้จักรู้แจ้งเวทนาขันธ์

๘๑. ปุจฉา ให้แสดงเป็น วิสัยชา ตลอดจนถึง การจำแนก โภฏฐาส ของ ข้อ ปุจฉา ดังต่อไปนี้ว่า

โย วาปน สลฺยวากุณฺฐํ น ปริหานิสฺสตี, โส เวทนากุณฺฐํ น ปริหานิตฺถาตี?

วิสัยชา วิสัยชา อรหา สลฺยวากุณฺฐํ น ปริหานิสฺสตี โน จ เวทนากุณฺฐํ น ปริหานิตฺถ, อคฺคมกฺคสมํกฺคี เป จ ปุตุชฺชนา มคฺคํ น ปฏิภิสฺสณฺตี เต สลฺยวากุณฺฐนฺธจ น ปริหานิสฺสณฺตี เวทนากุณฺฐนฺธจ น ปริหานิตฺถ

อรหัตตผลบุคคล ไม่ใช่จักรู้แจ้งสัญญาขันธ์ แต่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์, อรหัตตมคคบุคคลก็ดี ปุถุชนเหล่าใดจักไม่ได้มรรค ปุถุชนเหล่านั้นก็ดี ไม่ใช่จักรู้แจ้งสัญญาขันธ์ และไม่ใช้เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์

แสดงองค์ธรรมและการจำแนก โภฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา โย วาปน สลฺยวากุณฺฐํ น ปริหานิสฺสตี เป็นสันนิษฐานบท
โส เวทนากุณฺฐํ น ปริหานิตฺถ เป็นสังสยบท

ปริญญาวาระ

๖๓

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อรหัตตผลบุคคล ๑ และอรหัตตมัคค ๑
อภัพพปุถุชน ๑

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริณณปัญหา ถามว่า หรือว่า บุคคลใด จักไม่รู้แจ้ง
สัญญาขันธ์ บุคคลนั้นก็ไม่ใช่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์ใช่ไหม?

พระองค์ จึงทรง แก้วด้วยการ ยกเอา อรหัตตผลบุคคล ๑ ซึ่งเป็น องค์ธรรม ของ
สันนิฏฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อรหา
สญญากุขณฺธิ น ปริหานิสฺสตี โน จ เวทนาคุขณฺธิ น ปริหานิตฺถ

แล้วทรงยกเอาอรหัตตมัคคบุคคล ๑ อภัพพปุถุชน ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ
สันนิฏฐานบทและสังสยบท ได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า อคฺคมกฺกสมฺมํคิ เป จ ปุถุชฺชนา มคฺคิ น ปฏิภิสฺสนฺติ เต
สญญากุขณฺธญฺจ น ปริหานิสฺสนฺติ เวทนาคุขณฺธญฺจ น ปริหานิตฺถ คำวิสัยนาใน
ปฏิโลมปจณานี้ เป็นสรูปทสสนวิสัยนาที่มีวิงค์โดยตรง

จบปจณา-วิสัยนา ในปริญญาวาระ

ภาคผนวก

๑. ถาม จงวิชันนาเป็นภาษาบาลีตลอดจนถึงการจำแนกโกฏฐาส ในข้อปจณาที่ว่า

ก. เยเกจิ อุกุสลา ฐมฺมา, สฬฺเพ เต อุกุสลมฺเลน เอกมฺลาคี?

ข. เยเกจิ อุกุสลา ฐมฺมา, สฬฺเพ เต อุกุสลมฺเลน อุกุสลมฺลกาตี?

ตอบ ก. วิชันนา อเหตุกํ อุกุสฺลํ อุกุสลมฺเลน น เอกมฺลํ, สเหตุกํ อุกุสฺลํ อุกุสลมฺเลน เอกมฺลํ อุกุสฺลํที่เป็นอเหตุกะ ไม่มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอุกุสลมฺล, อุกุสฺลํที่เป็นสเหตุกะ มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอุกุสลมฺล

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนฺโหลมปจฺณา เยเกจิ อุกุสลา ฐมฺมา เป็นสันนิฏฐานบพ

สฬฺเพ เต อุกุสลมฺเลน เอกมฺลา เป็นสังสยบพ

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบพ ได้แก่ อุกุสฺลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ ทั้งหมด

องค์ธรรมของสังสยบพ ได้แก่ อุกุสฺลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่

โมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปัญหปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็นอุกุสฺลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีมูลเป็นอันเดียวกันกับอุกุสลมฺล ใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาโมหเจตสิกที่ในโมหเจตสิกที่โมหมูลจิต ๒ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบพได้บพเดียวขึ้นไว้ปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบพ

ดังแสดงว่า อเหตุกํ อุกุสฺลํ อุกุสลมฺเลน น เอกมฺลํ แล้วทรงยกอุกุสฺลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบพและสังสยบพได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบพ

ดังแสดงว่า สเหตุกํ อุกุสฺลํ อุกุสลมฺเลน เอกมฺลํ

คำวิชันนาในอนฺโหลมปจฺณานี้ เป็นสรปทัสสนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

ข. วิชันนา อเหตุกํ อุกุสฺลํ น อุกุสลมฺลํ, สเหตุกํ อุกุสฺลํ อุกุสลมฺลมฺลกาตี
อุกุสฺลํที่เป็นอเหตุกะไม่มีมูลที่เป็นอุกุสฺล, อุกุสฺลํที่เป็นสเหตุกะมีมูลที่เป็นอุกุสฺล

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส
 ในอนุโลมปุจฉา เขเกจิ อกุสลา ฐมมา เป็นสันนิฏฐานบท
 สฬเพ เต อกุสลมุลกา เป็นสังสยบท
 องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิกทั้ง ๒๗ ทั้งหมด
 องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ใน
 โมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปถนปัญหา ถามว่า ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่เป็น
 อกุศลมีอยู่ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีมูลที่เป็นอกุศลใช้ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาโมหเจตสิกที่โมหมูลจิต ๒ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ
 สันนิฏฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า อเหตุกํ อกุสลํ น อกุสลมุลกํ แล้วจึงทรงยกเอาอกุศลจิต ๑๒
 เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท
 และแสดงสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า สเหตุกํ อกุสลํ อกุสลมุลกํ

คำวิชันนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทศสนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

๒. ปุจฉา ก. จงแสดงปฏิโลมปุจฉา และวิชันนา พร้อมด้วยคำแปลและการจำแนก
 องค์ธรรมในเอกมุลยมก ของมุลนัย ในอกุสลบท ?

ข. จงแสดง อนุโลมปุจฉาและวิชันนาใน อัญญมัญญมุลยมก ของมุลมุลกนัย ใน
 อพยาคตบท ?

วิชันนา ก. ปฏิโลมปุจฉา เขวาปน อกุสลมูเลน เอกมุลกา, สฬเพ เต
 ฐมมา อกุสลาติ ?

หรือว่า ธรรมเหล่าใด มีมูลเป็นอันเดียวกันกับอกุศลมูลมีอยู่ ธรรมเหล่านั้น
 ทั้งหมดเป็นอกุศลใช้ไหม ?

วิชันนา อกุสลดมฺภูจํ รุปํ อกุสลมูเลน เอกมุลกํ น อกุสลํ, อกุสลํ
 อกุสลมูเลน เอกมุลกญฺเฏ อกุสลดญฺจ รูปซึ่งเป็นอกุศลเป็นสมมุจําน มีมูลเป็น

อันเดียวกันกับอกุศลมูล แต่ไม่ใช่เป็น อกุศล, อกุศล ธรรม มีมูล เป็น อันเดียวกัน กับ อกุศลมูลก็ใช่ เป็นอกุศลก็ใช่

แสดงองค์ธรรม

ในปฏิโลมปุจฉา เขวাপน อกุสฺสมูลเณ เอกมฺมูลกา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต ธมฺมา อกุสฺสา เป็นสันนิฏฐานบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิก ที่ในโมหมูลจิต ๒) และอกุศลจิตตชรูป ๑๗

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ใน โมหมูลจิต ๒) เท่านั้น

ข. อนฺุโลมปุจฉา เปเกจิ อพฺยากตมฺมูลเณ เอกมฺมูลมฺลกา ธมฺมา, สพฺเพ เต อพฺยากตมฺมูลเณ อญฺญมญฺญมฺลมฺลกาติ?

ธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีมูลที่เรียกว่า เป็นมูลอันเดียวกันกับอพฺยากตมฺลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันกับอพฺยากตมฺลใช่ไหม?

วิสัณฺหา มฺลานิ ยานิ เอกโต อปฺปชฺชนฺติ อพฺยากตมฺลानิ เอกมฺมูลมฺลกาณิ เจว อญฺญมญฺญมฺลมฺลกาณิ จ, อวเสสา อพฺยากตมฺลสหชาตา ธมฺมา อพฺยากตมฺลมูลเณ เอกมฺมูลมฺลกา น จ อญฺญมญฺญมฺลมฺลกา

อพฺยากตมฺลเหล่าใด เกิดขึ้นคราวเดียวกัน อพฺยากตมฺลเหล่านั้นมีมูลที่เรียกว่า เป็นมูลอันเดียวกันก็ใช่ มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันก็ใช่, ธรรมเกิดพร้อมกันกับ อพฺยากตมฺลที่เหลือนอกนั้นมีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับอพฺยากตมฺล แต่ไม่ใช่ มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกัน

๓. ปุจฉา ก. จงแสดง องค์ ธรรม และ การจำแนก โกฎฐาส ใน อนฺุโลม ปุจฉา แห่ง เอกมฺลยมก ของมฺลมูลนัย ในอพฺยากตบท?

ข. จงแสดงอนฺุโลม ปฏิโลมปุจฉา และวิสัณฺหา พร้อมทั้งแปล ในอญฺญมญฺญมกะ ของมฺลมูลนัย ในกุสฺลบท?

วิชา ก. แสดงองค์ธรรม และการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา เยเกจิ อพฺยากติ ฐมฺมา เป็นสันนิฏฐานบท

สพฺเพ เต อพฺยากตมฺเณ เอกมฺลมูลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญสมานา ๑๒ (เว้นฉันทะ) อเหตุกจิตตชรูป อเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป กุศลอกุศลจิตตชรูป ที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ใน ปัญจโวการภูมิ, พาหิรรูป อุตฺตชรูป อาหารชรูป อสัณฺญสตัดกัมมชรูป ปวัตติกัมมชรูป นิพพาน และสเหตุกวิปากจิต ๒๑ สเหตุกกิริยาเจตสิก ๓๘ สเหตุกวิปากและสเหตุกกิริยา จิตตชรูป ๑๗ สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในปัญจโวการภูมิ

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ สเหตุกวิปากจิต ๒๑ สเหตุกกิริยาจิต ๑๗ เจตสิก ๓๘ สเหตุกวิปากและสเหตุกกิริยาจิตตชรูป ๑๗ สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ที่เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในปัญจโวการภูมิเท่านั้น

ข. อนุโลมปุจฉา เยเกจิ กุสฺตมฺเณ เอกมฺลมูลา ฐมฺมา, สพฺเพ เต กุสฺตมฺเณ อญฺญมญฺญมฺลมูลาติ?

ธรรมเหล่าใดเหล่านั้น มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันกับกุศลมูลมีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่า มูล ที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันกับกุศลมูลใช่ไหม?

วิชา มุลานิ ยานิ เอกโต อุปฺปชฺชนฺติ กุสฺตมฺลานิ เอกมฺลมูลานิ เจว อญฺญมญฺญมฺลมูลานิ จ, อวเสสา กุสฺตมฺลสทฺทสา ฐมฺมา กุสฺตมฺเณ เอกมฺลมูลา น จ อญฺญมญฺญมฺลมูลา

กุศลมูลเหล่าใดเกิดขึ้นคราวเดียวกัน กุศลมูลเหล่านั้น มีมูลที่เรียกว่าเป็นมูลอันเดียวกันก็ใช่ ชื่อว่า มูล ที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันก็ใช่, ธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับกุศลมูลที่เหลือนอกนั้น มีมูลที่เรียกว่าเป็นอันเดียวกันกับกุศลมูล แต่ไม่ชื่อว่า เป็นมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกัน

ปฏิโลมปุจฉา เขวอปน กุสฺตมฺเณ อญฺญมญฺญมฺลมูลา, สพฺเพ เต ฐมฺมา กุสฺตาติ?

หรือว่าธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นมูลที่เรียกว่าเป็นมูลซึ่งกันและกันกับกุศลมูล
มีอยู่, ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดเป็นกุศลใช่ไหม?

วิธัชนา อามนตา ไห

๔. ปุจฉา ก. จกแสดงองค์ธรรมในอนุโลม, ปฏิโลมปุจฉา ของรูปักขันธมก แห่ง
ปทโสธนวาระ อนุโลม

ข. จกแสดงอนุโลม, ปฏิโลมปุจฉา และวิธัชนา พร้อมทั้งแปล และองค์ธรรมของ
สังขารขันธแห่งปทโสธนวาระปัจจนิก?

ตอบ ก.

แสดงองค์ธรรม ในอนุโลมปุจฉา

รูปี เป็นสันนิฐานบท

รูปักขณโธ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฐานบท ได้แก่ ปิยรูป สาดรูป คือ โลเกยจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒
รูป ๒๘ ที่รวมกันอยู่ ซึ่งเป็นนารักน่ายินดี และเป็นอารมณ์ของตัณหา และรูปขันธ คือ
รูป ๒๘ ที่อยู่โดยเฉพาะ ซึ่งมีลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผันไป (รูปปนลักษณะ)

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ รูปขันธ คือ รูป ๒๘ ที่อยู่เฉพาะ ซึ่งมีลักษณะ
เสื่อมสิ้นแปรผันไป (รูปปนลักษณะ) เท่านั้น

อีกนัยหนึ่ง องค์ธรรมของสันนิฐานบท ได้แก่ ปิยรูป สาดรูป คือ โลเกยจิต ๘๑
เจตสิก ๕๒ ซึ่งเป็นที่นารักน่ายินดีและอารมณ์ของตัณหาได้ และรูปขันธคือรูป ๒๘ ซึ่งมี
ลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผัน (รูปปนลักษณะ)

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ รูปขันธ คือรูป ๒๘ ที่มีลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผัน
(รูปปนลักษณะ) เท่านั้น

ในปฏิโลมปุจฉา รูปักขณโธ เป็นสันนิฐานบท

รูปี เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ รูปขันธ์ คือ รูป ๒๘ ที่อยู่โดยเฉพาะ มึงมีลักษณะเสื่อมสิ้นแปรผันไป หรืออีกนัยหนึ่ง รูปขันธ์ คือ รูป ๒๘ ซึ่งมีลักษณะสิ้นแปรผันไป

องค์ธรรมสังสยบทเหมือนกัน

ข. อนฺโถมปฺจนา น สงฺขารา น สงฺขารกฺขณฺโหติ?

ธรรมที่ไม่ชื่อสังขาร ไม่ชื่อว่าสังขารขันธ์ใช่ไหม?

วิสัชนา อามนตา ไซ้

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนฺโถมปฺจนา น สงฺขารา เป็นสันนิฏฐานบท

น สงฺขารกฺขณฺโห เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ นิพพาน บัณญัติ

องค์ธรรมของสังสยบทเหมือนกัน

ปฏฺิโถมปฺจนา น สงฺขารกฺขณฺโห, น สงฺขาราติ?

ธรรมที่ไม่ชื่อว่าสังขารขันธ์ ไม่ชื่อว่า สังขาร,

วิสัชนา สงฺขารกฺขณฺโห จเปตฺวา อวเสสา

น สงฺขารกฺขณฺโห สงฺขารา, สงฺขारे จ

สงฺขารกฺขณฺธญฺจ จเปตฺวา อวเสสา

น เจว สงฺขารา น จ สงฺขารกฺขณฺโห

ยกเว้นสังขารขันธ์เสียแล้ว ธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่าสังขารขันธ์ แต่

ชื่อว่าสังขาร

ยกเว้นสังขารและสังขารขันธ์เสียแล้ว ธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อสังขาร และ
ไม่ชื่อว่าสังขารขันธ์

แสดงองค์ธรรม

ในปฏฺิโถมปฺจนา น สงฺขารกฺขณฺโห เป็นสันนิฏฐานบท

น สงฺขารา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ จิต ๘๙ เวทนาเจตสิก สัญญาเจตสิก รูป ๒๘ และนิพพาน บัญญัติ

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ นิพพาน บัญญัติ เท่านั้น

๕. ปุจฉา จงแสดงเป็น วิสัชนา ตลอดถึงองค์ธรรม ในหัวข้อดังต่อไปนี้คือ

ก. น สลฺลาภุขฺนโร, น สลฺลาติ?

ข. น วิญฺญาณํ, น ขนฺโรติ?

วิสัชนา ก. วิสัชนา ทิฏฺฐิสลฺลา น สลฺลาภุขฺนโร สลฺลา, สลฺลนฺจ สลฺลาภุขฺนรณฺจ ฐเปตฺวา อวเสสา น เจว สลฺลา น จ สลฺลาภุขฺนโร

ทิฏฺฐิสัญญา ไม่ชื่อว่าสัญญาขันธ์ แต่ชื่อว่าสัญญา

ยกเว้นทิฏฐิสัญญาและสัญญาขันธ์เสียแล้ว ธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่าสัญญา และไม่ชื่อสัญญาขันธ์

แสดงองค์ธรรม

ในอนุโลมปุจฉา น สลฺลาภุขฺนโร เป็นสันนิฏฐานบท

น สลฺลา เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ สัญญา คือ ทิฏฺฐิเจตสิก และ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๐ (เว้นทิฏฺฐิเจตสิกและสัญญาเจตสิก) รูป ๒๘ นิพพาน บัญญัติ

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๐ (เว้นทิฏฺฐิเจตสิกและสัญญาเจตสิก) รูป ๒๘ นิพพาน บัญญัติ เท่านั้น

ข. วิสัชนา วิญฺญาณํ ฐเปตฺวา อวเสสา ขนฺธา

น วิญฺญาณํ ขนฺโร, วิญฺญาณนฺจ ขนฺธเ จ

ฐเปตฺวา อวเสสา น เจว วิญฺญาณํ น จ ขนฺโร

ยกเว้นวิญญาณเสียแล้ว ขันธ์ที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่าวิญญาณ และก็ไม่ชื่อขันธ์ ยกเว้นวิญญาณและขันธ์ทั้งหลายเสียแล้ว ธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่าวิญญาณ และไม่ชื่อว่าขันธ์

องค์กรธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน บัญญัติ
องค์กรธรรมของสังสยบท ได้แก่ นิพพาน บัญญัติ เท่านั้น

- องค์ธรรมของสันนิฐานบาท ได้แก่ สุตตือเหตุบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดใน
อสังขยัตตภูมิ ที่เรียกว่า อุปาทักขณะสมังคีของชีวิตนวกาลาปที่เกิดในขณะแรก และ
ปุถุชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่า อุปาทักขณะ
สมังคีของปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกฺลาป ๓-๗-๔

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น
 ปฏิโลมปุจฉา ยสฺส วาปน เวทนากฺขนฺโธ อูปฺปชฺชติ ตสฺส รูปกฺขนฺโธ
 อูปฺปชฺชตีติ ?

หรือว่า เวทนาขันธ์กำลังเกิดแก่บุคคลใด, รูปขันธ์ก็กำลังเกิดแก่บุคคลนั้นใช่
 ไหม ?

วิตักฺขนา อรูปฺ อูปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ เวทนากฺขนฺโธ อูปฺปชฺชติ โน จ
 เตสํ รูปกฺขนฺโธ อูปฺปชฺชติ, ปญฺจวอการํ อูปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ เวทนากฺขนฺโธ
 จ อูปฺปชฺชติ รูปกฺขนฺโธ จ อูปฺปชฺชติ

เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในอรุပ္ภุมิ เวทนาขันธ์กำลังเกิด แต่รูปขันธ์ไม่ใช่
 กำลังเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในปัญจโวการภุมิ เวทนาขันธ์
 ก็กำลังเกิด รูปขันธ์ก็กำลังเกิด

แสดงองค์ธรรม

ในปฏิโลมปุจฉา ยสฺส วาปน เวทนากฺขนฺโธ อูปฺปชฺชติ เป็นสันนิฏฐานบท
 ตสฺส รูปกฺขนฺโธ อูปฺปชฺชติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ติเหตุกปุฏฺชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่ง
 กำลังเกิดในอรุပ္ภุมิ ที่เรียกว่า อุปาทักขณสมังคีของอรุပ္ปฏิสนธิจิต ๔ เจตสิก ๓๐
 และปุฏฺชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปัญจโวการภุมิ ที่เรียกว่าอุปาทัก
 ขณสมังคีของปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกฺลาป ๓-๗-๔

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

๗. ปุจฉา จงแสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส แห่งรูปักขันธมูล เวทนาขันธ์-
 มูลี ปุคฺคโลกาสวาระ แห่งอดีตวาระ อนฺุโลม ในอุปาทวาระ ?

วิตักฺขนา แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนฺุโลมปุจฉา ยสฺส ยตฺถ รูปกฺขนฺโธ อูปฺปชฺชติยตฺถ เป็นสันนิฏฐานบท
 ตสฺส ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ อูปฺปชฺชติยตฺถ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิด และกำลังตายในอสังขญัตตภูมิ กับอสังขญัตตภูมิ ๑ และปุถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปัญจโวการภูมิ ๒๑ (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕)

องค์ธรรมของสังสยบทได้แก่องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริพจน์ปัญหา ถามว่า รูปขันธ์เคยเกิดแก่บุคคลใดในภูมิใด เวทนาขันธ์ก็เคยเกิดแก่บุคคลนั้นในภูมินั้นใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาสุกตือเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอสังขญัตตภูมิ กับอสังขญัตตภูมิ ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียวมีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า อตถลยตตตานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณโร อูปฺปชฺชิตฺถ โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนากฺขณโร อูปฺปชฺชิตฺถ

แล้วจึงยกเอาปุถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปัญจโวการภูมิ ๒๑ กับปัญจโวการภูมิ ๒๑ (เว้นสุทธาวาส ๕) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบท และสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฐฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า ปญฺจโวการานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณโร จ อูปฺปชฺชิตฺถ เวทนากฺขณโร จ อูปฺปชฺชิตฺถ

คำวิสันนาในอนุลอมปจฺจานํ เป็นสรูปทสสนวิสันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

ในปฏิโลมปจฺจา ยสฺส วาปน ยตฺถ เวทนากฺขณโร อูปฺปชฺชิตฺถ เป็นสันนิฏฐานบท

ตสฺส ตตฺถ รูปกฺขณโร อูปฺปชฺชิตฺถ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ ดิเหตุกปุถุชน ๑ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอรูปภูมิกับอรูปภูมิ ๔ และปุถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปัญจโวการภูมิ กับปัญจโวการภูมิ ๒๑ (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๕)

องค์ธรรมของสังสยบทได้แก่องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริပ္พลปัญหา ถามว่า หรือว่า เวทนาขันธเคยเกิดแก่บุคคลใดในภุมิโต รูปขันธก็เคยเกิดแก่บุคคลนั้นในภุมินั้นใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงยกเอา ตีเหตุบุคคล ๑ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอรุณภูมิ กับอรุณภูมิ ๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียว มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า อรูปานํ เตสํ ตตฺถ เวทนาภูวนโร อูปฺปชฺชิตฺถ โน จ เตสํ ตตฺถ รูปภูวนโร อูปฺปชฺชิตฺถ

แล้วจึง ทรง ยกเอา บุคคล ๔ ผล บุคคล ๔ ซึ่ง กำลัง เกิด และ กำลัง ตาย ใน ปุณฺณโวการภูมิ กับปุณฺณโวการภูมิ ๒๑ (เวฬุสัทธาวาสภูมิ ๕) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสอง ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า ปุณฺณโวการานํ เตสํ ตตฺถ เวทนาภูวนโร จ อูปฺปชฺชิตฺถ รูปภูวนโร จ อูปฺปชฺชิตฺถ

คำวิธานในปฏิโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทศสนวิธานที่มีวิภัตต์โดยตรง

๘. ปุจฉา อรูปํ อูปฺปชฺชนฺตานํ อสฺสณฺณสฺสํ อูปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ อํคฺคธรรมํ ได้แก่อะไร และจำแนกบุคคลเหล่านั้น โดยขันธ ๕ ตามกาลทั้ง ๓ ที่เกี่ยวกับอุปาทวาระ ?

วิธาน อรูปํ อูปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ อํคฺคธรรมํได้แก่ ตีเหตุบุคคล ผล เสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในอรุณภูมิ ที่เรียกว่า อุปาทักขณสมังคิของอรุณปฏิสนธิจิต ๔ เจตสิก ๓๐ นามขันธ ๔ กำลังเกิด อูปฺปชฺชติ เคยเกิด อูปฺปชฺชิตฺถ จักเกิด อูปฺปชฺชิสฺสติ แก่บุคคลเหล่านั้น

อสฺสณฺณสฺสํ อูปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ

อํคฺคธรรมได้แก่สุตตือเหตุบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดในอัสสณฺณสฺสํตตฺถภูมิ ที่เรียกว่า อุปาทักขณสมังคิของชีวิตนวกกาลป รูปขันธกำลังเกิด อูปฺปชฺชติ เคยเกิด อูปฺปชฺชิตฺถ จักเกิด อูปฺปชฺชิสฺสติ แก่บุคคลเหล่านั้น

๕. ปุจฉา ปณฺจโวการํ อุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ ตตฺถ องฺคธรรมํได้แก่อะไร และจงจำแนกบุคคลและภุมิเหล่านั้นโดยชั้น ๕ ตามกาลทั้ง ๓ ที่เกี่ยวกับอุปาทวาระ ?

วิสัชนา องฺคธรรมํได้แก่ปุถุชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดในปณฺจโวการภุมิ ที่เรียกว่าอุปาทกชนสมังคีของปณฺจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกาล ๓-๗-๔ ชั้น ๕ กำลังเกิด อุปฺปชฺชติ เคยเกิด อุปฺปชฺชติตฺถ จักเกิด อุปฺปชฺชติสฺสตี ในปณฺจโวการภุมิ

๑๐. ปุจฉา จงแสดงเป็นวิสัชนาโดยภาษาไทยในข้อปุจฉา ดังต่อไปนี้ว่า

ก. ยสฺส ยตฺถ รูปกฺขนฺโธ อุปฺปชฺชติตฺถ,
ตสฺส ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ อุปฺปชฺชติตฺถาติ ?

ข. ยสฺส วาปนฺน ยตฺถ เวทนากฺขนฺโธ นฺอุปฺปชฺชติตฺถ,
ตสฺส ตตฺถ รูปกฺขนฺโธ นฺอุปฺปชฺชติตฺถาติ ?

ค. ยสฺส ยตฺถ รูปกฺขนฺโธ นฺอุปฺปชฺชติสฺสตี ?
ตสฺส ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ นฺอุปฺปชฺชติสฺสตีตี ?

วิสัชนา ก. วิสัชนา เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในอสังขยสัตตภุมิ ในภุมินั้น รูปชั้นก็เคยเกิด แต่เวทนาชั้นไม่เคยเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น ในภุมินั้น, เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในปณฺจโวการภุมิ ในภุมินั้น รูปชั้นก็เคยเกิด เวทนาชั้นก็เคยเกิด

ข. วิสัชนา เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในอสังขยสัตตภุมิ ในภุมินั้น เวทนาชั้นไม่เคยเกิด แต่รูปชั้นเคยเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น ในภุมินั้น, เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในสุทธาวาสภุมิ ในภุมินั้น เวทนาชั้นก็ไม่ได้เกิด รูปชั้นได้ไม่เกิด

ค. วิสัชนา บุคคลเหล่าใดจักเกิดในอรุภุมิแล้ว จักปรินิพพาน บุคคลเหล่านั้นรูปชั้นจักไม่เกิด แต่เวทนาชั้นจักเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น ในภุมินั้น, บุคคลที่เป็นปัจฉิมภิกขุเหล่านั้น รูปชั้นก็จักไม่เกิด เวทนาชั้นก็จักไม่เกิด

๑๑. ปุจฉา จงแปลและแสดงองฺคธรรมในข้อวิสัชนาที่ว่า

ก. ปณฺจโวการา จวนฺตานํ อรูปานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขนฺโธ นฺอุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนากฺขนฺโธ นฺอุปฺปชฺชติตฺถ

ข. สุธาวาสะ ปรินิพพานัน อสณฺณสตฺตา จวนฺตานํ เตสํ ตตฺถ
รูปกฺขณฺโห จ นุปฺปชฺชติ เวทนากฺขณฺโห จ นุปฺปชฺชติ

วิสัยนา ก. เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังจุติจากปัญจโวการภูมิ และบุคคลที่เกิดอยู่
อรุณภูมิ ในภูมินั้น รูปขันธ์ไม่ใช่กำลังเกิด แต่เวทนาขันธ์เคยเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น
ในภูมินั้น

องค์ธรรมได้แก่ปฏุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังจุติจากปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่า
ภังคขณะสมังคิของปัญจโวการจุติจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย กับ
ปัญจโวการภูมิ ๒๑ (เวณีสุทธาวาสภูมิ ๕) ตีเหตุกปฏุชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๔ ซึ่งกำลัง
เกิดและกำลังตายในอรุณภูมิ กับอรุณภูมิ ๔

ข. เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังปรินิพพานในสุทธาวาสภูมิ และบุคคลที่กำลังจุติจาก
อัสสณฺณสตฺตภูมิ ในภูมินั้น รูปขันธ์ก็ไม่ใช่กำลังเกิด เวทนาขันธ์ก็ไม่เคยเกิด

องค์ธรรมได้แก่พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในสุทธาวาสภูมิ ๕
พระอนาคามีบุคคล ๑ ซึ่งกำลังจุติจากสุทธาวาสภูมิ ๔ ที่เรียกว่า ภังคิขณะสมังคิของ
รูปาวจรปัญจจวนฺตานํ จติ ๑ เจตสิก ๓๐ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย กับสุทธาวาสภูมิ ๕
สุคติอเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังจุติจากอัสสณฺณภูมิ ที่เรียกว่า ภังคิขณะสมังคิของ
ชีวิตนเวลาปีที่ดับครั้งสุดท้าย กับอัสสณฺณสตฺตภูมิ ๑

๑๒. ปุจฺฉา จ วิสัยนาพร้อมด้วยคำแปลและองค์ธรรมในข้อปุจฺฉาที่ว่า

ก. ยสฺส รูปกฺขณฺโห น นිරุชฺชติ, ตสฺส เวทนากฺขณฺโห น นिरุชฺชติตี?

ข. ยสฺส รูปกฺขณฺโห น นिरุชฺชติสฺสติ, ตสฺส เวทนากฺขณฺโห น นिरุชฺชติสฺสตี?

วิสัยนา ก. วิสัยนา อรูปา จวนฺตานํ เตสํ รูปกฺขณฺโห น นिरุชฺชติ โน จ
เตสํ เวทนากฺขณฺโห น นिरุชฺชติ, สพฺเพ สอุปฺปชฺชนฺตานํ เตสํ รูปกฺขณฺโห จ น
นिरุชฺชติ เวทนากฺขณฺโห จ น นिरุชฺชติ

เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังจุติจากอรุณภูมิ รูปขันธ์ไม่ใช่กำลังดับ แต่เวทนาขันธ์
กำลังดับแก่บุคคลเหล่านั้น, เมื่อบุคคลเหล่านั้นทั้งหมดกำลังเกิดใน ๓๑ ภูมิ รูปขันธ์ก็
ไม่ใช่กำลังดับ เวทนาขันธ์ก็ไม่ใช่กำลังดับ

แสดงองค์ธรรม ในอนุโลมปุจฉา

ยสฺส รูปกฺขณฺโห น นีรฺชฺชติ เป็นสัณนิฏฐานบท

ตสฺส เวทนากฺขณฺโห น นีรฺชฺชติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสัณนิฏฐานบท ได้แก่ ติเหตุกปุณฺณ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังจิตจาก
อรูปภูมิ ที่เรียกว่าภังคขณะสมังคีของอรูปจิต ๔ เจตสิก ๓๐ และปุณฺณ ๔ ผลเสกข-
บุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดใน ๓๑ ภูมิ ที่เรียกว่าอุปาทกขณะสมังคีของปฏิสนธิจิต ๑๙ เจตสิก
๓๕ กัมมชกฺลาป ๓-๗-๔ ชีวิตนวกกฺลาปที่เกิดขึ้นขณะแรก

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

ข. วิสัชนา ปจฺฉิมภวิกานํ อรูปํ อุปฺปชฺชนตํ ยํ จ อรูปํ อุปฺปชฺชิตฺวา
ปรินิพฺพายิสฺสณฺติ เตสํ จวนฺตํ เตสํ รูปกฺขณฺโห น นีรฺชฺชติสฺสติ โน จ เตสํ
เวทนากฺขณฺโห น นีรฺชฺชติสฺสติ, ปรินิพฺพนตํ เตสํ รูปกฺขณฺโห จ น นีรฺชฺชติสฺสติ
เวทนากฺขณฺโห จ น นีรฺชฺชติสฺสติ

เมื่อปัจฉิมภวบุคคลเหล่านั้น กำลังเกิดในอรูปภูมิก็ดี บุคคลเหล่านั้นกำลังจิตจาก
ปัญจโวการภูมิ แล้วจักเกิดในอรูปภูมิ แล้วจักปรินิพพาน บุคคลเหล่านั้นก็ดี รูปชั้นจก
ไม่ดับ แต่เวทนาชั้นจกดับแก่บุคคลเหล่านั้น, เมื่อบุคคลเหล่านั้นกำลังปรินิพพานใน
จตุโวการภูมิ ปัญจโวการภูมิ รูปชั้นจกจักไม่ดับ เวทนาชั้นจกจักไม่ดับ

แสดงองค์ธรรม ในอนุโลมปุจฉา

ยสฺส รูปกฺขณฺโห น นีรฺชฺชติสฺสติ เป็นสัณนิฏฐานบท

ตสฺส เวทนากฺขณฺโห น นีรฺชฺชติสฺสติ เป็นสังสยบท

๑๓. ปุจฉา จงแสดงเป็น ปุจฉา วิสัชนา ตลอดการจำแนกโกฏฐาส ในรูปักขันธมูล
เวทนาภังคมูล ปุคฺคลวาระ แห่งปัจจุบันนาคิตวาระ ปัจจนิก ในปริณิญาวาระ ?
เฉพาะอนุโลมปุจฉา ?

วิสัชนา อนุโลมปุจฉา โย รูปกฺขณฺโห น ปรีชานาติ, โส เวทนากฺขณฺโห น
ปรีชานิตฺถาติ ?

บุคคลใดไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ บุคคลนั้นก็ไม่ใช่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์ใช่ไหม ?
 วิสัชนา อรหา รูปขันธ์ น ปริชานาติ โน จ เวทนาขันธ์ น ปริชานิตถ,
 อคัมภกตมุงคิณฺจ อรหณฺตณฺจ จเปตฺวา อวเสสา ปุคฺคตา รูปขณฺธณฺจ น
 ปริชานนฺติ เวทนาขณฺธณฺจ น ปริชานิตถ

อรหัตตผลบุคคล ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ แต่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์, ยกเว้น
 อรหัตตมัคคบุคคล และอรหัตตผลบุคคลเสียแล้ว บุคคลที่เหลืออยู่นอกนั้น ไม่ใช่กำลัง
 รู้แจ้งรูปขันธ์ และไม่ใช่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา โย รูปขันธ์ น ปริชานาติ เป็นสันนิฏฐานบท

โส เวทนาขันธ์ น ปริชานิตถ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อรหัตตผลบุคคล ๑ และภัพพปุณฺชน ๑
 อภัพพปุณฺชน ๑ มัคคบุคคลเบืองต่ำ ๓ ผลบุคคลเบืองต่ำ ๓

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริပ္เพณปัญหา ถามว่า บุคคลใดไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์
 บุคคลนั้นก็ไม่ใช่เคยรู้แจ้งเวทนาขันธ์ ใช่ไหม ?

พระองค์ จึง ทรง แก่ ด้วยการ ยกเอา อรหัตตผล บุคคล ๑ ซึ่งเป็น องค์ ธรรม ของ
 สันนิฏฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า อรหา รูปขันธ์ น ปริชานาติ โน จ เวทนาขันธ์ น ปริชานิตถ

แล้วยกเอาภัพพปุณฺชน ๑ อภัพพปุณฺชน ๑ มัคคบุคคลเบืองต่ำ ๓ ผลบุคคล
 เบืองต่ำ ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิม-
 โกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท ดังแสดงว่า อคัมภกตมุงคิณฺจ อรหณฺตณฺจ จเปตฺวา
 อวเสสา ปุคฺคตา รูปขณฺธณฺจ น ปริชานนฺติ เวทนาขณฺธณฺจ น
 ปริชานิตถ

คำวิสัชนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรุปทัศนวิสัยที่มีวิภังค์โดยตรง

๑๔. ปุจฉา จงแสดงรูปกษัตริย์มุล เวทนาขันธมุล ปุคคลวาระ แห่งปัจจุบันนาคตวาระ บัจฉิก ในปริณญาวาระ? เฉพาะอนุโลมปุจฉา?

วิสัชนา อนุโลมปุจฉา โย รูปกษณฺธิ น ปริหานาติ, โส เวทนา กษณฺธิ น ปริหานิสฺสตีติ?

บุคคลใดไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ บุคคลก็ไม่ใช่จักไม่รู้แจ้งเวทนาขันธ์ ใช่ไหม?

วิสัชนา เป มคฺคํ ปฏิภิสฺสตี เต รูปกษณฺธิ น ปริหานนฺติ โน จ เวทนา กษณฺธิ น ปริหานิสฺสตี, อรหา เป จ ปุทฺธชฺชา มคฺคํ น ปฏิภิสฺสตี รูปกษณฺธญฺจ น ปริหานนฺติ เวทนา กษณฺธญฺจ น ปริหานิสฺสตี

บุคคลเหล่าใดจักได้มรรคบุคคลเหล่านั้น ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ แต่จักรู้แจ้ง เวทนาขันธ์, อรหัตตผลบุคคลก็ดี ปุทฺธชนเหล่าใดจักไม่ได้มรรค ปุทฺธชนเหล่านั้นก็ดี ไม่ใช่ กำลังรู้แจ้งรูปขันธ์ และไม่ใช่จักรู้แจ้งเวทนาขันธ์

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปุจฉา โย รูปกษณฺธิ น ปริหานาติ เป็นสันนิฏฐานบท

โส เวทนา กษณฺธิ น ปริหานิสฺสตี เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้แก่ ภัพพปฺปฺตฺชน ๑ มัคคบุคคลเบื่องต่ำ ๓ ผล บุคคลเบื่องต่ำ ๓ และอรหัตตผลบุคคล ๑ อภัพพปฺปฺตฺชน ๑

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปัญณปัญหา ถามว่า บุคคลใด ไม่ใช่กำลังรู้แจ้ง รูปขันธ์ บุคคลนั้น ก็จักไม่รู้แจ้งเวทนาขันธ์ ใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาภัพพปฺปฺตฺชน ๑ มัคคบุคคลเบื่องต่ำ ๓ ผลบุคคล เบื่องต่ำ ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการ ปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า เป มคฺคํ ปฏิภิสฺสตี เต รูปกษณฺธิ น ปริหานนฺติ, โน จ เวทนา กษณฺธิ น ปริหานิสฺสตี

แล้วจึงยกเอาอรรถัตถผลบุคคล ๑ อภัพพบุตฺต ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ
สันนิฏฐานบท และสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท
ดังแสดงว่า อรหา เป จ ปุชฺชนา มคฺคํ น ปฏิภิสฺสนติ เต รูปกฺขนธฺยจ
น ปริขานนติ เวทนาภฺยนธฺยจ น ปฏิภิสฺสนติ

คำวิสันนาในอนุโลมปจฺจานี้เป็นสรูปทสฺสนวิสันนาที่มีวิภัตฺโดยตรง

๑๕. ปจฺจา จ วิสันนา พร้อมทั้งแปลในข้อปจฺจาที่ว่า

ก. เปเกจิ กุสฺลมฺมฺเลน เอกมฺมฺลา ชฺมฺมา, สพฺเพ เต กุสฺลมฺมฺเลน อญฺญมฺมฺมฺมฺ
มฺมาติ?

ข. เป วาปน กุสฺลมฺมฺเลน เอกมฺมฺลา, สพฺเพ เต ชฺมฺมา กุสฺลาติ?

วิสันนา ก. วิสันนา มฺมฺลานิ ยานิ เอกโต อุปฺปชฺชนติ กุสฺลมฺมฺลานิ เอกมฺมฺลานิ
เจว อญฺญมฺมฺมฺมฺลานิ, จ อวเสสา กุสฺลมฺมฺลสฺสหาตา ชฺมฺมา กุสฺลมฺมฺเลน เอกมฺมฺลา น
จ อญฺญมฺมฺมฺมฺลา

กุสฺลมฺมฺลเหล่านี้เกิดขึ้นคราวเดียวกัน กุสฺลมฺมฺลเหล่านั้น มีมูลเป็นอันเดียวกันก็ใช้
ชื่อว่า เป็นมูลซึ่งกันและกันก็ใช้, ธรรมที่เกิดพร้อมกันกับกุสฺลมฺมฺลที่เหลือนอกนั้น มีมูล
เป็นอันเดียวกันกับกุสฺลมฺมฺล แต่ไม่ชื่อว่า เป็นมูลซึ่งกันและกัน

ข. วิสันนา กุสฺลสฺมฺมฺญฺจํ รุปํ กุสฺลมฺมฺเลน เอกมฺมฺลํ น กุสฺลํ, กุสฺลํ
กุสฺลมฺมฺเลน เอกมฺมฺลญฺเจว กุสฺลญฺจ

รูปซึ่งมีกุสฺลเป็นสมุฏฐาน มีมูลเป็นอันเดียวกันกับกุสฺลมฺมฺล แต่ไม่ใช่เป็นกุสฺล,
กุสฺลธรรม มีมูลเป็นอันเดียวกันกับกุสฺลมฺมฺลก็ใช้ เป็นกุสฺลก็ใช้

๑๖. ปจฺจา จแสดงเป็น ปจฺจา-วิสันนา ตลอดถึงการจำแนกโกฏฐาส ของรูปกักขันธ-
ยมกะ ปทโสธนวาระ ปัจฉนิก ในปัจฉนิตติวาระ ? เฉพาะปฏิโลมปจฺจา ?

วิสันนา ปฏิโลมปจฺจา น รูปกฺขนธฺ, น รูปนติ, ธรรมที่ชื่อว่ารูปกักขันธ ไม่ชื่อว่า
รูปใช้ไหม ?

วิธานา ปิยรูปี สาทรูปี น รูปกฺขนโร รูป, รูปญจ รูปกฺขนฺรญจ จเปตฺวา
 อวเสตฺตา น เจว รูปี น จ รูปกฺขนโร

ปิยรูป ไม่ชื่อรูปขันธ์ แต่ไม่ชื่อรูป
 ยกเว้นปิยรูป สาทรูป และรูปขันธ์เสียแล้ว ธรรมที่เหลือนอกนั้น ไม่ชื่อว่ารูป
 และไม่ชื่อว่ารูปขันธ์

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ในอนุโลมปจฺจนา น รูปกฺขนโร เป็นสันนิฏฐานนบท

น รูปี เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานนบท ได้แก่ ปิยรูป สาทรูป คือโลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒
 รูป ๒๘ ที่รวมกันอยู่ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดีและเป็นอารมณ์ของตัณหา หรืออีกนัยหนึ่ง
 ได้แก่ ปิยรูป สาทรูป คือโลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดี และเป็น
 อารมณ์ของตัณหาได้ และโลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน บัญญัติ

องค์ธรรมของสันนิฏฐานนบท ได้แก่องค์ธรรมหมวดหลังเท่านั้น

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริปัญณปัญหา ถามว่า ธรรมที่ชื่อว่ารูปเป็นรูปขันธ์
 ไม่ชื่อว่ารูปขันธ์ใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอา ปิยรูป สาทรูป คือโลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒
 รูป ๒๘ ที่รวมกันอยู่ ซึ่งเป็นที่น่ารักน่ายินดี และอารมณ์ของตัณหา ซึ่งเป็นองค์ธรรม
 ของสันนิฏฐานนบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า ปิยรูปี สาทรูปี น รูปกฺขนโร รูปี

แล้วจึงยกเอาโลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน บัญญัติ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ
 สันนิฏฐานนบท และสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาส ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า รูปญจ รูปกฺขนฺรญจ จเปตฺวา อวเสตฺตา น เจว รูปี น จ
 รูปกฺขนโร

คำวิธานในปฏิโลมปจฺจนาเป็นสรูปทสสนวิธานที่มีวิภังค์โดยตรง

๑๓. ปุจฉา จงวิสัชนาตลอดจนถึงการแสดงองค์ธรรมของปุจฉาที่ว่า

ยตล วาปน เวทนาภขนุโธ อุปฺปชฺชิตถ, ตตถ รูปภขนุโธ อุปฺปชฺชิตถาคติ?
 วิสัชนา วิสัชน อรูปะ ตตถ เวทนาภขนุโธ อุปฺปชฺชิตถ โน จ ตตถ
 รูปภขนุโธ อุปฺปชฺชิตถ, ปญฺจโวการะ ตตถ เวทนาภขนุโธ จ อุปฺปชฺชิตถ
 รูปภขนุโธ จ อุปฺปชฺชิตถ

ในอรูปภมุนั้น เวทนาขันธ์เคยเกิด แต่รูปขันธ์ไม่เคยเกิดในภมุนั้น, ในปัญจ-
 โวการภมุนั้น เวทนาขันธ์ก็เคยเกิด รูปขันธ์ก็เคยเกิด

แสดงองค์ธรรม

ในปฏิโลมปุจฉา ยตล วาปน เวทนาภขนุโธ อุปฺปชฺชิตถ เป็นสันนิฏฐานบท
 ตตถ รูปภขนุโธ อุปฺปชฺชิตถ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท ได้แก่ อรูปภมุนี ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งนามขันธ์ ๔
 และปัญจโวการภมุนี ๒๖ ซึ่งเป็นที่เกิดแห่งขันธ์ ๕

องค์ธรรมของสังสยบท ได้แก่ องค์ธรรมหมวดเท่านั้น

๑๔. ปุจฉา จงแสดงเป็นวิสัชนา พร้อมทั้งการจำแนกโกฏฐาสาของข้อที่ว่า

ยตล ยตล รูปภขนุโธ อุปฺปชฺชิตถ, ตตล ตตถ เวทนาภขนุโธ อุปฺปชฺชิตถาคติ?
 วิสัชนา อสณฺณสตฺตานํ เตสํ ตตถ รูปภขนุโธ อุปฺปชฺชิตถ, โน จ เตสํ ตตถ
 เวทนาภขนุโธ อุปฺปชฺชิตถ ปญฺจโวการานํ เตสํ ตตถ รูปภขนุโธ จ อุปฺปชฺชิตถ
 เวทนาภขนุโธ จ อุปฺปชฺชิตถ

เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ใน อสัณฺณสตฺตภมุนี ในภมุนั้น รูปขันธ์เคยเกิด แต่
 เวทนาขันธ์ไม่เคยเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น ในภมุนั้น, เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในปัญจ-
 โวการ ในภมุนั้น รูปขันธ์ก็เคยเกิด เวทนาขันธ์ก็เคยเกิด

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาสา

ฉะนั้น ถ้าถามบทนี้เป็นปริပ္พลปัญหา ถามว่า รูปขันธ์เคยเกิดแก่บุคคลใด?
 ในภมุนีใด เวทนาขันธ์ก็เคยเกิดแก่บุคคลนั้น ในภมุนีนั้น ใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอา สุกตือเหตุบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตาย ในอสังขยัตตภูมิ กับอสังขยัตตภูมิ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียวกันไว้ในปริมโกฏฐาส มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า อตถลตตตานัน เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโห อุปฺปชฺชิตฺถ, โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนากฺขณฺโห อุปฺปชฺชิตฺถ

แล้วทรงเอาปุถุชน ๔ ผลบุคคล ๔ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในปัญจโวการภูมิ กับปัญจโวการภูมิ ๒๑ (เวณีสุททาวาสภูมิ ๕) ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสอง ไม่มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า ปญฺจโวราคานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโห จ อุปฺปชฺชิตฺถ เวทนากฺขณฺโห จ อุปฺปชฺชิตฺถ

คำวิชันนาในอนุโลมปุจฉานี้เป็นสรูปทสสนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

๑๕. ปุจฉา จงวิชันนา พร้อมทั้งแปลในข้อปุจฉาที่ว่า

ก. ยสฺส ยตฺถ รูปกฺขณฺโห นฺอุปฺปชฺชิตฺถ,
ตสฺส ตตฺถ เวทนากฺขณฺโห นฺอุปฺปชฺชิตฺถาติ?

ข. ยสฺส เวทนากฺขณฺโห นฺอุปฺปชฺชิตฺถ
ตสฺส วิญฺญาณกฺขณฺโห นฺอุปฺปชฺชิตฺถาติ?

วิชันนา ก. วิชันนา อรูปานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโห นฺอุปฺปชฺชิตฺถ โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนากฺขณฺโห นฺอุปฺปชฺชิตฺถ, สุทฺทาวาสานํ เตสํ ตตฺถ รูปกฺขณฺโห จ นฺอุปฺปชฺชิตฺถ เวทนากฺขณฺโห จ นฺอุปฺปชฺชิตฺถ

เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในรูปภูมิ ในภูมินั้น รูปขันธ์ไม่เคยเกิด แต่เวทนาขันธ์เคยเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น ในภูมินั้น, เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในสุททาวาสภูมิ ในภูมินั้น รูปขันธ์ก็ไม่เคยเกิด เวทนาขันธ์ก็ไม่เคยเกิด

ข. วิชันนา นตฺถิ ไม่มี

๒๐. ปุจฉา ให้วิสัชนาพร้อมทั้งแสดงองค์ธรรมของข้อปุจฉาที่ว่า

ยสฺส ยตฺถ รูปภวนฺโท นุปฺปชฺชติ,

ตสฺส ตตฺถ เวทนาภวนฺโท นุปฺปชฺชิสฺสตีติ?

วิสัชนา วิสัชนา ปญฺจโวการา จวนฺตานํ อรูปานํ เตสํ ตตฺถ รูปภวนฺโท
นุปฺปชฺชติ โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนาภวนฺโท นุปฺปชฺชิสฺสตีติ ปญฺจโวการ
ปรินิพฺพนฺตานํ อรูปเ ปจฺฉิมภวิกานํ อสณฺณสตฺตา จวนฺตานํ เตสํ ตตฺถ
รูปภวนฺโท จ นุปฺปชฺชติ เวทนาภวนฺโท จ นุปฺปชฺชิสฺสตีติ

เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังจุติจากปัญจโวการภูมิ และบุคคลที่เกิดอยู่ในอรูปภูมิ
ในภูมินั้น รูปขันธ์ไม่ใช่กำลังเกิด แต่เวทนาขันธ์จักเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น ในภูมินั้น,
เมื่อบุคคลเหล่านั้น กำลังปรินิพพานในปัญจโวการภูมิ บุคคลที่เป็นปัจฉิมภวिकในอรูปภูมิ
และบุคคลที่กำลังจุติจากอสนัญสัตตภูมิ ในภูมินั้น รูปขันธ์ไม่ใช่กำลังเกิด เวทนาขันธ์
ก็จักไม่เกิด

แสดงองค์ธรรม

ในอนุโลมปุจฉา ยสฺส ยตฺถ รูปภวนฺโท นุปฺปชฺชติ เป็นสันนิษฐานบท

ตสฺส ตตฺถ เวทนาภวนฺโท นุปฺปชฺชิสฺสตีติ เป็นสังสยบท

องค์ธรรมของสันนิษฐานบท ได้แก่ ปุถุชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังจุติจาก
ปัญจโวการภูมิ และจะเกิดในภูมิที่ตนเกิดอยู่ ที่เรียกว่าภังคขณะสมังคีของปัญจโวการ
จุติจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย กับปัญจโวการภูมิ ๒๑ (เว้นสุทธาวาส
ภูมิ ๕) ติเหตุกปุถุชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอรูปภูมิ และ
จะเกิดในภูมิที่ตนเกิดอยู่อีกกับอรูปภูมิ ๔

และพระอรหัตตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรินิพพานในปัญจโวการภูมิ ที่เรียกว่าภังค-
ขณะสมังคีของปัญจโวการติเหตุกจุติ ๙ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย กับปัญจ-
โวการภูมิ ๒๒ (เว้นอบายภูมิ ๔) (ปรินิพพันตะแท้) ปุถุชน ๔ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่ง
กำลังจุติจากปัญจโวการภูมิ และจักไม่เกิดในภูมิที่ตนเกิดอยู่อีก ที่เรียกว่า ภังคขณะสมังคี
ของปัญจโวการจุติจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย กับปัญจโวการภูมิ ๒๕

(เว้นนอกนิรฐาภุมิ) (ปรีนิพพันตะเทียม) ผลเสกขบุคคล ๓ ที่เป็นปัจฉิมภิกะ ซึ่งกำลังเกิดในอรูปภุมิ พระอรหันตบุคคล ๑ ซึ่งกำลังปรีนิพพานในอรูปภุมิ (ปัจฉิมภิกะแท้) กับอรูปภุมิ ๔ ตีเหตุกปฏฺชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอรูปภุมิ และจะไม่เกิดในภุมิที่ตนเกิดอยู่อีก (ปัจฉิมภิกะเทียม) กับอรูปภุมิ ๔ สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังจุติจากอสังญสัจตภุมิ กับอสังญสัจตภุมิ ๑

องค์กรธรรมของสังสยบท ได้แก่ องค์กรธรรมหมวดหลังเท่านั้น

๒๑. ปุจฉา จงแปลพระบาลีดังต่อไปนี้

ก. ปัจฉิมภิกานิ เตสํ ตตฺถ สลฺลาภุขนฺโร นุปฺปชฺชิสฺสตี โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนาภุขนฺโร นุปฺปชฺชิตฺถ

ข. สุตฺถาวาสานํ อสฺสณฺสตฺตานํ เตสํ ตตฺถ สงฺขารภุขนฺโร จ นุปฺปชฺชิสฺสตี เวทนาภุขนฺโร จ นุปฺปชฺชิตฺถ ?

วิสัชนา ก. เมื่อปัจฉิมภิกะบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในจตุโวการภุมิ ปัจจโวการภุมิ ในภุมินั้น สังญาขันธ์จักไม่เกิด แต่เวทนาขันธ์เคยเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น ในภุมินั้น

ข. เมื่อบุคคลเหล่านั้น เกิดอยู่สุทธาวาสภุมิ และอสังญสัจตภุมิ ในภุมินั้น สังขารขันธ์จักไม่เกิด เวทนาขันธ์ก็ไม่เคยเกิด

๒๒. ปุจฉา ก. อสฺสณฺสตฺตานํ เตสํ ตตฺถ รูปภุขนฺโร อุปฺปชฺชิสฺสตี โน จ เตสํ ตตฺถ เวทนาภุขนฺโร อุปฺปชฺชิตฺถ

ข. ปุญฺจโวการานิ เตสํ ตตฺถ รูปภุขนฺโร จ อุปฺปชฺชิสฺสตี เวทนาภุขนฺโร จ อุปฺปชฺชิตฺถ แปลว่าอย่างไร องค์กรธรรมได้แก่อะไร ?

วิสัชนา ก. เมื่อบุคคลเหล่านั้น เกิดอยู่ในอสังญสัจตภุมิ ในภุมินั้น รูปขันธ์จักเกิด แต่เวทนาขันธ์จักเกิดในแก่บุคคลนั้น ในภุมินั้น

องค์กรธรรมได้แก่ สุกตือเหตุกบุคคล ๑ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอสังญสัจตภุมิ กับอสังญสัจตภุมิ

ข. เมื่อบุคคลเหล่านั้น เกิดอยู่ในบัญญัติโวการภูมิ ในภูมินั้น รูปขันธ์ก็จักเกิด เวทนาขันธ์ก็จักเกิด

องค์ธรรมได้แก่ ปุถุชน ๔ ผลเสกบุคคล ๓ ซึ่ง กำลังเกิด และ กำลังตาย ใน บัญญัติโวการภูมิ และจะเกิดในภูมิที่ตนกำลังเกิดอยู่อีก กับบัญญัติโวการภูมิ ๒๑ (เว้น สุทธาวาสภูมิ ๕)

๒๓. ปุจฉา ให้แสดงเป็นปุจฉา-วิสัชนา พร้อมทั้งแสดงการจำแนกโกฏฐาส ของ รูปขันธ์ธมฺม เวทนาขันธ์ธมฺม ปุคฺคลวาระ อนาคตวาระ ปัจจันนิ เจเพาะ ปฏิโลมปุจฉา ในอุปปาทวาระ ?

วิสัชนา ปฏิโลมปุจฉา ยสฺส วาปน เวทนาภฺยนิโร นุปฺปชฺชิสฺสตีติ. ตสฺส รูปภฺยนิโร นุปฺปชฺชิสฺสตีติ ?

หรือว่า เวทนาขันธ์ จักไม่เกิดแก่บุคคลใด รูปขันธ์ ก็จัก ไม่เกิด แก่บุคคล นั้น ใช่ไหม ?

วิสัชนา อามนฺตา ใช่

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปัจฉนปัญหา ถามว่า หรือว่า เวทนาขันธ์ จักไม่เกิด แก่ บุคคลใด รูปขันธ์ก็จักไม่เกิดแก่บุคคลใด ใช่ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปฏิวจนะวิสัชนาว่า อามนฺตา ซึ่งเป็นคำวิสัชนารับรอง องค์ธรรมของสันนิฏฐานบท เพราะว่า ติเหตุกปุถุชน ๑ ที่เป็นปัจฉิมภวีกะ ซึ่งกำลังเกิด บัญญัติโวการภูมิ ที่เรียกว่าอุปปาทขณะสมังคิของบัญญัติโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกลาป ๓-๗-๔ ผลเสกบุคคล ๓ ที่เป็นปัจฉิมภวีกะ ซึ่งกำลังเกิดในจิตโวการภูมิ บัญญัติโวการภูมิ ที่เรียกว่าอุปปาทขณะสมังคิของปฏิสนธิจิต ๑๕ เจตสิก ๓๕ กัมมชกลาป ๓-๗-๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น รูปขันธ์ก็จักเกิด

๒๔. ปุจฉา ให้วิสัชนา พร้อมทั้งแปลและการจำแนกโกฏฐาสของปุจฉาที่ว่า

ก. ยสฺส รูปภฺยนิโร นุปฺปชฺชตี, ตสฺส เวทนาภฺยนิโร นุปฺปชฺชิตฺถาตี ?

ข. ยตุล วาปน เวทนากุขนโร นุปฺปชฺชิตฺถ,

ยตุล รูปกุขนโร นุปฺปชฺชิตฺติ?

วิสัชนา ก. วิสัชนา อูปฺปชฺชิตฺถ เคยเกิด

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปุเรปัญหา ถามว่า รูปขันธ์ไม่ใช่กำลังเกิดในภุมิไต เวทนาขันธ์ก็ไม่เคยเกิดในภุมินั้นใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปาฬิตวิสัชนาว่า อูปฺปชฺชิตฺถ ซึ่งเป็นคำวิสัชนาตรงกันข้าม กับบทถาม เพราะว่าอรูปภุมิ ๔ ซึ่งเป็นที่เกิดของนามขันธ์ ๔ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ สันนิฏฐานบทเหล่านั้น แม้ว่ารูปขันธ์ไม่ใช่กำลังเกิด แต่เวทนาขันธ์เคยเกิด

ข. วิสัชนา อูปฺปชฺชติ กำลังเกิด

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปุเรปัญหา ถามว่า หรือว่าเวทนาขันธ์ไม่เคยเกิดในภุมิไต รูปขันธ์จักไม่เกิดในภุมินั้นใช่ไหม?

พระองค์จึงทรงแก้โดยปาฬิตวิสัชนาว่า อูปฺปชฺชติ ซึ่งเป็นวิสัชนาตรงกันข้าม กับบทถาม เพราะว่า อสัณฺณสตัตตภุมิ ๑ ซึ่งเป็นเกิดแห่งรูปขันธ์อย่างเดียว ซึ่งเป็น องค์ธรรมของสันนิฏฐานบทเหล่านั้น แม้ว่าเวทนาขันธ์ไม่เคยเกิด แต่รูปขันธ์กำลังเกิด

๒๕. ปุจฺฉา ให้แปลและแสดงองค์ธรรมของบาลี ดังต่อไปนี้

ปัจฉิมภิกขุณิ อูปฺปชฺชนฺตานํ เย จ อรูปํ อูปฺปชฺชิตฺวา ปริณิพฺพายิสฺสณฺติ
เตสํ รูปกุขนโร นุปฺปชฺชิตฺสฺสตี, โน จ เตสํ เวทนากุขนโร นิรุชฺฌนิสฺสตี?

วิสัชนา เมื่อปัจฉิมภิกขุบุคคลเหล่านั้นกำลังเกิดในจุตฺวาการภุมิ บัญจวาการภุมิ กัถิ บุคคลเหล่าใดจักเกิดในอรูปภุมิ แล้วจักปรินิพพาน บุคคลเหล่านั้นกัถิ รูปขันธ์ จักไม่เกิด แต่เวทนาขันธ์จักดับแก่บุคคลเหล่านั้น

องค์ธรรมได้แก่ ติเหตุกุปุขฺชน ๑ ผลเสกขบุคคล ๓ ที่เป็นปัจฉิมภิกขุ ซึ่งกำลัง เกิดในจุตฺวาการภุมิ บัญจวาการภุมิ ที่เรียกว่าอุปาทกขณะสมังคีของติเหตุกุปุขฺชนวิจิต ๑๓ เจตสิก ๓๕ กัมมชกฺลาป ๓-๗-๔

ติเหตุกปฏชน ๑ ซึ่งกำลังเกิดในกามสัคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๙ (เว้นจตุตถกามภูมิ) ที่จะได้มรรคเบืองต่ำ แล้วจักเกิดในอรุปรภูมิ แล้วจักปรินิพพาน ที่เรียกว่า อุปปาท-
ขณะสมังคีของปัญจโวการติเหตุกปฏิสนธิจิต ๘ (เว้นรูปบัญญัติกามวิบากปฏิสนธิจิต ๑)
เจตสิก ๓๕ กัมมชก ลาป ๓-๗-๔

ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในกามสัคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๙ (เว้น
จตุตถกามภูมิ) และจักเกิดในอรุปรภูมิ แล้วจักปรินิพพาน

ผลเสกขบุคคล ๓ ซึ่งกำลังเกิดและกำลังตายในอรุปรภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่งอีก (เว้น
ภูมิที่ต่ำกว่าแล้วจักปรินิพพาน

๒๖. ปุจฉา ให้แสดงเป็นปุจฉา-วิสัชนา พร้อมทั้งแปลของรูปชั้นธมฺม เวทนาชั้นธ-
มฺมลียมก ปุคฺคโลกาสวาว อนฺโถม อตีตวาระ ในอุปปาทนิโรธวาระ เฉพาะใน
อนฺโถมปุจฉา?

วิสัชนา รูปักขันธมฺม เวทนากขันธมฺมลียมก

อนฺโถมปุจฉา ยตฺต ยตฺต รูปกฺขนฺโธ อุปฺปชฺชิตฺต, ตตฺต ตตฺต เวทนากฺขนฺโธ
นิรฺชฺฌิตฺต?

รูปักขันธเคยเกิดแก่บุคคลใด ในภูมิใด เวทนาขันธก็เคยดับแก่บุคคลนั้น ในภูมิ
นั้น ใช่ไหม?

วิสัชนา อตฺตยตฺตตานํ เตสํ ตตฺต รูปกฺขนฺโธ อุปฺปชฺชิตฺต, โน จ เตสํ
ตตฺต เวทนากฺขนฺโธ นิรฺชฺฌิตฺต, ปญฺจโวการานํ เตสํ ตตฺต รูปกฺขนฺโธ จ
อุปฺปชฺชิตฺต เวทนากฺขนฺโธ จ นิรฺชฺฌิตฺต

เมื่อบุคคลเหล่านั้น เกิด อยู่ อสัณฺณสตัตฺตภูมิ ในภูมินั้น รูปักขันธเคยเกิด แต่
เวทนาขันธไม่เคยดับแก่บุคคลเหล่านั้น ในภูมินั้น, เมื่อบุคคลเหล่านั้นเกิดอยู่ในปัญจ-
โวการภูมิ ในภูมินั้น รูปักขันธก็เคยเกิด เวทนาขันธก็เคยดับ

๒๗. ปุจฉา ก. ในปริยญาวาระนี้ แบ่งออกเป็นวาระ คืออะไรบ้าง?

ข. ให้จำแนกกาลทั้ง ๓ โดยบุคคล ๑๐ จำพวก?

วิชา ก. ในปริณิญาวาระนี้แบ่งออกเป็น ๖ วาระด้วยกัน คือ

๑. ปัจจุบันนวาระ
๒. อดีตวาระ
๓. อนาคตวาระ
๔. ปัจจุบันนาติตวาระ
๕. ปัจจุบันนนานาคตวาระ
๖. อดีตนานาคตวาระ

ข. จำแนกกาลทั้ง ๓ โดยบุคคล ๑๐ จำพวก

๑. บุคคลผู้ที่กำลังรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (ปริชานาติ) นั้น ได้แก่ อรหัตตมัคคบุคคลจำพวกเดียว

๒. บุคคลผู้ที่เคยรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (ปริชานิตถ) นั้น ได้แก่ อรหัตตผลบุคคลจำพวกเดียว

๓. บุคคลผู้ที่จกัรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (ปริชานิสฺสณฺติ) นั้น ได้แก่ อกัปปปุณฺน ๑ มัคคบุคคลเบื้องต่ำ ๓ ผลบุคคลเบื้องต่ำ ๓

๔. บุคคลผู้ที่ไม่ใช่กำลังรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (น ปริชานาติ) นั้น ได้แก่ บุคคล ๙ จำพวก (เว้นอรหัตตมัคคบุคคล)

๕. บุคคลผู้ที่ไม่ใช่เคยรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (น ปริชานิตถ) นั้น ได้แก่ บุคคล ๙ จำพวก (เว้นอรหัตตผลบุคคล)

๖. บุคคลผู้ที่ไม่ใช่จกัรู้แจ้งรูปนามขั้น ๕ (น ปริชานิสฺสณฺติ) นั้น ได้แก่ อกัปปปุณฺน ๑ อรหัตตมัคคบุคคล ๑ อรหัตตผลบุคคล ๑

๒๘. ปุจฉา ให้วิชาพร้อมทั้งการจำแนกโกฏฐาส ของปุจฉาที่ว่า

โย รูปกฺขณํ น ปริชานิตถ,

โส เวทนากฺขณํ น ปริชานิสฺสณฺติ?

วิชา เป มกฺกํ ปฏฺฐิติสฺสณฺติ เต รูปกฺขณํ น ปริชานิตถ โน จ เวทนากฺขณํ น ปริชานิสฺสณฺติ, อคฺคมกฺคสมํกฺกํ เป จ ปุณฺณชฺชา มกฺกํ น ปฏฺฐิติสฺสณฺติ เต รูปกฺขณนฺนฺจ น ปริชานิตถ เวทนากฺขณนฺนฺจ น ปริชานิสฺสณฺติ

บุคคลเหล่าใดจักได้มรรค บุคคลเหล่านั้นไม่เคยรู้แจ้งรูปขันธ์ แต่จักไม่รู้แจ้ง
เวทนาขันธ์ อรหัตตมัคคบุคคลก็ดี ปุถุชนเหล่าใดจักได้มรรค ปุถุชนเหล่านั้น ไม่ใช้
เคยรู้แจ้งรูปขันธ์ และไม่ใช้จากรู้แจ้งเวทนาขันธ์

แสดงองค์ธรรมและการจำแนกโกฏฐาส

ฉะนั้น คำถามบทนี้เป็นปริပ္พตปัญหา ถามว่า บุคคลใดไม่ใช่เคยรู้แจ้งรูปขันธ์,
บุคคลนั้นก็ไม่ใช่จากรู้แจ้งเวทนาขันธ์ใช่ไหม ?

พระองค์จึงทรงแก้ด้วยการยกเอาภัพพปุถุชน ๑ มัคคบุคคลเบื้องต้น ๓ ผลบุคคล
เบื้องต้น ๓ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของสันนิฏฐานบทได้บทเดียวขึ้นไว้ในปริมโกฏฐาส มีการ
ปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า เย มคฺคํ ปฏิถิสฺสณฺติ เต รูปภวนฺธํ น ปริหานิตฺถ โน จ
เวทนาภวนฺธํ น ปริหานิสฺสณฺติ

แล้วทรงยกเอา อรหัตตมัคคบุคคล ๑ อภัพพปุถุชน ๑ ซึ่งเป็นองค์ธรรมของ
สันนิฏฐานบทและสังสยบทได้ทั้งสองขึ้นไว้ในปัจฉิมโกฏฐาสไม่มีการปฏิเสธสังสยบท

ดังแสดงว่า อคฺคมกฺกสมฺภึเก โย จ ปุถุชนา มคฺคํ น ปฏิถิสฺสณฺติ เต
รูปภวนฺธมฺภ จ น ปริหานิตฺถ เวทนาภวนฺธมฺภ จ น ปริหานิสฺสณฺติ

คำวิชันนาในอนุโลมปุจฉานี้ เป็นสรูปทสสนวิชันนาที่มีวิภังค์โดยตรง

พิมพ์ที่ ร.พ. วัดนิกิาพานิชย์ ๘๕๕ ถนนอรุณอมรินทร์ กรุงเทพฯ
นายช้อย เราประจ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๔๑

รายการหนังสือหลักสูตรของการศึกษาพระอภิธรรม
ในอภิธรรมมหาวิทยาลัย แห่งประเทศไทย
ณ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

๑. หลักสูตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๑, ๒, ๖	ราคา	เล่มละ	๖๐ บาท
๒. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ,, ,, ,,			๕๐ บาท
๓. คู่มือการศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,, ,, ,, ,,			๒๕ บาท
๔. หลักสูตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๓, ๗			๓๐ บาท
๕. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ,, ,, ,,			๖๐ บาท
๖. หลักสูตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (มาติกาโชติก)			๕๐ บาท
๗. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ,, ,, ,,			๓๐ บาท
๘. นามวิถีสวรรค์ ปีที่ ๔			๒๕ บาท
๙. นาม-รูปวิธาน			๓๐ บาท
๑๐. กัมมจตุกกะ เล่มที่ ๑ ปีที่ ๕			๒๕ บาท
๑๑. ,, ,, ๒ ,, ๕			๒๕ บาท
๑๒. กัมมจตุกกะ เล่ม ๑ ปีที่ ๕			๓๕ บาท
๑๓. ,, ,, ๒ ,, ,,			๒๘ บาท
๑๔. ปฏิสนธิจตุกกะ ปีที่ ๕			๒๕ บาท
๑๕. มรรคแปดจตุกกะ ปีที่ ๕			๓๕ บาท
๑๖. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ,, ,,			๒๕ บาท
๑๗. ปฏิจจสมุปบาทที่ปณี ปีที่ ๘			๔๐ บาท
๑๘. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ,, ๘			๒๕ บาท
๑๙. สมถกรรมฐานที่ปณี ปีที่ ๘			๕๐ บาท
๒๐. ปัญหาและเฉลย ,, ,, ,, ๘			๒๕ บาท
๒๑. วิภังคานุกรณฐานที่ปณี ปีที่ ๘			๕๐ บาท
๒๒. ปัญหาและเฉลย ปีที่ ๘			๒๕ บาท
๒๓. ธาตูกฎาปกรณ์			๔๕ บาท
๒๔. ปัญหาและเฉลยของธาตูกฎาปกรณ์ ๒ เล่ม ๆ ละ			๒๕ บาท
๒๕. ขมกปกรณ์ เล่มที่ ๑			๔๐ บาท
๒๖. ,, ,, ,, ๒			๕๐ บาท
๒๗. ขมกปกรณ์ เล่ม ๓			๔๕ บาท
๒๘. คัมภีร์มหาปัญญา			๘๕ บาท
๒๙. ปัญหาและเฉลยขมก เล่ม ๑-๒			๓๐ บาท
๓๐. ปัญหาและเฉลยในคัมภีร์มหาปัญญา			๒๕ บาท
๓๑. อภิธรรมสำหรับประชาชน ๕ ปีที่ ๑ เล่มเดียวจบ			๑๕๐ บาท
๓๒. คู่มือสร้างทานการกุศล			๖๐ บาท
๓๓. หลักสูตรอภิธรรมมิกตร (อาจารย์ศรี) เล่มที่ ๑			๓๐ บาท
๓๔. ,, ,, ,, เล่มที่ ๒			๒๕ บาท
๓๕. ,, ,, ,, เล่มที่ ๓			๒๕ บาท
๓๖. ภาพสมัยโยคนัยและสังคหนิย	ราคาแผ่นละ	๑๐ บาท	
๓๗. ภาพแสดงเนือความพระอภิธรรม ๕ อย่าง		๑๐ บาท	
๓๘. ภาพแสดงภูมิ ๓๑ (เต็ม-ซีก)		๑๐ บาท	
๓๙. แผนผังพุทธศาสนา		๑๐ บาท	
๔๐. ภาพแสดงทวารจักร		๑๐ บาท	

ผู้สนใจเชิญติดต่อได้ที่สำนักงานอธิการมหาวิทยาลัย คณะ ๗ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ได้ทุกวัน

กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐ โทร. ๔๑๑๔๕๔๖